

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
V. 1987 Josef Jelínek

Dopis spisovatelů

Zbyněk Hejda

Milan Jungmann

Paul Johnson

Eda Kriseová

Lenka Procházková

Josef Hiršal

Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka
odpovídají Ludvíku Vaculíkovi

Karel Pecka

Milan Uhde

Hana Ponická

Miroslav Kusý

mš

Josef Brock

Jiří Dienstbier

Jan Trefulka

Ulrich Greiner

JP

Iva Kotrlá

Ivan Klíma

Jiří Gruša

- D -

- D -

- T -

Ludvík Vaculík

předsedovi české vlády [2-3]

Verše [4-15]

V rytmu přestavby... [16-25]

Varování před bezcitnými
přáteli lidstva [17-31]

Předjaří [32-34]

Velké prádlo [35-37]

První cesta na jih [38-42]

Tatra znovu do světa [43-52]

Věk cynismu [53-64]

Světlo v Temnu [65-73]

Lukavické zápisky [74-94]

Přestavbáři IV. [95-98]

Rozhovor v jedné pracovně [99-104]

Snění o Evropě [105-117]

Soukromý názor [118-121]

Past na kritika [122-128]

Droga střízlivosti [129-134]

Vínek vzpomínek... [135-145]

Z katalogu čtenářských záznamů

Anglický Páral [166-170] [146-165]

Jan Koblasa a jeho [171-174]

nezvaní poslové [175-176]

Doba /X: Návod k použití dějin/

Den u vytržení [177]

Tisk [178]

Veselé velikonoce! [179-181]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

Dopis spisovatelů

Zbyněk Hejda

Milan Jungmann

Paul Johnson

Eda Kriseová

Lenka Procházková

Josef Hiršal

Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka
odpovídají Ludvíku Vaculíkovi

Karel Pecka

Milan Uhde

Hana Ponická

Miroslav Kusý

mš

Josef Brock

Jiří Dienstbier

Jan Trefulka

Ulrich Greiner

JP

Iva Kotrlá

Ivan Klíma

Jiří Gruša

- D -

- D -

- T -

Ludvík Vaculík

předsedovi české vlády

Verše

V rytmu přestavby...

Varování před bezcitnými
přáteli lidstva

Předjaří

Velké prádlo

První cesta na jih

Tatra znovu do světa

Věk cynismu

Světlo v Temnu

Lukavické zápisky

Přestavbáři IV.

Rozhovor v jedné pracovně

Snění o Evropě

Soukromý názor

Past na kritika

Droga střízlivosti

Víněk vzpomínek...

Z katalogu čtenářských záznamů

Anglický Páral

Jan Koblasa a jeho
nezvaní poslové

Doba /X: Návod k použití dějin/

Den u vytržení

Tiak

Veselé velikonoce!

D O K U M E N T

/dopis spisovatelů předsedovi české vlády Ladislavu Adamcovi/

Vážený pane předsedo,

přijali jsme s uspokojením nedávná prohlášení našich ústavních činitelů o změnách, k nimž má u nás dojít. Očekáváme, že tyto změny se budou týkat i politiky v oblasti kultury. Vždyť počet tvůrců, myslitelů, badatelů či novinářů, kteří jsou umlčováni a nesmějí vykonávat svoje povolání, jde ještě stále do mnoha set.

Chceme v této chvíli upozornit na kritickou situaci, v níž se vinou dosavadní kulturní politiky ocitla česká literatura.

Už sedmnáct let trvá důsledně uplatňovaná praxe, podle níž nikdo ze spisovatelů, který se jakkoli podílel /anebo z toho byl obviněn/ na reformním hnutí, nesmí u nás publikovat. V rozporu nejen s ústavním právem a s mezinárodními úmluvami, k nimž se naše republika připojila, ale s celou naší kulturní tradicí, postihl zákaz více než polovinu českých spisovatelů. Za uvedenou dobu vzniklo zhruba na tisíc děl prózy, poezie, esejů, pamětí i divadelních her, z nichž sice mnohá dosáhla světové proslulosti, ve vlasti však nesměla být zveřejněna. Tento stav se stává rok od roku nezdůvodnitelnější, v současné době trvá zřejmě už jenom proto, že přináší osobní prospěch několika spisovatelským funkcionářům, které zbavil veškeré literární konkurence.

Žádáme, aby v duchu vyklašovaných demokratických principů byla zrušena veškerá administrativní opatření, která brání, aby všichni spisovatelé mohli ve vlasti publikovat svá literární díla a podílet se na činnostech, které souvisejí s jejich povoláním. Jsme přesvědčeni, že prodlužování současné nenormální situace tragicky ovlivňuje nejen úroveň české literatury, ale i morální stav společnosti, navíc ve světě trvale poškozují pověst naší země.

V důsledku zmíněné situace bylo několik desítek našich

kolegů přímo či nepřímo vypuzeno ze země. Rovněž jejich díla, jejichž hodnota je často zcela zjevná, jsou zakázána. Žádáme, aby všem byla nabídnuta možnost návratu a svobodné práce doma ve vlasti. Pokud by této možnosti nechtěli využít, měla by se při úvahách o vydání hodnotit jejich díla jako díla všech ostatních spisovatelů - podle umělecké hodnoty.

Množství děl nejen předních českých a slovenských spisovatelů, ale i nejlepších autorů světových, bylo dáno na index. Jejich díla se nesmějí vydávat, byla odstraněna z knihoven. Stalo se to většinou jen proto, že se kladně vyjádřili o reformním hnutí v šedesátých letech anebo se veřejně zastali pronásledovaných českých či slovenských kolegů. Žádáme, aby tento index byl zrušen a čtenářům u nás se vrátila možnost seznamovat se s hodnotami současné světové stejně jako české a slovenské literatury.

Po sedmnáct let vypracovávala hodnocení současného stavu literatury stále táž hrstka lidí. Ti ignorovali bezprecedentní stav, v němž se - i jejich zásluhou - naše literatura ocitla. Snažili se popřít hodnoty celé části poválečné literatury a dokonce zamlčet desítky jejich tvůrců. Je zapotřebí co nejdříve bez zaujatosti rozebrat vývoj české literatury v uplynulých desetiletích. Jsme připraveni k takové analýze přispět v nezbytném a otevřeném dialogu.

V Praze, 28. března 1987

Podepsáni :

Milan Uhde

Ludvík Vaculík

František Pavlíček

Jan Trefulka

Eva Kantůrková

Jan Lopatka

Miroslav Červenka

Zdeněk Pochop

Zdeněk Urbánek

Vladimír Karfík

Jaroslav Putík

Josef Hiršal

Sergej Machonin

Ivan Klíma

Milan Jungmann

Miroslav Zikmund

Lumír Čivrný

Lenka Procházková

Václav Havel

Milan Šimečka

Zdeněk Rotrekl

Petr Kabeš

Dominik Tatarka

Martin M. Šimečka

Eda Kriseová

Karel Pecka

Andrej Stankovič

Zbyněk Hejda

Jan Štern

Jiří Dienstbier

Josef Vohryzek

Zbyněk Hejda

V e r š e

J e d n o u v e č e r

Jednou večer se všichni sesednem
okolo třiceti lahví,
já, ty a Bob,
vy dva a já, my dva a on,
někdo tu chybí, spozorujete to ale ať
všichni už budete na mol,
ovšem, někdo tu chybí,
ale vždyť já jsem tady, řekne ten
kdo tu chybí,
ten, který je pořád s námi,
ten, který pořád chybí mezi námi,
a tak dokola a tak dokola,
když jsme na mol...

Tu noc svítilo už ve tři ráno
na tvé nahé tělo,
Jarmila spala, slyšel jsem její dech,
byla na dosah ruky, rád bych ji
pohlédil po vlasech,
celou tu noc jsem se bál,
že se probudí...
A tak mi zas ztroskotal - žel - ten sen
mít obě najednou: dvě je ten sen; ležel
jsem uprostřed, Jarmila spala,
bál jsem se,
že se probudí, ať spí... je na mol.
Je to lest, po mé pravé ruce spí
mé vykrváčená bolest, vnímám
každý šelest jejího dechu, ale
obracím se k tvému břichu.
Pohybujeme se pomalu v prostoru menším
než nejmenší cela: tření atřev,
někde na chodbě praskly dveře, hrčí voda,
le. Jour se leve .

V mládí - i pak - chtěl jsem psát
jako Jiří Kolář.

A zatím?

Škoda slov.

Teď je sas noc

a já si do zblbnutí hraju
jedinou desku počác dokola,
jako tu noc, kdy jsme nestačili

vypnout gramofon

a pak při souloži mě to svádělo
podřídít své pohyby rytmu hudby,

/bylo mi, jako by se dělo něco veselého/,

ty jsi mě jemně sadřovala

/zřejmě se nehodil ten tanec

k vážnosti chvíle/,

ale tím tvým lehkým sadřováním rytmu

vznikaly nádherné synkopy,

tak nádherné, že jsem s tím musel přestat,

protože bych se byl musel

samou radostí začít smát.

Nexyališ, Alice,

že, o čem píšu já, se v básních nepíše?

/Copak tohle je nějaká báseň?

A né, a né? řeknu já

sebeničivě nejistý./

Tak například Vladimírcve pykano

a jeho systém zapínání.

Nemohl jsem je rosepnout,

když už můj zápas s knoflíky

zmohl tvou trpělivost,

tvé prsty tu věc vyřešily

navyklým manželským gestem

ve zlomku vteřiny.

Kde jsou ty doby,
kdy jsem psal krásné verše!
Je mi jich nevýslovně líto, ale jsou pryč.
Jsou pryč, odešly
a já jsem zůstal trčet tady.
Jsem náhle starý a udivuje mě,
že se to stalo tak náhle.

Zočálo se mi,
že sedím na zahradě.
Ve mně jsem tam už dávno nebyl.
Díval jsem se dolů k silnici,
v oválné jamce přede mnou bylo ohniště,
jiné, kruhové, jsem měl za zády,
uvědomuju si,
že strýc teď na podzim uklízel zahradu
a že když jsme tady my,
on nikdy nevychází.
Z ohniště ještě stoupal malý dým.

P o u r S.

Tak vida, už je zase den, tak vida, šťastně
jsme přečkali zase jednu noc.
Noc byla to bídná, jak bývají
v nemocnici noci.

A teď už jsem doma. Dřív
po nemoci míval jsem vítězný pocit,
jako kdybych se znovu narodil,
ten pocit už nemám, tam je tma,
kam jdu, jsa vlastně spíše posunován.

Včera posdě v noci jsme se vrátili od Nikolaje.
Maminka se probudila. Měla jsem ošklivý sen.
Byla jsem mrtvá, někam jste mě vezli,
někam, jako snad do krematoria,
byla jsem mrtvá a všechno jsem věděla.
Ty sny! Včera se mi zas zdálo, jak tatínek
/já: tatínek nebo dědeček?/,
dědeček, jak umírá. Dala jsem mu dvě lžičce polívky,
víc nechtěl. A já tak zoufale: tatínku,
prosím tě, jez.

Mrzne až praští, je jasný lednový
ledový den,
jen ještě něco říct,
uchovat něco z památky na ty,
které jsem miloval a byl jsem jim na nic.
Do slov to nevchází. Spolu se mnou
odejde všechno. Nežůstane nic.

A taky proč? Jenomže já jsem živ jen tím,
co bylo. Co bylo, není. Miláčku, aspoň ty
jsi živa zaživa.

Někdy se v noci s hrůzou probudím
a skloněn nad dětmi
poslouchám, jestli dýchají.

A přitom je veselo, někdy.

A někdy žasnu, že ještě můžu být celý

bez sebe,

když vidím,

jak se odpolední světlo odráží

ve skle oken obrácených k západu.

Vzpomínám si,

jaká to byla úleva,

když jednou v nemocnici, utrápený,

vyhublý na kost, jsem zahlédl v zrcadle

- bylo to někde v rentgenové kabině -

svůj obličej.

Vyhublý, podobal jsem se tatínkovi

a politoval jsem se v pláči.

Ta úleva, že se můžu mít rád.

Co bylo krásné a dobré,

nebylo se mne.

A jako živé neumím to v sobě podržet.

A ač se toho dotýkám jen lehce,

i tak to zaniká.

Zato věci slé, spáchané

vyvstávají z minulosti ostře.

Jsou nevývratně skutečné

a přítomné

jak smrt.

P o u r S.

Roste tam tymián
a nehybně mohutně vzdorují sosny slunci
a spřímá dohůry cypřiše ční.

Tam ne,

tady je to strom křbitova.

A vysoké jasné nebe jak v neděli
a nahoře v horách garrigue,
jenž ještě patří tvé rodině,
zbytek sídky, bývaly prý tam vinice.

Vyšli jsme tenkrát k altánům,
na svahu ve vinicích,
už schátralým.

Kdysi tam vinaři s rodinami
pobývali za nedělních odpolední
a rozhlíželi se po údolí
směrem k St. Dicynsie,
nebo směrem k St. Côme
anebo tam, kde je Cavalrac..

Co já o tom vím,
o tvém domově.

Tady je ti zima.

Schráson ses jednou probudila,
s hrázen,
že unřeš tady.

Je tam vysoké,
neskírně vysoké nebe
jako tady někdy o velikonocích.

A moře, jež je ti cizí a vzdálené, moře
tě má.

A pobíhají tam v ulicích vesnice
o svátcích taureaux.

A jsou tam olivové háje.

Tady je zima,
a co já ti?

V s p o m í n k a
n a M á c h u a n a J o s e f a Š í m u

Na konci života
ničím si nebýt jist,
jen vlastní nicotností,
tou úplně.
V hospodě posedí hlouček pohřebních hostí,
s Šimova obrazu mrak se na chvíli zastaví na luně,
Máchova luna úplná,
po luně věčný hlad!
Teprve teď, teprv až teď se úplně odcělím od lůna
za skřípivé hudby zavíraných vrat.

I v a n u B l a t n ě m u

Je konec prázdnin. Návrat do města.

Vyhlížím z vlaku.

Z nádraží v Německém Brodě mám

vzpomínku na vůni kopru a okurek v láku.

Nad záhcný se vznáší zahradnický déšť,

vlak vjíždí do předměstí.

Jak blízko je si poetická lež

a všechno štěstí.

Ivane Blatný, básníku mi milý,

vracím se z prázdnin blízko Jihlavy.

O tuto letní podvečerní chvíli

Bůh věčnost sotva nastaví.

P a u l V e r l a i n e

V pařížské kavárně na staré fotografii

za stolem u poleprázdného děbánku

se skloněnou hlavou pod zrcadlem s pleší bdí

Paul Verlaine^s očima v absinthovém spánku.

Je možná neděle. Ženy jsou někde v pekle.

Cár nudy visí splihle nad městem.

Ficho kavárny je sametově teplé.

Hltavá prázdnota se procírá i sem.

D e d i k a c e S. M a c h o n i n o v i
k jeho minulým i příštím narozeninám

Můj milý Sergeji!

Rusko mám rád jak pasdero v prdeli.

/Všechno napraví příští verš.

Nejsi jenom Sergej, ale - a hlavně - i Serge./

To obé ovšem nemá skoro žádný význam.

Chci říct: seš jediný,

kdo se ke mně přiznal.

A dost! Konec hostiny.

V a r i a c e n a G e l l n e r a II.

Je to nanic.

On už mi vstává těžce,

a co navíc,

žádná mě nechce.

Sním o Paříži:

Jsem na Pigellu denní host.

Tady mě bolí v kříži

a vůbec každá kost.

Nevím kudy kam.

V životě, ani vo se veršování týká.

A tak se starostlivě potloukám

ođ ničeho nikam.

Odkud se ve mně bere má úzkost?

Je to nějaká ve mně kost.

Pátrajíc výtrvale, napichuje

nějaké prázdno tenné ve mně sluje.

Klíčen je kaz,

chybné čtení:

mám několik svých starých fotografií.

Všechny jsou z doby před mým narozením.

Jak já čtu nyní básně!,

radši, Pane Bože, radšiž nečísti:

je vícet básníků prázdnoé básně,

slyšet suchý zvuk čelistí.

D o d a t e k
k m u d r o s l o v í
n á r o d u s l o v a n s k é h o

**Kdyby byly v prdeli ryby,
rybníky patrně přece by byly.**

**I kdyby rybníky nemusely být,
v prdeli přece nebylo by ryb.**

V nemocnici na Bulovce

4. protince

1946

165

V jednom článku týdeníku Moskovskije novosti se přiznává J. Černov, jak za pobytu v bratrských zemích, když vykládal o poměrech doma, "nebyl vždycky dost upřímný a čestný... Trochu jsem fantazíroval a obrušoval hrany. A zdálo se mi, že mou neupřímnost nikdo nepozoroval". Pak vypráví příběh ukrajinské kolchoznice, která za návštěvy u nás, vyzvána, aby se s českými družstevníky po dělila o tajemství svých úspěchů při pěstování cukrovky, bezelstně sdělovala své zkušenosti. A nikdo se jí neodvážil říci, že u nás byly výnosy cukrovky skoro dvojnásobné v porovnání s ukrajinským kolchozem. Autor z toho vyvozuje:

"...rozhodující v našich stycích se teď musí stát upřímnost jak v lidských, tak obchodních vztazích... Za zářnou hvězdu jsme v této době prohlásili Pravdu. Pravdu ve všem a vždycky, a to znamená i upřímnost... Potřebujeme jako vzduch jednotu slov a činů a upřímnost ve vztazích lidí, od státníků až po prosté lidi."

Taková patetická a kající prohlášení udávají dnes tón sovětskému tisku. Básník J. Levitanskij si troufá přiznat, že teprve ve změnách poměrech vyšlo najevo, jak úděsná byla "úroveň existující nesvobody" a cituje Čechova: "Po kapkách ze sebe musíme ždímat otrávenou krev". D. Granin má v Litgazetě velkou úvahu "O milosrdenství". Táže se, proč toto slovo zastaralo / je tak uváděno i ve slovnících / a přestalo se takřka používat, a odpovídá si: vymýtila je praxe. V době rozkulačování a masových represí nebylo dovoleno projeviti sebemenší lítost nad postiženými či příbuznými těch, kdo trpěli, natož jim poskytnout nějakou pomoc. Ani literatura nesměla mít soucit s poníženými a povrženými, ačkoli jí Puškin odkázal povinnost hlásat "milost psancům ubohým". Dokud se literatura nevrátila alespoň v dílech některých spisovatelů k tomuto etickému motivu, neplnila podle Granina svůj úkol "zlidšťovat náš svět, ... jitřit svědomí, léčit hluchotu duše".

Právníci a sociologové tvrdí, že až dosud byl sovětský člověk spíš zdáním občana než opravdu občanem, mluví o potřebě demokrati- zovat a humanizovat právní řád, zesměšňují představu, že v rozvi- nuté socialistické společnosti existuje třídní boj a ~~oprávněný~~ ^{prohlašují}, že by bylo nepřírozené, kdyby se v ní nestřetávaly nejrůznější zájmy, jsou to však zájmy skupinové, nikoli třídní. Na nebezpečí opatrníckých, částečných reforem upozorňuje ekonom G. Pisarevskij:

"Buď zákon hodnoty, plánovitě řízený socialistický trh, normální zbožně peněžní vztahy, nebo nesčetné konflikty se zdravým rozumem a trestním zákoníkem. Buď rovnost ve velmi skrovném blahobytu nebo nerovnost v blahobytu. Nic třetího neexistuje."

A J. Ambarcumov varuje: "Ekonomická reforma se zhroutí, nebude-li provázena reformou politickou." Za samotřejmou se považuje "pluralita názorů" a otevřená politika čili glasnost je chápána jako podmínka demokratizace a záruka, že nebude promarněna nynější velká šance socialismu, jak se to stalo v půli 60. let... Jak povědomě nám to všechno zní!

Znám sovětský tisk z dob, kdy ještě "myslel postaru", jako dosud myslí ten náš, a přiznám se, že ona takřka zázračná proměna, která se s ním stala, mi imponuje. Víím, že v euforii novinářů a spisovatelů je hodně iluzí /jako bylo kdysi u nás/, že jejich nadšení může být jen dočasné a vystřídá ho kocovina či únava. Víím, že stačí např. uplatnit nekompromisně požadavek "nic než pravda ve všem a vždycky" v praxi a splaskne jako bublina - velmocenská politika má přece své limity. Víím, že vybudovat skutečně demokratickou společnost je úkol na desítky let, znamená to dlouhodobě vytvářet tradici úcty k člověku, ke svobodě a důstojnosti každého, trpělivě vychovávat k občanskému sebevědomí a samozřejmému uznání práv lidského svědomí. Víím, že úžas nad možností volit si dílenské mistry či vedoucí laboratoře ve vědeckém ústavu je naivní - tenhle "demokratický" experiment bude sotva k něčemu. Ale zároveň musím vzít na vědomí, že bez takových zmatků a iluzí při hledání nových vztahů mezi vládnoucími a ovládanými to snad ani jinak nejde, když navíc v té zemi blízko půlu se podobný ruch objevuje vůbec poprvé. Diskuse za chruščovovských časů se ani zdaleka nedotkla tak závažných a podstatných věcí jako nyní.

X X X

Na pozadí této četby jsem pozorně sledoval informace o sjezdu Svazu českých spisovatelů. Bylo mi jako bych se ocitl v jiném světě. Ne že by na něm a kolem něho nezněla velká slova, ta jsou teď v módě, a nejvíc u těch, kdo chtějí rychle nabrat nový vítr do starých frází, jimiž se zdiskreditovali. Dokonce básník třetího řádu K. Bouška, jehož talent podivuhodně rozkvetl na hřbitově české poezie 70. let, se odvažuje v Kmeni psát o básnickém svědomí, o pravdivosti poezie a o jejím morálním atributu. Proto mě ani neudiví, když čtu, že Jiří Hájek ve svém příspěvku, který nebyl dosud zveřejněn!/, přišel zase jednou s výzvou "Více pravdy - více socialismu", která mi připadá taky povědomá... Vždyť žádný prolhanec nebude žádat "více lži". I ten, komu je pravda proti srsti, přísahá na "více pravdy", ovšem té své, té okleštěné, přizpůsobené, zglajchšaltované. Pro doktrináře totiž existují vždycky dvě pravdy, ta "jejich", tedy

ta pravá, a pak ta "nepřátelská", které se musí zavřít huba. Čeští svazoví činovníci se slovy přihlásili k otevřené politice, ale o průběhu sjezdu informovali kuse a rozpačitě, dodnes není známo, kolik bylo diskutujících a nikdo dosud sjezd nezhodnotil.

Na Dobříši tedy jednali spisovatelé s vyloučením veřejnosti a v morálně politickém klimatu kamufláže a licoměrnosti. Funkcionáři se ujišťovali, jak dobře si vedli a jak literatura pod jejich vedením rozkvetla. Diskusní příspěvky obrážely rozpornost času, kdy se objevil příslib jakýchsi změn, ale zatím nikdo neměl odvahu pálit si prsty, a tak každý hledal téma, o němž mohl mluvit bez nebezpečí, že by musel říci něco k naléhavým problémům těchto dnů. Volby potvrdily předešlou mocenskou sestavu, která ovšem bude myslet a jednat postaru, jenže hlasitě se teď bude ohánět slovy o tom, že je zapotřebí "skutečný kvalitativní přelom ve vývoji a v myšlení i konání lidí" a "důsledná jednota slov a činů", jak tvrdil I. Skála v úvodním referátu. Jemu nedělá potíže tyhle fráze pronášet, obehrává je už pěknou desítku let a vždycky do nich vkládá jiný význam, podle toho, jaké je zrovna ideologické počasí.

Zřetelný pokyn shůry zněl: s ničím nehýbat a nedat najevo nejmenší náznak, že by se toto spisovatelské shromáždění mohlo stát veřejnou tribunou potlačených tužeb společnosti jako loňské sněmování sovětské. Tento rozdíl byl přes vnější nápodobu gorbačovovské terminologie zdůrazňován celkovou režijí i tím, jakou pozornost mu věnoval tisk. Diskusní příspěvky byly rozptýleny do několika čísel Kme-
ne v průběhu skoro dvou měsíců a nikdo mimo ideologickou vrchnost neví, je-li už zveřejňování skončeno či nikoli. Proti radikálnímu sovětskému požadavku vymést minulou praxi jako staré haraburdá, oddělit se od ní a začít zavádět nové pořádky, náš sjezd chtěl dát a dal příklad návaznosti, kontinuity, tradice - tradice sterility, ustrašenosti, přetvářky a sebeklamů, slovní hry na revolučnost. "Je to jednodušší, než si odvyknout lhát a pustit se konečně do práce... Pít se nemá, ale připijme symbolicky na odvahu, bez které neokážeme obnovit čest, na život, který se musí změnit!" Na odvahu by ovšem sotvakterý český spisovatel připil - to cituju V. Kaverina.

I na Dobříši si někteří nasazovali masku odvážlivců, ale právě že to byla jen maska, pod níž se skrývala vyděšená tvář: jenom nenarazit, nepodráždit panstvo! Hlavní mluvčí strany Josef Korčák přece dost jasně varoval: "Neskleňujme zbytečně příliš často takové pojmy jako kritičnost, pravdivost a demokracie, nepropadejme planému nadšení a euforiím, které vedou k vystřízlivění a člověk se zač-

ne ptát po výsledcích." Jak bezelstně se tu proflákl starý konzervativce, jak přiznal, že tyhle "krásné pojmy", jak jim říká, se zrovna nehodí do dobré socialistické společnosti! Přímou na dlaní tu máme psychologii našich "přestrojkářů", kteří dobře vědí, že kdyby se ty "krásné pojmy" uvedly do praxe, byl by konec vrchnostenského monologu. Proč by na sebe přivolávali svůj konec?

X X X

Ještě zábavnější bylo sledovat výkruty osvědčených harcovníků svazových funkcí, především J.Pilaře. Zavětřiv svěžejší vítr od východu, až dosud pro něj autoritativního, vzal na sebe vzezření starostlivého a dobrotivého otce velké spisovatelské rodiny, který celé noci nespí strachem o blaho našeho písemnictví: "... stále se nezbavují obavy, abychom nepřehlédli nějaký talent a neochudili literaturu o významné dílo," svatouškovsky se zaklíná tato "žába na prameni české literatury" /V.Havel/, "kladu si otázku, které autory jsme po letech přestávky /krásný termín, jen co je pravda - M.J./ vrátili do literatury a kdo ještě chybí." Ó šalbo, tvé jméno není žena! Seznam chybějících by soudruh ředitel snadno našel, bude někde v šuplíku jeho pracovního stolu, vždyť takřka dvacet let dobře věděl, koho vydávat a koho odmítat! A je to seznam dlouhý, předlouhý...Na místě vysypal Pilař z rukávu jen jednoho "chybějícího" - O.Mikuláška, který prý sice "trucoval několik let", ale nepřestal být velkým básníkem. Ti ostatní, co trucuji víc let, zřejmě velkými básníky být přestali, když už se o nich starešina spisovatelské obce nezmínil. Od tohohle mistra převleků bychom stěží mohli očekávat, že se bude bít v prsa po způsobu jistého sovětského básníka, který - tak jako kdysi on - odsoudil Pasternakův román Doktor Živago, ač ho nečetl: "Má duše touží po pokání!" Ale že nemá aspoň tolik studu, aby mlčel, že nemá vědomí vlastní věrolomnosti, aby nepřipomínal své názorové veletoce, zrady kamarádů a službičkování kdekomu u moci. Ne, on má troufalost volat po tom, aby se vrátily "do našeho občanského a spisovatelského života etické normy, které předpokládají spoluúčast a odpovědnost každého z nás za nový trend společnosti". A kdopak vlastně ty etické normy, po jejichž návratu teď volá, s velkou chutí ze společnosti vyháněl? Nebyl on u toho i Jan Pilař?

Pojem "každý z nás" ovšem nesmíme brát doslova, míní tím sebe a sobě podobné, co jsou vždycky ochotni pchotově se chytit každého "nového trendu společnosti", ať směřuje vlevo či vpravo, dopředu či dozadu. Příspěvek St.Váchy nadepsal kmen "Přestavba=ny!"

Ovšemže my jsou oni, ti, co mají úředně potvrzeno, že jsou státní spisovatelé, o žádných jiných není řeč, neexistují. Přeochoťní zasloužilci teď tedy přísahají na přestavbu, zatímco ještě nedávno si libovali, že žijeme v nejlepším světě nejšťastnějších lidí a že na obzoru není sebemenší mráček. A najednou přiznávají: "Nás spisovatele zejména trápí vývoj v morální oblasti." To je mi objev! St. Vácha i jiní se ovšem domnívají, že ten neblahý vývoj způsobilo porušování ekonomické zásady socialismu - každému podle jeho zásluh. Vůbec si nepřipustí myšlenku, že by na něj mohly zapůsobit i mravní kotrmelce vůdčí intelektuální vrstvy, nechtějí nic vědět o tom, jaký příklad dávaly společnosti projevy její bezpáteřnosti, vypočítavosti, úslužnosti a lhostejnosti k osudům vedví rozřaté kultury a znásilňování lidských práv. Ani slovo o tom, že svou obdobou Poučení z krizového období zlikvidovali profesionálně, existenčně a lidsky stovky svých kolegů a naši kulturu připravili o nenahraditelné hodnoty. A když tento chatrný prozatér prstem ukazuje na jakési licoměrníky, kterým je prý všechno jedno a snadno si všechno zdůvodní, "například takhle: Když mohou oni, proč ne já?", pak píše taky o sobě! To on a mnozí další přece pohotově využili situace ke svým "úspěchům", vyhovovalo jim, že mohli "nahradit" ty intelektuály, kteří museli odejít k nádeníkům či byli tzv. odsunuti na okraj společnosti, někteří věznění a jiní ~~emigrovali~~ ^{ka tapulování} do emigrace. Zdalipak někdo z nich napsal knihu, z níž lze vycítit bolest nad tím, co se dalo v době, kdy se musely zdvihat ruce proti Chartě, kterou nikdo neznal, knihu, z níž by čtenář poznal, že se chvěli úzkostí už tehdy o mravní úděl národa, jako to dokázal cudný Vilém Závada? Takové knihy, ba ani rukopisy, v té jejich státní tvorbě asi nenajdeme. Jejich obraz společenského vývoje minulých let až dodneška je harmonicky spokojený a není v něm stopy po myšlence, která by čtenáře přiměla zauvažovat nad duchovním dusnem, v němž jsme žili a stále ještě žijeme.

Karel Sýs se zase rozhořčuje, že je označován za nekritizovatelného. "Nekritizovatelní! To je noční můra čtenářů našich deníků i pisatelů anonymních dopisů," ironizuje tento básník, předseda stranické skupiny v Kmeni. Z jeho příspěvku čpí snaha přejít závažné problémy vtipnostmi a paradoxy. Zde je jeden jeho demagogický obrat:

"Řeknu něco kačířského, kam až jsme to dopracovali. Mezi nekritizovatelné autory patří například Jan Skácel, Miroslav Holub, Vladimír Holan, Jaroslav Seifert. Zkuste říci, že v Seifertových pamětech - kromě nádherných, zářivých míst - najdeme místa usazených sentimentálních stesků, že třeba poslední básně Vladimíra Holana jsou

slabé...Přiznejte se, že některým básním Miroslava Holuba nerozumíte. Prohlašte, že Jan Skácel kromě pravým zlatem zlatil ve sbírce té a té i zlatem kočičím. Vyobcajou vás z národa..."

Tam až jste to tedy dopracovali, mistři okleštěné kultury, že se hrozíte vyobcování z národa! Svým výlučným postavením po r.1969 a snahou vyradýrovat z paměti lidí jména ideologicky prokletých tvůrců jste vytvořili v národě nenormální a hluboce nemorální situaci, a teď se divíte, že zlé skutky se k vám ve svých důsledcích vracejí jako bumerang. A když si stěžujete: "Nás, spisovatele, sužuje auto-cenzura. Je to rakovina literatury," stěžujete si na sebe! Cožpak jste nevěděli, vy prostěčkové boží, že vyhnáním svých kolegů z kultury a špinavou dohodou o vstupu do uprázdněného prostoru po nich jste mlčky vyslovili souhlas s tvorbou, jejíž podstatou bude vnitřní lež, neboť jste rakovinou ochořeli na duši? Čtveřice vyjmenovaných "nekritizovatelných" básníků byla vybrána podle zvláštního kritéria: poznali na své kůži, co je to křivda, zatímco pánové jako K.Sýs ~~se~~ oslunili v přízni moci. Když teď smějí být vyslovena aspoň jména donedávna ošidní, má to vytvořit zdání, že patří do stejné umělecké a lidské sorty jako ti oslunění přízní. Ne, žádným trikem to nikdo nedokáže! A je jen další hanebnost, když si chce dlouhletý redaktor Kmene hojit pošramocené svědomí na jejich účet.

x x x

Náznaky kritických výhrad byly vyslovovány vesměs v obecné, abstraktní poloze, aby v případě potřeby bylo možno z nebezpečné situace vycouvat. Týká se to i jediného příspěvku, kterému nemůžu upřít, že se pokusil vyjádřit něco z bolesti naší kultury a upozornit na úkoly, které vyplývají z "nového myšlení" pro všechny, kdo nesou odpovědnost za stav naší literatury. Toto volání na poušti zaznělo z úst básníka Josefa Šimona. Nejprve se odvolal na případ navráceného členství B.Pasternakovi ve Svazu sovětských spisovatelů a označil ty, kdo kritizovali Doktora Živaga za "duchem malé lidské", kteří "neuznávali pojem vzájemné úcty, lidských práv a důstojnosti". Rehabilitace velkého umělce slova je pro něj "i nadějí, že naše právo říkat svůj názor bude čím dál víc obsahovat i schopnost naslouchat pozorně jeden druhému". Vlastní smysl jeho vystoupení je vyjádřen v této pasáži:

"Můžeme se stokrát poučovat z toho, co bylo před dvaceti lety, ale nepoučíme-li se z toho, co tu bylo těch dalších dvacet let, pak bude naše poznání nejen neúplné, ale i nemarxistické. Je třeba se od některých jevů jasně distancovat, protože naše komunistická strana s nimi má jen málo společného /?/. Ovšem domnívám se, že i v naší svazové činnosti bylo mnoho chyb. Dobrá metoda a kritéria v celkovém kulturně politickém klimatu společnosti fungovaly mnohdy

nedokonale. Měli bychom proto revidovat některé své mylné postoje, novými činy se jasně distancovat od chyb, kterých jsme se v daném kulturně politickém klimatu všichni tak či onak dopouštěli. Distancovat se od těch chyb nikoli nějakou kampaní, nýbrž novými tvůrčími iniciativami..."

Přestože to je kritika značně nekonkrétní, nemůže být pochyb, čeho se týká. Jsou v ní ovšem četné piruety, neboť J. Šimon není jen básník, ale i šéfredaktor Odeonu. Atmosféře pronásledování a likvidování všech, kdo odmítali popřít sami sebe, říká eufemisticky "celkové kulturně politické klima společnosti" a zaštiťuje se ohválov jakýchsi "dobrých metod a kritérií", ačkoli právě ony zplodily hrozivé kladivo na čarodějnice. Ale nechme sporu o detaily, pomejme i výtky, že koncem 60. let prý někteří spisovatelé "roztočili keletoč vášnivých diskusí napájených i jedovatými prameny ze Západu" a že volali po literatuře jako svědomí národa, přičemž na vlastní svědomí prý zapomněli. Podstatné je Šimonovo zjištění, že nepoučit se z dvacetiletého vývoje, tj. z toho, kam vedla kulturní politika umlčování talentů, ničení intelektuálních sil, cenzurních zákazů a stavění čínské či spíš berlínské zdi napříč českou kulturou by svědčilo o ideové slepotě a akční bezradnosti.

S tím lze souhlasit. Prostá lidská zkušenost učí, že neřešené problémy jsou pro člověka zákeřným nepřítelem v týle. Pro současnou kulturní politiku je tím nepřítelem v týle téměř dvě desetiletí trvajících schizofrenie společnosti, jež musela pod neurvalým tlakem existenčních hrozeb přistoupit na mýtus kontrarevoluce "Pražského jara" a na mýtus záchrany socialismu zásahem vojenské cizí moci. Každý falešný mýtus, a navíc po léta vnucovaný až s nepochopitelným fanatismem, s sebou zákonitě nese život ve lži, dvojakost, ustrašenost, přetvářku, lokajství, rozmnožuje prostě to, čemu V. Černý říká "čecháčkovství", tedy malost ducha, přizpůsobivost, příkrčenost, patolízalství. Tento mýtus je možné hájit donekonečna a donekonečna vydávat "zhřešivší" intelektuály za kriminální živly, o něž pečovat přísluší výhradně pracovníkům státní bezpečnosti, takže kulturní politika je nemusí vůbec znát. Jak je to pohodlné a jak krátkozraké! Život ve světě rozštěpených duší, život ve věčné bázni z pravdy se bude neustále víc propadat do mravního nihilismu a toto propadání nezastaví žádné výzvy k angažovanosti a aktivitě, protože kořeny právě v této společenské schizofrenii. Dokud ta bude mít živnou půdu ve vnucovaném mýtu, společnost se jí nezbaví. Záchranu nepřinese ani sebedůkladnější ekonomická reforma. Lékem je v tomto případě jediné pravda, pravda bez

kamufláží, a ta je nepříjemná, musí k ní být odvaha a charakterová síla. Silná slova o ní ale nesvědčí. Z těch často opakovaných varování, aby se ideologičtí heretici nesvezli se slibovanými demokratickými změnami, aby jich nezneužili k vyvolávání anarchie, vane spíš vědomí vlastní slabosti. I Šimonův diplomaticky formulovaný požadavek svědčí nicméně o tom, že je na kulturní politice, aby teď našla formy a způsoby, jak provést "přestavbu sociálního klimatu". Nejhorší by bylo, kdyby se místo toho uchýlila opět k lícoměrnosti a místo přestavby provedla "přestrojku", tj. kdyby v záplavě "nových" slov, jež se přes varování J.Korčáka hojně skloňují, utopila podstatu, kdyby se domnívala, že dějiny lze obelstít tak, jako se dají na čas obelstít lidé, kdyby nevyšla jakýmkoli čestným způsobem vstříc potřebě mravní očisty, k níž se odhodlala kultura sovětská. Jistěže propaganda může nadále používat krásných pojmů a v praxi jim dávat význam málo vznešený, může mluvit o potřebě větší demokracie, ale oktrojovat jí až k jejímu popření, proklamovat pravdu za synonymum socialismu, ale vzápětí ji překrucovat a umlčovat. Pak ovšem mravní krize společnosti bude pokračovat a prohlubovat se.

Spisovatelé, kteří mají požehnání shora, zatím ani svou tvorbu, ani veřejnými projevy nedali podnět ve směru k takové přestavbě, ba spíš všechno svědčí o tom, že by jim velmi vyhovovala právě ona "přestrojka", za níž by nová byla jen slova, ale nikoli činy. Echo dávné msty moci na zaživa pohřbených osmašedesátnících jim zřejmě svírá hrdlo, hrozí se, že by za slovo radikální pravdy platili stejnou cenou. Msta byla tak krutá, bezohledná a neodvolatelná právě proto, že takového cíle chtěla dosáhnout. Kde teď vzít těch sedm statečných, kterým je zájem národního celku nad vlastní kariéru?

X X X

U nás tedy zatím nebude žádný literární ruch, nebude zatím atmosféra hledání pravdy, nebude se vyskytovat intelektuální odvaha a bude naopak pokračovat duchovní stagnace, přičemž u našeho dosavadního "vzoru", teď najednou opouštěného, v sovětské literatuře, je všechno v pohybu. Objevila se spousta románů, básní, her, filmů, které jejich tvůrci museli dát k ledu v době cenzurní samovlády - a kupodivu, svět se nezbořil. Sovětští umělci oživilí vlastně proklínanou tezi o literatuře jako svědomí společnosti. Svou tvorbou "jitří svědomí lidí, léčí hluchotu duše" a zlidšťují svůj svět, řečeno slovy D.Granina. Příkladem takové tvorby je nepřeberně. Zaujal mě zejména cyklus veršů zemřelého Al.Tvardovského, psaný v letech 1966-69, pod názvem Právek paměti - teď ho uveřejnily hned dva ča-

vatele. Rasputin odpověděl: "Nikoli, ale považuju se za čestného spisovatele." Měl na tu větu právo, dalo mu ho jeho dílo. Kdo z českých státních spisovatelů by si mohl takové právo osobovat? Fantóm strachu tísní jejich duše. V jedné Chestertonově povídce procedí zhnusený soudce k ministroví, jehož lumpárny nebyly stíhatelné zákonem a jenž se ze všeho dokázal vytočit: "Opatřte si novou duši!" Mnoha českým spisovatelům by table rada přišla náramně vhod, když teď se skřípěním zubů jsou pro přestavbu, ale o svých vinách ~~na~~ katastrofální stav kultury a společenské mravnosti nemíní ani uvažovat. Ano, opatřte si novou duši, inženýři lidských duší!

Milan Jungmann

380

Varování před bezcitnými přáteli lidstva x/

V redakčním úvodu představuje Die Weltwoche autora - Johnson je britský historik a publicista, v letech 1965-70 byl šéfredaktorem londýnského levicového týdeníku The New Statesman, diskusi vyvolal knihou 'History of the Modern World 1917 to the 1980s'. Redakce také poznamenává, že "v německé a francouzské kultuře se intelektuálové těší velké vážnosti - skeptičtější se na tyto 'eggheads' dívají v anglosaské oblasti."

V posledních 200 letech stále vzrůstal vliv intelektuálů. Samozřejmě, jejich vliv tu byl vždycky, protože v dřívějších inkarnacích jako kněží, učenci a věštcí uplatňovali intelektuálové odjakživa nárok na to, aby vedli společnost. Od dob Voltairových a Rousseauových se laický intelektuál vklínil do mezery, jež vznikla úpadkem klerikálů, a ve srovnání s klerikálním vydáním je tento intelektuál arogantnější, vytrvalejší a především nebezpečnější.

Byl to anglický básník P.B. Shelley, kdo v traktátu "In Defense of Poetry" poprvé formuleval, co bych nazval "božským právem intelektuálů". "Básníci - napsal Shelley - jsou nepřiznanými zákonodárci světa." Tento nárok je dnes samozřejmostí pro onu početnou, i když smorfní masu, která se chápe jako 'intelligentsia'. Praktický vliv intelektuálů se mezitím nesmírně rozšířil. Řečeno slovy Lionella Trillinga: "Intelekt se dal do kupy s mocí, v míře neznámé v dějinách, a teď se mu přiznává, že je sám esencí mocí."

x

Podle mého názoru se myslící část lidstva rozpadá do dvou skupin: jednak jsou tu ti, kteří se zajímají o lidi, jinž lidé přirostli k srdci; a dále ti, kteří se zajímají o ideje. Z první skupiny se rekrutují pragmatičtí, a to ona zpravidla dodává nejlepší státníky. Druhou skupinu tvoří intelektuálové. Je-li jejich příklon k idejím vášnivý, a nejen vášnivý, ale i programatický, pak je velmi pravděpodobné, že moc, kterou si přisvojí, budou zneužívat. Neboť

x/ "Warnung vor den herzlosen Freunden der Menschheit" - uveřejněno ve švýcarské Die Weltwoche z 29.1.87, původní znění ve Wall Street Journal Europe. - Český překlad se omezuje na obecně zaměřené pasáže článku.

namísto aby ideje o státu (o vládě) vyvozovali z lidí, t.zn. formovali ideje podle vlastních pozorování, jak lidé opravdu jednají a co opravdu chtějí, postupují obráceně - odvozují ideje ^{ze} zásad a pak usilují o to, aby tyto ideje vnutili živým mužům a ženám.

Skoro všichni intelektuálové se dušují, že milují lidstvo a že usilují o jeho vylepšování a štěstí. Ale popravdě milují ideji ~~lidstva~~ lidstva a nikoliv skutečná individua, z nichž se lidstvo skládá. Milují spíš lidstvo obecně než muže a ženy specificky. A protože milují lidstvo jako ideji, mohou pak rozvíjet různá řešení jakožto ideje. Zde vězí nebezpečí, neboť jestliže se živí lidé dostanou do konfliktu s "řešením jakožto idejí", jsou zprvu ignorováni nebo odsouváni jako nereprezentativní. Stojí-li pak nadále v cestě idejí, zachází se s nimi se vzrůstajícím nepřátelstvím, a posléze jsou kategorizováni obecně jako "nepřátelé lidstva". Tím se otevírá cesta pro to, co básník W.H.Auden, typický ostrý intelektuál své doby, s přitakáním označil jako "nezbytnou vraždu". "Likvidace třídních nepřátel", volíme-li leninský výraz, nebo "konečné řešení", jak se vyjádřili nacisté, jsou obě konečnou stanicí intelektuálního procesu.

Necitelnost vůči potřebám a názorům jiných lidí je vskutku vlastností těch, kdož se vášnivě zabývají idejemi. Jejich zájem se přirozeně soustřeďuje na to, jak se jejich ideje vyvíjejí ve vlastní hlavě. Stávají se egocentrickými v přesném smyslu slova. Lhostejnost nebo nepřátelství intelektuála se týká nejen těch, kteří v obecné rovině nezapadají do jeho schématu lidstva, ale i lidí v soukromém životním okruhu, kteří z toho či onoho důvodu odmítají hrát roli, jakou jim přisoudili.

Čím déle studuji životopisy předních intelektuálů, tím jasněji rozpoznávám, jak ničivě působí metla, kterou bych nazval "bezcitností idejí". Vzestup nových laických intelektuálů nám poskytuje několik pozoruhodných vzorků.

x

V anglesaských zemích byl Shelley (1792-1822) prototypem moderního, západního, pokrokového intelektuála. Formuloval "právo intelektuála mít vliv na veřejné dění". Básník (a v přeneseném smyslu intelektuální třída jako celek) byl pro Shelleyho pravým zákonodárcem, neboť on, oddán idejím, je obdařen čistotou, jež není

dána obyčejným smrtelníkům. Je nezaujatý. Avšak Shelly ve vlastním životě projevoval slabost, jaká je patrně charakteristická pro pokrokové intelektuály, totiž neschopnost sladit svou obecnou blahovolnost s konkrétním chováním. Jednal odporně - prakticky se všemi bytostmi, pokud měl možnost vykonávat nad nimi citovou nebo fyzickou moc... Shelley měl zvláštní talent využívat ženy a sluhy... Shelleyho bezohlednost nijak nenarušila jeho velkolepou důvěru v to, co nazýval svou "vyzkoušenou a neměnnou integritou". Kritika, ať jakkoli podložená, ho nevzrušovala: "Rychle se mi vrátila lhostejnost - napsal, jakou si plně zaslouhuje nějaké mínění či mínění kohosi, s výjimkou našeho vlastního vědomí."/.../

Karl Marx (1818-1883) je dalším příkladem muže, který sám sebe přesvědčoval o tom, že je jeho povinností dát přednost idejím před lidmi... Otec, který se ho bál, objevil osudovou vadu v jeho charakteru: "V Tvém srdci - napsal synovi - převládá egoismus." Zvláště pak v matce budil nevoli, vyčítala mu chorobnou narnotratnost a neustálé žadonění o finanční příspěvky. Jaká škoda, poznamenala jednou, že Karl se nepokoušel získat kapitál, namísto aby o něm psal. /.../

Často se ozývá lítost nad tím, že marxismus zrcadlí lhostejnost jeho zakladatele vůči lidem jakožto cítícím, živým bytostem.

A říká se: Jaká škoda, že Marx nemohl číst Sigmunda Freuda!

Jenže podíváme-li se na život Freudův, najdeme tutéž dichotomii: nepřeklenutelnou propast mezi teorií a praxí. K tomu budiž poznamenáno, že Freud, na rozdíl od Shelleyho a Marxe, byl v nejednom ohledu dobrým, dokonce hrdiným člověkem. Ale i zde se setkáváme s případem, kdy člověk nepřipeuští, aby jeho ideje pronikly do soukromých vztahů nebo aby příznivě působily na jeho styky s lidmi... Obviňoval jiné, například Adlera a Junga, ze "zrady", anebo z nich udělal kacíře. Freud nevěřil, že někdo, kde byl pod jeho vlivem a pak se ho zřekl, by mohl být duševně normální. Zastával názor, že zakladatel hereze jako Jung patří do psychiatrické péče.

Moderní pokrokoví intelektuálové jsou obdobným způsobem zklamaní, když jiní nesdílejí jejich myšlenky. Četl jsem knihu Roberta L. Heilbroner "The Nature and Logic of Capitalism". Nenašel jsem záchytné body, z nichž by se dalo vyvodit, že autor (podobně jako Marx) skutečně něco ví o kapitalistech a o tom, co je motivuje. Pan Heilbroner prostě předpokládá, že kapitalismus sestává

v první řadě z výkonu moci nad lidmi. To je podle mne holý nesmysl. Přikláním se k opačnému názoru, vyjádřenému Dr. Samuelem Johnsonem (1709-1784): "Sir, člověk je málokdy zaměstnán tak nevídaně, jako když vydělává peníze." Johnsonův názor sdílel národohospodář J.M. Keynes. "Je lepší - napsal - tyranizuje-li člověk své bankovní konto, a ne jiné lidské bytosti."

X

Johnson a Keynes patří k těm intelektuálům, kteří nepodlehli pokušení komandovat jiné - pokušení, které se zmocňuje i těch, kteří patří k politické pravici. Například je známo, že filozofka a spisovatelka Ayn Rand/ová/, která se zasazovala o důstojnost člověka a o právo jednotlivce nebyť kontrolován, sama ponižovala a ovládala mnohé z lidí, kteří se s ní stýkali soukromě.

Ale lze uvést pádné důvody, proč většinu intelektuálů spojuje se socialisty společný základ. Keynes vystihl jádro věci, vždyť chamtivost není zdaleka tak nebezpečná jako touha po moci, zejména po moci nad lidmi. Smrtelný hřích intelektuála netkví ve vypracování idejí, ať sebegešternějších, ale v jeho přání vnutit tyto ideje jiným. Intelektuálové se proto už svým temperamentem přiklání k levici. Kapitalismus se děje jednoduše, pokud nikdo nic nepodniká, aby ho zarazil. Naproti tomu socialismus musí být konstruován a - zpravidla - zaveden pod nátlakem, a to přisuzuje intelektuálovi při vzniku socialismu mnohem větší roli. /.../ Snad právě proto, že intelektuálové vedou sedavý život, projevuje se u nich zvláštní vášeň pro násilí, alespoň abstraktně. Někteří, jak známo, se mu oddávají i v praxi. Typičtější však je, jestliže se ztrápeným zdráháním a dvojsměrnými slovy podperují nebo ospravedlňují násilí, a to proto, aby ideje, které podporují, mohly být vnuceny vzpurnému lidstvu.

Ve 20. století, jež zde buduje na základech z 19. století, je smrtelným hříchem intelektuálů: apetyt na násilí při usilování o ideje a při jejich prosazování. Připomeňme si například opakované obdivné výroky intelektuálů o bezohledných mužích činu ...

X

Občas jsou intelektuálové na rozpacích, pokud jde o kvantitu prolité krve, o čistý počet "nezbytných vražd", ale téměř vždycky přijali zásadu, že socialistické utopie, je-li to zapotřebí,

musí být budovány na násilných základech. Dobře si vzpomínám, jak můj bývalý šéfredaktor Kingsley Martin v časopise New Statesman vznesl jemnou výčitku na adresu Mao Ce-tunga, který právě zavraždil tři milióny lidí: "Bylo opravdu zapotřebí, aby předseda jich zabil tolik?" Na tuto poznámku reagoval čtenářským dopisem Leonard Woolf, jeho starý liberální přítel. Nechť je Mr. Martin tak laskav - napsal Woolf - a sdělí čtenářům, jaký je "maximální počet mrtvých, který by byl podle jeho názoru přiměřený."

Zatímco násilníci v lenočkách na Západě tleskali nebo odpouštěli, v jiných částech světa se intelektuálové účastnili velkých masakrů moderního věku nebo je dokonce řídili. Mnozí pomáhali vybudovat Čeku. Intelektuálové v prominentním postavení se nacházeli na všech stupíncích cesty, jež vedla k nacistickému holocaustu. Události v Kambodži, kde jedna pětina až jedna třetina obyvatelstva byla umučena hladem nebo zavražděna - tyto události byly zcela dílem skupiny intelektuálů, a většina z nich byli žáci Jeana-Paula Sartra - "Sartrovi děti", jak jim říká.

Kdekoliv se jednotlivci nebo režimy pokoušejí vnucovat lidem ideje, kdekoliv se zahajuje nelidský proces sociální manipulace ("social engineering"), kdekoliv se maso a krev přehazují jako hlína či beton - tam všude najdeme houfy intelektuálů. Komandovat lidi je charakteristickou činností každé formy socialismu... například i zvláštní formy etnického socialismu v jižní Africe, známého pod jménem apartheid. Apartheid, tento neblahý model, je mimochodem se vším všudy vynálezem intelektuálů, a splácali jej v oddělení pro sociální psychologii na Univerzitě Stellenbosch. Jiné totalitární africké ideologie jsou také dílem lokálních intelektuálů, obvykle sociologů.

Proto jedno poučení našeho století zní: Mějte se na pozoru před intelektuály! Měli by být nejen drženi v bezpečné vzdálenosti od pák moci, ale měli by narážet na obzvláštní nedůvěru, když udílejí kolektivní rady. Mějme se na pozoru před výbory, kongresy, spolky intelektuálů! Neboť intelektuálové s daleka nejsou individualističtí a nekonformní, jsou vpravdě ultrakonformní v oněch kruzích vytvořených lidmi, jejichž pochvalu vyhledávají a vysoce jí váží. A tento konformismus z nich činí lidi nebezpečné, jakmile vystúpí en masse - umožňuje jim totiž, aby vytvářeli kulturní

klíma, a z něho zas může vyplynout iracionální, násilné a tragické jednání.

Měli bychom mít stále na mysli, že přednost před idejemi mají lidé, a ne naopak.

194

Ke stejným dveřím po celou loňskou zimu,
tam stopa nevedla a všude ušlapáno,
míjení celé jaro,
až teprv na podzim, na začátku zimy,
jiné dveře, za nimi pevnost.

Fritz, boty od Stalingradu, čeká tuhou zimu,
na modrém nebi souhvězdí Golemovo,
vzduch průsvitný, že neudrží tělo,
padá.

Dva kumpáni, katolík a jeden pravoslavný,
šli kolem a zrovna přemýšleli,
kam přijde bezvěrec po smrti, ten třetí,
co plivnul z mostu, spatřil ji
a vzpomněl si na mne, loňské jaro.

Byla ještě čerstvá, v tůni pod mostkem,
na krku řetízek, co nikdo neukrad,
tři kumpáni nechali ji tam, tři vizitky k tomu
a šli dál.

Sedí tu semnou z vraždy podezřelý,
pistoli u postele nabitou,

Fritz na tuhou zimu připravený,
za dveřmi poslouchá housle
z loňského století,

v kolumbáriu instanti sní o rozptýlení,
z láhve vylezla zas hlava.

Jsem připravena :

pistole u postele, na stěně katův meč,
tři pohádky vytepané na něm :

stínání, upálení, oběšení, čtvrtý výjev chybí,
je dobře nabroušený,
trefou do kyvače,
hlava padne.

Kraj kdysi požehnaný, a dnes :

jedna je v potoce a druhá už se sluní kolikátý den,
támhle v křoví,

prší,

až je to divné řidiči autobusu, co pořád jezdí kolem.

Zastaví linku, je mrtvá kolikátý den.

Babička s vnoučátky vidí dva páry nohou z křoví,

chce odvést děti,

podívá se blíž : oboje lodičkové,

manželka a tchýně,

volá vražda, letí, oznámit nemravnost.

Jeden si koupil k rekreaci vechtr,

kde byla mrtvá v studni,

vodu radši nepil, jahody zaléval

a kbelík pořád padal na cosi tvrdšího než voda.

Domácí kořalka ujímá mi v břiše,

kat umí prý přeseknout plátek masa,

jež drží mezi stehny žena,

co zrovna neškytá.

Děda spustil se do studny, přivázal se k ní,

manželka oba je vytáhla, je těžký, myslela si přitom,

mrtvá se rozpadala.

Dívám se z okna pevnosti, nevidím vlka ani hada,

s pistolí u postele milý člověk sedí

toto dača není, toto je bydlení

"La solitude avec les lunettes".

V lese, kde ležela kvetly už podléšky
a vzpomněl si na mne.

Kat ví, kam seknout,

však sama dokáží čtvrté vyjevení.

Na Fritzovy boty samozřejmě došlo,

v březnu jak u Stalingradu,

ale už přezouvá se do sandál,

ptám se drátů na směr,

k letišti ukazují nebo na nádraží,

domov už je všude,

ty pořád virgulí hledáš

v krajinách svého mého těla,

na chvíli instant, šťastně rozptýlený

a venku už je čas,

v němž bojíme se sami.

Cyankáli do hlavy a živý zub se směje,

slabý otřes mozku, silná podnapilost,

double life line táhne se mi přes dlaň,

jsem nesmrtelná,

však někdo přešel přes pahorek lásky

a ráno mne pak našli mrtvou u potoka,

modrou po podléškách.

Vrazi čekají zas na cestách,

až tudy půjde milost,

popletové se spletli.

(Práv pro Kristoforika Kalendar' 1988! Nikomu nedávat!)

Lenka Procházková:

VELKÉ PRÁDLO
Pohádka

ČESKÉ VYDÁNÍ JE JIŽ ZADÁNO
10.5.1987 V. Z. Č. Č. Č.

Tu malou modrou zemi okupovala už mnoho let cizí armáda. Hubení vojáci s červenými knoflíky na uniformách se roztahovali v modrých kasárnách, ničili silnice svými obrněnými vozy a odváželi si nejlepší úrodu z polí. Jejich jazyk se stal v modrých školách druhým nejdůležitějším předmětem /hned po odčítání/ a mašinky modrých dětí už přestaly z únavy vysvětlovat, že to tak nebylo vždycky. Dokonce i modrá barva přestávala být čistě modrá, stálým přikapáváním červeně se stala fialovou. Tehdy několik moudrých modrých vystěhovalců pochopilo, že jejich rodné zemi hrozí zkáza, a tak se sešli ve Vídni, aby vyrysovali plán na její záchranu.

Toho roku zemřel v červené zemi starý vladař, na jeho místo se dostal nový, mnohem mladší a modernější. Měl zvučný hlas, uměl žertovat i v cizích jazycích, takže ho udivení sousední i zaoceánští prezidentí honem zvali na návštěvu, aby si ho mohli prohlédnout zblízka. Červený vladař ta pozvání rád přijímal, taky kvůli své ženě, která chtěla užít světa, chuťinka. Po půl roce jejich společného cestování a úsměvů do kamer už moudří modří vystěhovalci věděli dost. Už znali vladařovy zvyky, už vypátrali, co rád pije a jí a kolik dioptrií má ve svých brýlích, odborníci jim taky pečlivě zjistili značky kalíškových a odstíny rtěnek, které si oblíbila vladařka, i ostatní důležité detaily, největší pozornost však věnovali fyziognomii vladařského páru. Takže jednoho dne vlečli podrobný soubor informací do kompjüturu a ten jim za tři hodiny vyčirkoval výsledek.

Ze všech registrovaných modrých vystěhovalců připadal v úvahu jen čtyřiapadesátiletý Václav Brandýs, majitel prádelny v Madridu, vdovec, bezdětný, a osmačtyřicetiletá Anna Krákorová, učitelka mateřské školky v Oslo, rozvedená, bez závazků. A tak je pochopitelně rychle unesli, přivezli je tajně do Vídně, ubytovali v nenápadném domku na předměstí a tam jim vysvětlili jejich poslání. Učitelka Krákorová se zájmově nadchla hned, Václav Brandýs oželel prádelnu až druhý den. Celý příští týden jim pak moudří modří vlastenci nechali na vzájemné sblížení, a když i tohle klaplo, nastal v domečku na vídeňském předměstí tuhý režim. Dvojice se podle videozáznamů učila mluvit, pohybovat, usmívat, mračit, hrát golf i tancovat. Každou sobotu přijížděla na vizitu Nejvyšší rada modrých vlastenců, bavěbela s dvojicí, ocenila její pokroky a vlídně upozorňovala na nedostatky. Přesně ze rok byla v domku uspořádána oslava, precizní výcvik skončil. V noci pak maskarke doč...

ně pozměnila obličej dablů, řidič černé limuzíny je zavezl na letiště, tam jim předal dočasné finské doklady a doprovodil je k soukromému letadlu. S ranním rozbřeskem vystoupil Václav Brandýs s Annou Krákorovou v Helsínkách.

O tři dny později na totéž letiště přiletělo obrovské vládní letadlo z červené země, vladař se dal přivítat od finského prezidenta, vladařka přivoněla ke kytici růží a pak triumfálně projeli vyzdobeným městem k paláci. Po slavnostním obědě a krátkém odpočinku se vladařská dvojice odebrala do sauny u jezer. Staré lázeňské se dojetím třásly ruce, když vzácným hostům chystala heboučká prostěradla. Pak ještě s plachým úsměvem postavila na lavici dvě sklenky s cranžádcu a zavřela.

"Konečně chvíli sami," usmála se vladařka a sáhla po nápoji. "Chceš taky?"

"Ano," kývl vladař a přitiskl si podávanou sklenici k rozpálenému čelu. Pak jí s požitkem vypil.

"Máte tři možnosti," nabídl jim po probuzení ten veselý cizí muž v modrém obleku. Za jeho ramenem hučel ventilátor, pod úzkým oknem do světlíku mňoukaly kočky. "Buďte odbornou plastikou, brazilské pasy a malou farmičku s pěti domorodci, nebo bez plastiky nepatrný skalnatý ostrůvek s poměrně komfortním domem a patnácti muži, kteří se každé vánoce vystřídají a přivezou nové gramofonky, šatníčky od Diora a další cisterny s pitnou vodou. Tu třetí možnost chcete slyšet taky?"

"Ne," zachvěl se exvladař pod prostěradlem. "Já bych tedy brel tu Brazílii."

"Já taky," posarkla exvladařka. "A mohli by mi při té plastice udělat širší oči a kulatější bradu?"

"Kdo jste, chlape?" zamručel při rejškjavické schůzce mezi čtyřma očima ten starý zpupný hráč na vladaře. Václav Brandýs nasucho polkl, pak se vzpamatoval a nacvičeným pohybem svalů roztáhl pusku: "Váš aktivní soupeř, pane prezidento. Jinak řečeno, jsem strážce míru na té naší krásné..."

"Nechte si ty televizní plky!" okřikl ho nervózně prezident. "Nezareagoval jste včera na heslo, vy nejste můj plukovník Smith! Co jste s ním udělali?"

Užaslému Václavu Brandýsovi se zapčila skla brýlí, ale hned si připomněl, že drobné přehmaty občas řešival i v madriáské prádelně. "Ten si vybral Brazílii, pane prezidento," vysvětlil tlumeně.

"Well," ušklíbl se prezident. "A kdo jste teď, vy ? Pro koho děláte ? O co vám jde ? A rychle, rychle, máme jen třicet minut. Musíme se domluvit, to je vám snad jasné !"

"Ano, domluvíme se. Já jsem Čech."

"Fakt ?" plácl se do kolen prezident. "To jsme teda mohli chytnout hář. Čech ! No jo, tak vy víte, co máte dělat, můj milý příteli."

/Duben 1987/

87

Josef H i r š a l :

PRVNÍ CESTA NA JIH VE TŘIAŠEDESÁTÉM

"Poziv primam, dolazak ću javiti". - Text telegramu, který jsem odeslal "Srpske akademii" v Bělehradě, mi poradil můj spolupracovník doktor Oton Berkopec. Dostal stejně jako já pozvání k účasti na oslavách 150. výročí narození crnogorského vladyky a básníka P. P. Njegoše, autora námi přeloženého Horského věnce, které budou pořádány v polovině listopadu v Bělehradě. Berkopec sám jet nemůže, vřele mi však doporučuje účast. Neznalost srbštiny prý nevádí, sám profesor Radovan Lalić, předseda slavnostního výboru, je bohemista, dále tam je univerzitní asistent D. Mirković a malíř a grafik Bogdan Kršić, dobrý známý Ireny Wenigové, oba mluví perfektně česky, Kršić má dokonce českou matku. A konečně spisovatelka Jara Ribnikar, původem Češka. Rozhodl jsem se tedy ke startu, když mi laskavě vyřídil mou žádost náměstek ministra, můj tehdejší šéf ing. Grohman, ač byla dost drzá - do redakce Knižní kultury jsem totiž sotva nastoupil. Nuže : Poziv primam, dolazak ću javiti.- Vyřízení úředních formalit byla pověřena jakási soudružka Ptáčková z ministerstva kultury. Byla velmi nevlídná. Jak mi sama prozradila, ona ani její manžel do Jugoslávie zatím nesmějí. Byli zaměstnání na naší ambasádě, když vypukla aféra s "krvavým psem Titem", zúčastnili se kampaně a v přechodně znepřátelené zemi byli dáni na index. Když mi odevzdávala pas, doporučila mi, že je žádoucí ohlásit se po příjezdu do Bělehradu u našeho kulturního atašé. No dobrá : Poziv primam, dolazak ću javiti.-

Vybaven novým modrým plátěným kufrem, obut v elegantních nových šináglích, odjížděl jsem balkanexpresem z nádraží střed. Přišel se se mnou rozloučit Vašek Daněk - Irena Wenigová sice na nádraží nebyla, ale obtížila mne spoustou levných atraktivních darů pro své balkánské přátele - a po tvrdém stisku ruky jsem nastoupil do spacího vozu. Na nepohodlném prokrustově loži usnul jsem ještě ve vlasti a po naší i maďarské celní kontrole ve spaní pokračoval. Nade mnou ulehl jakýsi vysoký elegán, který se však

během cesty vypařil, aniž mi co odcizil. Definitivně jsem se probral až na maďarské stanici Kunczent Miklós a pak, vyspalý, přešel jsem jugoslávské hranice bez rušivých příhod. Na nádraží v Bělehradě mě očekávali dva muži, z nichž se vykuklili asistent dr. Mirković a český univerzitní pracovník dr. Zdeněk Urban, jugoslavista a bulharista. Odvezli mě taxíkem do hotelu, doporučili, abych ještě tento večer se zúčastnil vernisáže njegošovské výstavy v univerzitní aule a pozvali mne na druhý den na slavnostní zahájení oslav, kde budu představen prof. Lalićovi, jenž co Černohorec ctí svého vladyku, a mnoha jiným njegošologům. Přítomen prý bude i překladatel Horského věnce do maďarštiny Zoltan Czuka. Večerní výstavy jsem se zúčastnil, neznal jsem tu živou duši - veškerá kulturní nobilita byla mi představena až druhý den a Mirković ani Urban tu nebyli - a tak jsem si se zájmem prohlížel velkou sochu sedícího vladyky uprostřed místnosti. Připadal mi dost zchátralý a pokázou pleti připomínal syfilitika. Druhý den za mnou do hotelu přišla Jara Ribnikar s Bogdanem Kršićem a šli jsme na zahájení. Zde jsem byl představen mnoha profesorům a literárním vědcům i Zoltanu Czukovi, který na mě mluvil srbsky. Musel jsem vysvětlovat, že jsem Horský věnec vlastně pouze přebásnil, neboť mnoho učenců se mě dotazovalo na mé mínění, zda v jednom z veršů, kde se vyskytuje kůň, se podle mne jedná o bělouše či o grošáka. Jsou prý o tom mezi njegošology dodnes vášnivé spory. Profesor Lalić měl pro mne příjemné překvapení :pozvání na Černou horu, kde bych mohl navštívit i dějiště eposu, horu Lovčen. Protože jsem měl povolení jen na týden a chtěl jsem se podívat ještě do Záhřebu za Krležou a hlavně, protože mě strašně sužovaly těsné nové boty, laskavý poziv jsem s díky odmítl. Zato se s radostí zúčastnil divokého balkánského večírku u Jary Rybnikarové a stal se po bratimem básníků Vaska Popy, Stevo Raićoviće, teoretika a prozaika Zorana Glušćeviče a jiných spisovatelů a intelektuálů. Do hotelu mě odvezli taxíkem. Třetí den jsem měl mnoho pozvání. Mirkovićovo a Lalićovo a pak mě pozval jakýsi profesor Grigoriević, prý nejlepší njegošolog, který je však právě jaksi v odslušní, a večer bylo pořádáno Srbskou akademií pohoštění na počest překladatelů Czuky a mne za účasti univerzitních kapacit. Na každé z návštěv jsem musel okusit národního jídla "gibanica" a

a vypít několik deci vína, takže jsem z opulentní večeře neměl nic. Působilo naopak dost urážlivě, jak mi později prozradil Mirković, když jsem už asi po páté předloženou porci národního jídla odmítl s tvrzením, že to znám a že jsem toho jídla snědl už kila na návštěvách. Potíže mi dělalo i výborné ražniči, byl jsem prostě, lidově řečeno, jako sud. V této bratrské zemi je ale zvykem - jehož překročení vede snad až ke krvavé mstě - sníst a vypít vše, co se hostu předloží. Jinak je "nèsreća kòd kuće"! Čtvrtého dne, ještě před odjezdem do země hrvatské, odvezl mě Mirković autem na vrch Avalu, kde je Meštrovićův pomník družby národů Jugoslávie, ztělesněné v postavách čtyř dam: Srbky, Chorvatky, Slovinky a Makedonky. Příjemně jsme tu poseděli ve výletní restauraci u Čaripiće a okoušeli její speciality - třicet nejrůznějších druhů sýrů. V bělehradském hotelu čekal ještě sympatický Bogdan Kršić. Věnoval mi jednu ze svých grafik a na rozloučenou jsme každý zazdil tři tajtrlíky vinjaku. Málem bych zapomněl: Když jsem na slavnostní večeři neprozřetelně prozradil, že jedu ještě do Záhřebu za Krležou, moji hostitelé, beztak již ochladli po mém faux pas s gibanicí, takřka zledovatěli. Jen Mirković nezměnil chování a účastně mi zašeptal: To víš, my ty Chorvaty moc rádi nemáme. Ale jen si tam jeď, aspoň uvidíš ten rozdíl! - No, nedalo se nic dělat - jel jsem. A ještě drobná marginálie: druhý den po zahájení slavnosti navštívil jsem na naší ambasádě kulturního atašé. Ptal se mne, co dělám v Bělehradě. Když jsem řekl, že jsem na njegošovských oslavách, projevil podiv nad tím, že se zde oslavuje habešský císař. Vysvětlil jsem mu tedy rozdíl mezi Njogošem a Něgušem. Bude zas o něco chytřejší a kvalifikovanější pro své diplomatické poslání.

Cesta vlakem do Zagrebu trvala něco přes šest hodin. Dojel jsem odpoledne, bylo krásně a na nádraží na peróně mě čekal profesor Ljudent Jonke. Znal jsem ho z jeho pražské návštěvy, kde se stal mým pobratimem. Po srdečném uvítání mi řekl: Jede se hned ke Krležovi, Josefe. Poslal pro nás své auto se šoférem. - A tak jsme odjeli do Lexikálního chorvatského institutu. Jeho ředitel Miroslav Krleža byl v kanceláři sám. - Jakou řečí chcete hovořit,

pane Hiršal? Německy, rusky, italsky, francouzsky, maďarsky, anglicky? - Jako každý řádný Slovan při setkání s druhým Slovanem - jak bývalo zvykem v pradávné K.u.K.monarchii - jsem si vybral němčinu. Z Krleži stal se v malé chvíli vulkán. Vyprávěl nám, že právě před čtrnácti dny mu psal jeho starý známý z Prahy, který byl za první světové války klarinetistou u Krležova pluku. Poslal mu k podpisu titulní list jeho knihy. A pak se mě ptal, co vlastně dělám "u nich na Balkáně?" Když slyšel o Njegošovi, vzpřáhl ruce ke stropu a zvolal: Massenmord! A právě na vánoce! To máme opravdu pěkný národní epos! - A teď vás zvu i s profesorem Jonkem na oběd do Esplanade. - Lujo Jonke mi tam zamluvil na Krležovo konto třípokojevé apartmá. Nevelký kus jsme jeli Krležovým černým přepychovým autem a pak šli kousek pěšky. Nenapodobitelným gestem si Krleža pošinul nenapodobitelný klobouk trochu na stranu, trochu do očí a vyrazili jsme. Vedle sedmdesátníka jsem si připadal jako strejc z venkova. Tak mladístvou šarm chůzi jsem ještě neviděl. Na oběd, či vlastně odpolední svačinu, jsem se těšil, byl jsem po cestě vyhládlý. Domníval jsem se, že špatně nepochodím, dám-li si to, co hostitel. A v duchu jsem viděl nevidané, nejídané lahůdky a pochoutky. Říkal číšníkovi něco jako "krvavice" a profesor Jonke ze zdvořilosti setrval také při Krležově gustu. Přišla tři krvavá jelita. Jedno pro Krležu, jedno pro Jonkeho a jedno pro mne. S bramborem a zelím. Po obědě mi Krleža vyprávěl o své návštěvě v Československu na začátku třicátých let. O tom, jak ho všude pronásledovali jugoslávští fízlové, jak byl několikrát od nich fotografován i o tom, jak se téměř ve zlém rozešel s Vančurou a Olbrachtem na Zbraslavi. - Oni byli pro masarykovskou družbu, pořád jen bratři Jugoslávci atd., a já se jich ptal, co dělá strana a intelektuálové proti tomu, aby sudečtí Němci nespadli do chřtánu Hitlerovi. A byli jsme v sobě. - Pak jsme mluvili ještě o Joyceovi a Beckettovi a o literatuře vůbec. - Ano, ano, Joyce je výborná věc, ale je to drogerie. A nechápu, proč psal Beckett druhou část Godota. Ta první přece úplně stačí. - Hlavsova knižní úprava Balad Petrici Kerempuha se mu velmi líbila. Líbil se mu i překlad, pokud, jak řekl, rozuměl češtině. Srovnání maďarského překladu s originálem bylo pro něj snazší. Za první světové války byl frekventantem maďarské kadetky. A první světová válka byla pro něj celoživotním traumatem. -

Čas v Záhřebu mi utekl rychle. Profesor Jonke mne pozval na oběd na druhý den a tak jsem poznal jeho paní, která je inženýrkou chemie, dceru Dubravku a syna Mladena. Protože jsem byl ohlášen jako Krležův host, pozvala mě skupina spisovatelů na Gornji Grad na večeři, kde mi Kuzmanovič, Todorovič, Tadijanovič věnovali své knihy s nadějí, že z nich něco přeložím a uveřejním v Praze. K tomu, aby se mi v Záhřebu dobře dařilo, pomohl mi také redaktor tamního rozhlasu Milan Selaković, se kterým mne Irena Wenigová seznámila už v Praze. Poskytl mi možnost rozhlasového rozhovoru a vyplatil mi ihned honorář. Mluvil jsem převážně o naší práci, o experimentální poezii, překladech, plánované Knižní kultuře, i o Světové literatuře. A pak jsem se vrátil domů ze své první cesty na jih.

Ta definitivně skončila dopisem Miroslava Krleži: "Dragi moj Josef Hiršal, hvala Vam na srdačnim i prijateljskim riječima. Bilo mi je zaista žao što je tako ispalo te nisam bio u mogućnosti da s Vama provedem barem jedan dan, a ne treba da Vam ponovim kako mi je drago da sam imao prilike da Vas upoznal lično i da Vam izrazim svoju zachvalnost za sve Vaše napore oko "Balada". Pozdravljajući sve Vaše i naše zajedničke znance i prijatelje i Pragu, molim Vas, dragi Hiršal, da vjerujete u iskrenost svih mojih prijateljskih osjećaja. Vaš Krleža. Zagreb, 3.XII.1963

Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund

Ludvík Vaculík:

TATRA ZNOVU DO SVĚTA

Miroslav Zikmund:

T A T R A Z N O V U D O S V Ě T A

Milý Ludvo,

v tu středu 18. března, kdy jsme se na Nivách dívali na obrazovku, se nám pro změnu postarala o senzaci Ostrava, ne Vídeň. Chvilí poté, co ze Staroměstského náměstí televizně odstartovala na cestu kolem světa Tatra 815 GTC s pětičlennou posádkou, nabízela Ostrava čtvrt hodinovku o historii prvního automobilu ve Střední Evropě. Hned po tom krásném kopřivnickém samohybném kočáru z roku 1987, prvním Presidentu v tehdejší mocnářství, se kymácely zátočiny Grossglocknerstrasse pod dvouválcem T 12, za volantem seděl už zestárlý pan Josef Veřmířovský, ale neřekli, že spolujezdcem na tom původním, nefilmovaném závodu, byl Ferdinand Hanzelka, otec mého cestovatelského parťáka, a že ten závod vyhráli nejen proto, že na chlazení nepotřebovali vodu, ale hlavně že v nejstrmějším stoupání otočili vůz a do cíle vjeli na zpátečku.

Pak se chvíli zdvíhal prach za hadimrškou cestovatelů Foita a Bauma a naráz - světe, div se! - "známá Tatra cestovatelů Hanzelky a Zikmunda": kolem hromady vyložených zavazadel objíždí v Habeši most vyhozený do vzduchu, prodírá se stromovitými kaktusy v Kordillerách, brodí se řečištěm v Kostarice - další záběry jsem si v rozčilení nezapamatoval, bodejť: poprvé snad po 18 letech jména H a Z v čs. televizi - a bez pomluv!

Nadšeně jsi mi gratuloval /nedojíždíme do nějakého pomyslného vysokohorského cíle na zpátečku?, napadlo mě/, honem jsme to zapili bílým bzeneckým.

"Ale vraťme se na Staroměstské náměstí," naléhals. "Za pár dnů to bude čtyřicet let, co jste do Afriky vyjížděli vy, teď tam vyrazila jiná Tatra, taky kolem světa. Jak vám oběma je, tobě a Jirkovi, co si o tom myslíte - bez lítosti, závisti ovšem, sentimentu?"

Pokusím se odpovědět za sebe. /Jirka mi psal, že Ti také odpoví./

/M.Z./

/1/

Tož závist rozhodně ne. Naopak - budu jim držet palce, třebaže je neznám. Jako Tatrovákům. Aby nepadli do spárů nějakých teroristů jako rukojmí, aby po nich nikdo nestřílel, aby jim v té spořádané dekolonizované Africe nelepili na taturu plastické bomby. A taky aby se pod jejich welterovou vahou neřítily mosty, naopak aby se před hrbem jejich vznášedla, z něhož chtějí občas filmovat, vydouvaly všechny viadukty a podjezdy /včera nám říkali v televizi, že na cestě z Bernu tuším chybělo jenom pět centimetrů v železničním podjezdu a do Marseille by se byli nedostali/.

Pak sentimenty, Těm se neubráníš. Ani lítosti. Lítosti nad tím, že za čtyřicet let je to vlastně první výprava po nás - expedice Lambaréné byla dílčím jednoúčelovým pokusem a moc šťastně nedopadla. Ať chceš nebo ne, musíš srovnávat s první republikou, do které jsem se narodil a z jejíchž plenek se klubal i československý automobilový průmysl: jaká různorodost nápadů, patentů, výrobců navzájem se předhánějících v boji o zákazníka doma i v cizině, o jakost a trvanlivost a originalitu výrobků! A kolik tehdy výprav do světa, kolem světa či aspoň do sousedních kontinentů a k protinožcům, za dobrodružstvím à la Jules Verne!

Připomenu aspoň pár jmen, zdaleka ne všechny ty, jež lákaly "modravé dálky" a kdo nepotřebovali moře posudků, garantů, devizáky, výjezdní doložky; nikdo je neodháněl od hraničních přechodů, nepokřikoval na ně, že jejich výjezd není ve státním zájmu. Ale zato nemuseli říkat /viz Rudé právo z 11.3.87/, že smyslem jejich cesty je šíření mírových myšlenek, svědectví o úloze československé politiky... naplňující závěry jakéhosi sjezdu. A co víc: koruna byla tvrdá měna, kótovala se na světových burzách tak jako dolar či libra.

Ale ta jména. Tak třeba Alan V. Forejt s přítelem Pospíšilem na čtyřválcí Walter Junior. Sochař F. V. Foit s přírodovědцем Jiřím Baumem v roce 1931 na tatře hadimršce z Prahy do Kapského Města; Baum s manželkou o tři roky později na šestikolé tatře T 72 napříč Austrálií a do USA. Strommer a Uher z Vršovic - třináct let po světě na motocyklu Praga se sajdkárou, Afriku křížem krážem, taky na Madagaskar a do Číny si odskočili - živi-

li se sběrem místních trofejí a uměleckých předmětů, prodávali je evropským sběratelům a nevadilo jim, že nenapsali jediný cestopis... Ve čtyřiatřicátém čtyři škodovky popular z Prahy přes Balkán, Turecko, Sýrii, Irák, Írán do Kalkaty: hokejista Zdeněk Peters, automobilový závodník Zdeněk Pohl a pět dalších - na vlastní pěst, prostě podívat se do světa. Stanislav Škulina ve třicátých letech: až do války skoro každý rok na novou výpravu, a ještě po válce, v roce 1946. F. A. Elstner znovu a znovu do Afriky, pak do Ameriky. J. B. Procházka s Jindřichem Kubiasem, inspirování Julem Vernem: od 25. dubna do 31. července 1936 na škodovce rapid kolem světa za 97 dnů včetně lodních přeprav /Automobilem kolem světa, nákladem Václava Petra 1938, dodnes čtivý cestopis!/. A další a další: magister pharmaciae Míla Polák, Mirko Pašek, M. A. Brikcius, Jan Kořínek, Viktor Mussik, Adolf Parlesák spolu s Aloisem Polákem - v létech 1928 až 1930 na šlapacích kolech přes Balkán, Blízký Východ a severní Afriku do Habeše; Parlesák se v mladistvém věku tak namlsal touhy po světě, že už jí zůstal věrný, za italsko-habešské války byl jedním z mála korespondentů a dokonce poradců Haile Selassié. A co mladičká Jiří Baum - kdy v něm začala klíčit touha po Africe, po světě? Obchodní akademie, na kterou ho poslal otec, mu nestačila, zajímal se o přírodní vědy, a tak zároveň studoval na gymnáziu. Se spolužákem Viktorem Mayerem si zažádali o stipendium do Ameriky a slíbili si, že dostane-li se ~~na~~ ^{ještě} na jednoho, rozdělí se a pojedou spolu. Stipendium dostal Baum, do Ameriky jeli oba, na rok. Při studiu měli ještě čas na cestování - pěšky, na kole, na staříčce fordce...

Tož, a tenhle nahodilý a jistě neúplný výčet platí asi tak patnácti letům první republiky. Ubraň se pak lítostí při srovnání s těmi čtyřiceti našimi: kolik mladých Jirků Baumů se dnes může rozdělit se spolužákem o stipendium a vyrazit na rok do světa, jen tak, za poznáním, za rozšířením jazykových znalostí, za životní inspirací?

Teď tedy sentimenty: když tě něco mrzí - je to sentiment? Zřejmě je. Ale pokusím se na to jít z druhého konce.

Když jsme se s Jiřím chystali na tu svou cestu, lapali jsme zkušenosti kde se dalo. I od doktora Holuba, třebaže nás od jeho výprav dělilo tehdy víc než půl století. Navázali jsme osobní přátelství se sochařem Foitem, jeli ho zpovídat do jeho dílny

v Mrákotíně. Spřátelili jsme se s "nejčerstvějším Afričanem" L. M. Pařízkem a netušili v roce šestačtyřicet, že zanedlouho budou jeho rukama redaktora procházet naše reportáže ve Světě práce. Za protektorátu jsme lačně vysedávali na cestopisných přednáškách Stanislava Škuliny a nenadáli se, že jednoho krásného dne s ním polezeme na Kilimandžáro. Krátce před startem na druhou, asijskou, cestu jsme si zajeli do Vídně za paní Růženou Holubovou, kterou v té době znala naše filmová veřejnost v podobě paní Hegerlíkové, po boku Otomara Krejčí jako Emila Holuba z filmu Velké dobrodružství. Paní Holubové - té skutečné - bylo tehdy devadesát, žila v témž vídeňském bytě, kde před 56 lety zemřel její muž; jeho druhá africká výprava byla vlastně i jejich svatební cestou. Žasli jsme nad její pamětí, znala ještě jména kdejaké osady a říčky na území Mašukulumbů, jež v nás, v Jiřím i ve mně, vzbuzovaly kdysi touhu být tak jednou takovým Holubem...

A jsem u věci: ano, mrzelo mne, a mrzí, že nikdo z těch soudobých cestovatelů nepřišel a neřekl si o mapy, o radu a tak. Nechtěli? Nemohli? Nesměli? Či vymřely tradice? Nevím.

/2/

Někdy v polovičce třicátých let točili Američané sci-fi film, jméno už si nepamatuju. Mimoszemšťané přistanou na Zemi, jako dopravního prostředku používají bizarních vozítek v podobě želvy, vzadu to má jakousi rybí ploutev, spíš stabilizační kormidlo letadla, pohybuje se to závratnou rychlostí. V té době se po Americe proháněly fordky se stupačkami, a tak si podnikavý producent vzpomněl na podzimní autosalón v Paříži, roku 1934 se na něm zčistajasna objevil automobil jakési středoevropské země, přes noc se stal zlatým hřebem, "clou", šlágregem, hitem Paříže. Po stupačkách ani potuchy, naopak aerodynamická karosérie, osmiválcový motor vzadu, chlazený vzduchem, samonosná karosérie, výkyvné polonápravy, vysouvací střecha, rychlost 145 km za hodinu, třebaže pod kapotou je jenom něco kolem šedesáti koní - ředitelům amerických koncernů i zástupcům Rolls-Royce lezly oči z důlků. A v Kopřivnici dostali zakázku - už nevím na kolik těch mimozemských želv. Odvezli je do Hollywoodu, tam do nich nasedli Martané...

S tímhle kreditem jsme v roce 1947 odjížděli do Afriky. Naše osmasedesátka byla dcerou oné sedmasedesátky z roku 1934, od poněkud zestárnuvší mamičky se lišila jen třemi kuka-dly, vzosnějšími nadry a ženštějším zaoblením vzadu. Krasavi-ce. Zamílovali jsme se do ní oba. Ještě dnes vidím ty shluky obdivovatelů, kdekoli jsme se s ní objevili - od Marseille přes Chartum po Mexiko, kde si ji zástupce ^{senor} ~~pan~~ Take vystavil ve výkladní skříní a půjčil nám podnikový chevrolet, abychom v Mexiku nezůstali nepojízdní... Tehdy jsme měli před světem - tedy my: československý automobilový průmysl - náskok dobrých deset, patnáct let. A dnes?

Neprozdám žádné tajemství: hlavním smyslem naší cesty byla propagace čs. poválečného průmyslu, především Tatry. Proto nám ji generální ředitel inženýr Růžička se svým ekonomickým náměstkem Svobodou svěřili, a s ní naději, že kolik těch tater venku prodáme, tolik jich Kopřivnice dodá.

Nebylo snadné zřídit spolehlivou síť obchodních zástupců v Africe, kde na naší trase bylo tehdy jediné čs. vyslanectví, dva řádné a jeden honorární konzulát. Neúnavná akviziční práce - vykrámovat z osmičky těch šest set kilo zavazadel, vyfešákovat jí k předváděcí jízdě terén neterén, zjišťovat v místních ob-chodních komorách bonitu firem ucházejících se o zastoupení, hromada korespondence. S firmou Vincent Donald v Nairobi jsme podepsali kontrakt na 2000 vozů za cíf cenu přepychového ameri-ckého cadillacu - jen proto, že naše osmička měla za sebou prů-jezd Nubijskou pouští a byly toho všude plné noviny. V Nairobi se najednou objevil "vůz, na jaký Afrika čekala od zrodu auto-mobilismu", bez vody! Jediná podmínka: volant vpravo - tak ja-ko pro každou zem s levosměrným provozem.

Z objednávky - a z mnoha dalších - toho nakonec moc neby-lo. Než jsme se vrátili, ztratila Tatra své samostatné export-ní oddělení, v nově vytvořené výsadní společnosti zasedli lidé, kteří neměli většinou o technice zahraničního obchodu ani poně-tí, nakonec přestěhovali výrobu osobních vozů z Kopřivnice do Mladé Boleslavě - za protestu jak tatrováků, tak škočováků - a smetanu z propagační cesty Tatry sbíral Volkswagen. Viděli jsme ty inzeráty: je to přece podobný vůz, jen o něco menší, taky chlazený vzduchem a aerodynamický, a pracoval na něm týž Led-winka jako v Kopřivnici...

A tak si dnes kladu otázku: kolik těch Tater 815 /Grand Tourist Caravan/ bude moci Kopřivnice dodat za tvrdé valuty na západní trhy, když jejich výrobní program směřuje kamsi úplně jinam?

Čeho jsem si nevšiml a čeho by si měli všimnout oni?

Austrálie! Za Jiřího i za mne. Tam jsme se nedostali, i když jsme byli v předsíni Austrálie, v Západním Irianu. Proč? Snad pro nepozornost, pro lajdáctví, možná i zlý úmysl dodnes anonymního pracovníka na našem ministerstvu zahraničních věcí v roce 1962. V Djakartě jsme si na australském konzulátě podali žádost o tranzitní víza, úředník nám mimo jiné položil i zdvořilou otázku, zda máme ve vozech radioamatérské vysílačky, po pravdě jsme pověděli, že už před rokem jsme je v Indii demontovali a poslali domů, na důkaz můžeme hned s oběma vozy předjet. Poděkoval - a pro jistotu se oficiálně zeptal Prahy. Ta odpověděla, že ovšem, vysílačky mají. A tak jsme se do Austrálie nedostali, zřejmě nás považovali za podvodníky, lháře nehodné australských víz.

Dodnes mě to mrzí. Byl bych rád spatřil původní australské obyvatele. Poušť "Žádný strom" Nullarbor. Pověstné červené pohoří Ayers Rock. Klokany hopkající přes silnici. A taky bych si byl do mapy světa rád zakreslil nejjižnější bod všech cest kdesi v Tasmánii, jižnější než Kapské Město a Buenos Aires.

/3/

Jakou cestu bych vybral svému srdci? Mám tomu rozumět, že jsi dobrotivý Krakonoš a splníš mi tři přání? Ano? Tak začnu nejnáročnějším a postupně budu slevovat.

Čínu jsme obkroužili téměř hermeticky - na mapě světa v mé pracovně zůstala jen škvírečka mezi Šrínagarem v Kašmíru a roklemi Pjandže v Tádžikistánu, kam kdysi prozíraví Angličané natáhli odpružující matraci v podobě tenkého koridoru Váchán, aby si snad nevjeli do chlupů britský lev s ruským medvědem. Ale dovnitř jsme se nedostali - pro politickou roztržku Číny se severním sousedem počátkem šedesátých let. Mezitím se Čína vylízala z ran "nekulturní revoluce" a otevřela se světu. Dovídám se o tom už i z čs. televize, nemluvě o

jedinečných obrazových reportážích v americkém zeměpisném měsíčníku National Geographic - pokud je ovšem nezhltně československá cenzura. V červenci 1980 zabavila víc než dvěma tisícům čs. odběratelů dokonce i mapu Číny. Tož - tam se nedostanu. Takže skromnější přání.

Řím. Jeho sedm pahorků jsem znal jako když bičem mrská už v tercií nebo v kvartě. Ani na jeden jsem si ještě nešlápl a sotva už stoupnu. Od roku 19~~68~~⁷⁰ mě jen jedenkrát pustili na Západ, v sedmasedmdesátém. Od té doby jsem si několikrát zažádal o devizový příslib - nic. A tak přání nejskromnější:

Roháče. Roháče v Západních Tatrách. Loni za mnou přišel přítel Miroslav Kusý z Bratislavy, ve druhém svazku Afriky prý jsme srovnávali povahopis Roháčů s horami kdesi v Habeši, jeho přítele, který má chalupu v Podbánském, to velice potěšilo a jestli bych nechtěl přijet zavzpomínat na Habeš do Tater. To zas potěšilo mě, z Liptovského Svätého Mikuláše jsem putoval Račkovou a Jamníckou dolinou naposled po maturě, v červenci 1938. Domluvili jsme se na konec srpna 1986, ve zlínském Čedoku jsem si koupil jízdenku a lůžko do Liptovského Hrádku, umluvil s Mirem Kusým, že mě bude čekat na zastávce autobusu Kokavský most. Den před odjezdem telefon z Bratislavy, Miro. Jeho přítele prý navštívili dva pracovníci Státní bezpečnosti, objeví-li se v Podbánském on nebo já, vrátí nás domů nebo odvezou k výslechu do Banské Bystrice. K novému srovnávání Roháčů a Habeše nedošlo. Poslal jsem Generální prokuratuře v Bratislavě stížnost na dva teroristy, kteří brání čs. občanům ve svobodném pohybu po Československu, a žádal vyšetření. Když jsem se za čtvrt roku nedočkal odpovědi, poslal jsem stížnost na Generální prokuraturu SSR Generální prokuratuře ČSSR, opět doporučeně, s návratkou. Od té doby uplynuly další tři měsíce - ticho.

Takže Ludvíku, příteli z pohádek, jaké ještě cesty máhu vybírat svému srdci?

Ve Zlíně 3. dubna 1987

Otázka L₂V₂:

Viděl jsem v televizi, jak na novou cestu do Afriky vyrážela nová výprava na voze značky Tatra. Viděls to možná také nebo o tom aspoň víš. - Nebudu opakovat otázky, na které jsou měl příležitost odpovídat nedávno jiné tazatelce. Ale muselo mi napadnout, žeš při té zprávě něco cítil, něco si myslel:

1. Chceš o tom něco říct?

Taky jsem se o nové výpravě Tetry do světa dověděl z televizní obrazovky. Reportáže z kopřivnického a pražského startu nám představily vůz a jeho vynikající vybavení, a k tomu pět tváří, pět jmen. Chtěl bych vědět, kdo jsou ti chlapi. Co dovedou? Co chtějí?

Jako pětičlenný filmový štáb nám slíbili reportáže o krajanech. Ale povědí nám taky něco o světě? Domluví se tam? Baví je psaní? Postrčí zas o kousek vývoj moderního českého cestopisu?

Touha po všestranném poznání světa byla po staletí hnací silou českých cestovatelů. Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic tu pěknou řadu načas. Přeju těm pěti, aby šťastně navázali na tuhle dobrou tradici.

2. Do jaké Afriky, například, jeli jste tehdy vy, a do jaké jedou oni? Myslíš si, že sis třeba něčeho při své cestě málo všiml nebo sis nevšiml, co by měli - i pro tebe - zjistit oni?

Mezi naším a jejich startem uplynulo čtyřicet let. Možná nejdelších čtyřicet let v dějinách Afriky, čas nabitý převratnými změnami. Z většiny tehdejších kolonií jsou státy různě samostatné a různě nezávislé. Vyrostla moderní města, přehrady, železnice, dálnkové silnice, továrny; přibylo traktorů, škol a počítačů. Ale přibylo i granátů, bomb a samopalů. Vytekly řeky lidské krve, zástupy lidí pomřely hlady. Africký svět se od našich dob změnil až do základů.

Chtěl bych znát odpověď na několik otázek stejného rodu: žije tam dnes ve strachu víc lidí nebo méně? Umírá jich zbytečně víc nebo méně? Přibylo v Africe šťastných lidí? Ubylo jich?

A p r o č? Dá se z dnešního obrazu Afriky vyčíst, co tam bude dál?

3. Jakou cestu bys vybral svému srdci? - Bez ohledu na její délku, na dobu, zemi, dokonce bez ohledu na to, zda je to cesta skutečná či snová. Či jaké cestě bys dnes dal přednost před všemi cestami?

Slíbili jsme kdysi Utitovi, náčelníkovi lovců lebek v horním povodí Amazonky, že se k němu vrátíme. Jeho kmen Šuárů byl na našich cestách jediným společenstvím spravedlivých, kde se lež a krádež trestala smrtí. Ale kde je Utitovi konec? Šuárové nežijí dlouho.

Chtěl jsem jednou ukázat ženě a dětem překrásný kvetoucí Bejrút. Občanská válka všech proti všem ho za tu dobu proměnila v trosky.

Sníl jsem o návratu na Cejlon, dnešní Srí Lanku, ostrov vlídných a laskavých lidí, pro něž byla tolerance nejvyšším zákonem. Vzájemná snášenlivost jim byla stejně přirozená jako dýchání. Ale i na Srí Lance se teď střílí a teče tam krev.

Brutalizace světa nabyla za těch čtyřicet let absurdních rozměrů. Rok od roku přibývá násilnických menších odhodlaných vnutit svou vůli většině terorem a vydíráním. Bomby třaskají na nádražích i v obchodních domech, kulometry pálí do autobusů plných dětí, bez slitování se vraždí bezbranní rukojmí.

Snad právě proto sním o cestě po zemi, kde se slušný a pracovitý člověk nemá koho a čeho bát. A měla by to být zem, kde každý dělá, co skutečně dělat umí; kde je zvykem myslet vlastní hlavou a dívat se vlastníma očima; kde hodnota člověka i jeho společenská pravomoc vyplývá z jeho dobrého díla, ne z příjmení, původu a přizpůsobivosti. O takové zemi bych ještě chtěl napsat. A přál bych si, aby se jmenovala Československo.

13.4.1987

325

Karel Pecka

V ě k c y n i s m u

Nástup kněze Vavřince provází jeden z nejskvělejších monologů světové dramatické tvorby. Jeho závěr tvoří tyto verše:

V tom kvítku nepatrném na pohled
se kromě léku skrývá také prudký jed,

.....

.....

I v lidech vidíš proti sobě stát
tu dvojí sílu, dvojí majestát.

Běda, kde přijde k moci horší z nich,
smrt najde pastvu v tělech červivých.

(Shakespeare, Romeo a Julie, II/3, Josef Topol)

Oproti přírodě, jak vyjadřuje básník, jsou ovšem lidé nadáni schopností výběru mezi těmi dvěma silami, proměny jedné ve druhou nebo preferování některé z nich v onom širokém poli mezi krajními póly dobra a zla. Léčivé látky a jed jsou v bylině obsaženy v neměnném poměru podle přírodních zákonů, toliko člověk vládne možností měnit jejich dvojlomé působení, volit jednu z nich a potlačovat druhou. Avšak běda, kde přijde k moci horší z nich...

To, co platí pro jednotlivého člověka, platí rovněž pro širší lidská společenství, která bez ohledu na výchozí inspirace jsou ustavována a pak řízena lidmi. Vnitřní obsah těchto společenství i jejich vnějšková tvářnost jsou dílem lidského usilování, ať už jsou původně orientována kladně či záporně. Řízení každého společenství je v rukou vládnoucí elity: ona disponuje mocí, ať už svěřenou nebo uzurpovanou, rozhodující však je, jakým způsobem moc vykonává. Výkon moci by měl být službou organismu; jedince nutno chápat jako vlastním rozumem nadanou bytost, jako subjekt, nikoliv objekt ovládnutí. Právo na takové pojetí je zásadní a snaha po držbě moci za každou cenu vede nutně k různým formám cynismu, jichž

vládnoucí moc pak používá vůči ovládaným. Příklon k machiavelismu určuje potom vzájemné vztahy uvnitř společnosti.

Tam, kde převládla horší síla z oněch dvou, projevuje se cynismus v podobě vědomě proklamovaných nepravd nebo polopravd. Ovládaní, kteří dříve či později pochopí podstatu hry, se zpravidla uchýlí k nejschůdnějšímu způsobu obrany: začnou používat zbraně moci proti ní samé. Přijímají sice vyhlášené instrukce, ale v podstatě pouze předstírají, že se podle nich chovají a v jejich úterech jednají. Tak vzniká stav jakési nepsané smlouvy, kdy obě strany simulují spokojenost s během věcí. První proto, že se nic nemění a vzniklý společenský útvar přece jen jakž takž funguje, druhá s vědomím, že je stejně nemožné na daných podmínkách něco změnit, tudíž zbývá jen jakž takž žít. Nad takto oboustranně realizovanou smlouvou vítězně vlaje prapor cynismu. Obě strany se shodně domnívají, že to, co dělá jeana, je pro tu druhou dostačující a dělat víc než je nezbytné, bylo by jednak nebezpečné, jednak nesmyslné. To je dobré, to stačí, to chce klid jsou úsloví, která demonstrují poměry současnosti, v níž i to minimum je přijatelné. Na jakou mravní úroveň takové společnosti pokleslo, je evidentní. Cynismus pak přímo odvisí od absence mravnosti.

Běžný materiální provoz v nastíněném systému teoy vegetuje, pomornosti však zaslouží sféra donedávna nazývaná nadstavbou, a z ní zvláště umění, fenomén nad jiné problematický a choulostivý. Nejdělikátnější otázkou je ovšem umění slovesné. Když totiž sochař vybuduje pomník Stalina a nějací malíři vyvedou ve velikém plátně hold lídu témuž, je možné po pádu vůdce pomník odstřelit a obraz uschovat v depozitáři. Když vyznamenaný skladatel na počest nějakeho výročí složí kantátu, po slavnostní premiéře není už třeba ji reprízovat, proč také? Ale se slovesným uměním je to složitější; skoro každého naučili ve škole číst a psát, tedy leckdo by si

mohl myslet, že si může číst a psát co chce a jak chce. Jenomže jedině systém neomylně ví jak a co, a tak trvá na svém nároku, aby umění sloužilo jeho představám a potřebám. Aby adorovalo jeho majestát, jeho ideologii a onen stav, který uskutečnil. Systém chápe umění jako formu nejúčinnější propagandy.

Hodnota uměleckého výkonu však mimo jiné závisí na pravdivém vidu osobitého tvůrce, který působí jako nástroj zprostředkování mezi duchem a životem, mezi ideou a výsledným tvarem. Ani ten nejpopovlnější a nejprodejnější autor se nemůže vzdát poslední špetky osobitého vyjádření, pokud má umění zůstat alespoň stínem umění a nikoliv pouhou bezduchou propagandou. Rozpor mezi svobodou umění a jeho služebností propagandě je řešen kompromisem v tom smyslu, aby umění bylo co možno nejvíce propagandou a naopak. Neustále opakovaný pokus o kulatý čtverec. Takovým způsobem samozřejmě nevznikne plodný hybrid, nýbrž bastard.

Prostor vymezený těmito souřadnicemi je eldorádem pro cynismus všech odstínů a druhů. Za příklad zde může sloužit televize, považovaná za nejsilnější manipulační instrument proti nejširšímu okruhu populace, zvláště v nepřetržité řadě seriálů. Soudný divák při sledování většiny takových opusů pociťuje stud za patvar, který je mu servírován, za pitvoření herců, za bezostyšnost podvrhu, který předstírá, že je obrazem života. Na druhé straně si domýšlí, jak taková věc vůbec vzešla, nakolik třeba i slušný námět poničily cenzurní zásahy, jak otravné muselo být nekonečné přepisování sekvencí a dialogů podle požadavků shora. Jak autor, udolán do naprosté netečnosti, mávnul nade vším rukou a vykonal, co na něm bylo požadováno, jen aby torzo původního záměru konečně bylo schváleno a honorováno. Podobně herec přijímající takový scénář ví, že z přidělené role není možné udělat nic víc než šarži. Jenomže to vše nemůže být orluhou. Jsou autčři, kteří prostě pro

televizi nepíší, a herci, kteří kompromitující roli odmítnou i za cenu, že si v příštím seriálu nezahrají. Vlastní důstojnost je jim cennější než peníze a tituly, odmítají přistoupit na devízu: to stačí, to je dobré, to chce klid, protože to znamená opovržení divákem a zároveň erozi sebeúcty.

Televizní dramaturgie je převážně zaměřena na výrobu konzumního tovaru. Její funkce je nejprůhlednější a kritizovat jednotlivé pořady už ani není vtipné.

Méně nápadná, leč o to truchlivější je situace v našem divadelnictví, mimo jiné i pro význam, který od prvních krůčků pro národní existenci znamenalo. Čemu se však divit, když řada našich vynikajících dramatiků, nepochybně těch nejlepších, nesmí být nejen uváděna, ale ani vzpomenuť? Co říci o poměrech, kdy překlady cizích klasiků jsou zadávány nově, jen aby se nemuselo užít nersrovnatelně lepšího přebásnění zakázaným autorem? Když místo zasvěcené, pronikavé a tvůrčí kritiky se objevují alibistické recenze a úvahy, motivované snahou hlavně se nedotknout nikoho důležitého z protekčních dítek hierarchie?

Je velmi snadné kritizovat průměr nebo dokonce podřadnost, pozastavme se tedy nad kusem, který je předkládán jako reprezentativní. Jde o máchovskou variaci Jiřího Šotoly, uvedenou v Národním divadle pod titulem A jenom země bude má (premiéra 19.6. 1986). Jak stojí v programu, hra byla napsána z podnětu dramaturgie ND k významnému máchovskému jubileu (150 let od prvního vydání Máje a smrti K.H. Máchy).

Na bohatě členěné scéně (Otakar Schindler j.h.), vybavené dvěma balkóny se schodišti, zdmi, průchody a vsouvací šikmou zpoza zřetelného horizontu, jsou předváděny poslední dny K.H. Máchy v Litoměřicích, zpestřené časovými prostřihy z minulosti. Jde skutečně o pouhé předvádění, ilustraci, označení hra je věci možno

přiznat jen proto, že je umístěna do divadla a že v ní mluví a pohybují se herci. Ti se více či méně snaží dělat co mohou, nemohou však téměř nic. Představení postrádá děj, o nějaké dramatickosti nemůže být řeč. Není tu nic, čím by divák mohl být zasažen a zaujat; bez vzrušení tedy sleduje pohyby herců a šikmy a poslouchá dialogy. Kdyby si odmyslil titul a nepřečetl program, stěžil by poznal, že ten mladík, zápasící s peřinou a polštáři, je vlastně Mácha. Ale mohl by jím být kdokoliv, jakýkoliv anonymní jedinec ve věku od dvaceti do třiceti let. Jen a jen zvnějšku, ze svědectví z druhé ruky a z vtíravosti rekvizit vezme divák za své určení postavy jakožto Karla Hynka Máchy.

Už po rozevření opony, kdy se na osvětlené scéně objeví tři ženské loutky s lyrami a lupením v rukou, může divák uhádnout, kolik uhodilo, Tato trojice se během představení vynoří a proměňuje několikrát. Ničemu ostatně nevadí a nepřekáží, její přítomnost nebo absence je naprosto lhostejná, protože samoučelná a libovolná. Nic neruší, není také co. Dialogy (nebo často nenavazující monology) znějí z jeviště dutě a prázdňě, bez napětí a gradace. Jsou to řeči, složené ze slov. Herci je odříkávají někdy docela srozumitelně, ale jejich sdělení nic neznamenají, nenavozují, jsou bezobsažná. Režisér (František Laurin) se pokusil oživit trvalý tok šedi a vyslal na jeviště tlupu hermafroditů s maskami a v černých pláštích. Mají podobný úkol jako zmíněné tři loutky, nenadále se zjevují a občas přenášejí nábytek. Jejich dramatická aktivita vrcholí tím, že zapřažení do kočáru drandí dokola po jevišti a pronásledují Máchu, který před nimi vrávorá spíše jako opilec než jako umírající.

Jen trochu náročnější návštěvník odchází s jediným kladným pocitem: že zhlédl zrenovované divadlo zevnitř. Z inscenace samé si totiž odnáší dojem, že byl podveden. Toto měl být hold velikému

českému básníku? Kde zůstala aspoň stopa básnického zápasu a tak závažnou látkou? Nezdařilý pokus by jistě bylo možno omluvit různými okolnostmi, ale výsledek by měl vykazovat alespoň poctivou míru práce. V daném ztvárnění působí tato máchovská variace jako lacině vyvedená omalovánka. Není dramatickým svárem o Máchu, ale v podstatě pouhým parazitováním na jeho velikosti a slávě. Zadaný úkol oslavy výročí byl splněn, dům je plný - a ostatek? To stačí, je to dobré a je toho dost. Příkladem projev jedné z forem cynismu.

U kolébky cynismu v naší literatuře salutuje v haptáku Josef Švejk, figura Jaroslava Haška, onoho příčinnivého příručího nihilismu. Na Haškovo psaní, a zejména na Švejka, panovaly názory značně kritické, teprve od padesátých let začíná u kritiky převažovat postoj jednoznačně kladný. Hašek byl po několikaletém odmlčení vzat na milost a ideologicky je dnes prezentován jako neúhybný bojovník proti měšťáctví a protiválečný mírový herold. Stojí za pokus osvětlit problém Haškova Švejka z poněkud jiného úhlu, než jaký je dnes čtenářům a celé veřejnosti vštěpován.

Haškovo torzo Švejka dospělo do poloviny 3. kapitoly 4. dílu, 3. ledna 1923 Hašek zemřel. Pokračování se ujal Karel Vaněk, který knihu dokončil šestým dílem. Ještě ve vydání z r. 1949 (Karel Synek v Praze) jsou uváděni jako autoři oba dva, stejně tak v edicích předválečných. Podíl obou autorů co do počtu stránek je přibližně stejný. Metodu a styl práce Vaněk pečlivě zachoval, Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války se jeví při běžné četbě jako kniha jednoho autora. Rovněž Ladovy ilustrace provázejí román až do konce. Tak také zakotvil v povědomí čtenářské obce.

Teprve po intronizaci Haška jako literárního velikána byl zjednáán pořádek a nastolen dnešní stav. V případě Švejka stála ovšem ideologie a jí řízená kritika před vážnými překážkami. Že

Vaňkův text uvádí Švejka do ruského zajetí a v posledních dílech podává úděsnou karikaturu ruské společnosti a poměrů za války, nebylo zásadně přijatelné, zřejmě pro různé nežádoucí asociace. Ale jak se mohlo stát, že byl omilostněn Švejk Haškův z údobí před první světovou válkou a ne jejím počátku? Představa, že by socialismus převychoval individuum Švejkova řazení na úderníka nebo vzorového rytíře zlaté hvězdy, byla tak absurdní, že se jí snad nikdo neodvážil ani vyslovit. A nebyl tento typ stalinského režimu nebezpečný jako mor, nezasluhoval nejspíš pobyt v koncentračním táboře? Kupodivu ne, a v tom se také projevil vynikající taktický manévr. Švejk je totiž svým bytostným ustrojením přísluhovač, který poslušně vykonává jakékoliv příkazy nadřízených. Jde jen o to řádně ho přidržet, povolit mu v hospodě jeho šplechty, dohlédnout, aby nepřesáhly přípustnou mez, ale jinak bude šlapat, jak žádoucí. Protože je blb, jeho rozumová kapacita zaznamenává jen nedůležitý povrch věcí a není schopná proniknout k jejich podstatě. A co je stejně významné, čtenář se při tomto regulovaném tlachání odreaguje, chvílemi dokonce může mít pocit jisté svobody a třeba se zítra vrátí ke svým povinnostem o něco povolněji. Ne, Švejk žádné moci neuškodí, naopak, s takovým materiálem, když se náležitě usměrní, je radost pracovat. Nejsnadnější věcí na světě je vládnout národu Švejků. Kámen, nůžky, papír - a kdo vychází vítězně z tohoto ušlechtilého klání?

Dokazovat rozsáhlými rozbory cynismus švejkovství není ani nutné. Pokud v literárním ztvárnění dochází ohlasu, děje se tak u lidí spřízněného ladění, kde poselství padá na úrodnou půdu.

Krátce poté, kdy v sedmdesátých letech učinil Bohumil Hrabal pokání, aby mohl oficiálně publikovat, prohlásil: Polovinu budu dávat císaři, polovinu Bohu. To ještě nebyl cynismus, snad jenom neivita a neznalost situace. Moc si totiž po mnohaletých zkušenos-

tech vypracovala perfektní systém, jak si poradit s panáčky, kteří mají podobné choutky. Pak se Hrabalovi přihodilo, že to, co už dříve byl věnoval Bohu, vzal zpět, předělal a upravenou verzi si nechal honorovat císařem. Přešupačit a zmrzačit vlastní dílo pro pouhý prospěch - to už cynismus nepochybně je. Avšak jak se taková kalkulace vymstí! Když v nedávné době Hrabal napsal Proluky, knížku s pokusem o návrat k Bohu, jeho dar už nebyl přijat. Všechny dřívější slabiny vystoupily do popředí, vypadá to, jako kdyby přísluhou u císařského dvora pozapomněl psát. Místo dřívějších svižných a vtipných střihů je zde toporný a uvadlý text pracně sdrátován dohromady z nepoddajných a disparátních útržků, autor jako kdyby ztratil cit pro stavbu, slovo i vkus, pasáže o kočkách dosahují hranice nepříjemné morbidity. Lehkomyslné rozhodnutí pro přijetí role mazaného Jeníka vyústilo tristně do postavy ošizeného Vaška.

Fenomén cynismu není ovšem vázán na jeden určitý politický systém, je to jev duchovního stavu bílé civilizace jakožto celku. Díla, pocházející "ze světa zločinu a násilí" (podle rubriky Rudého práva), která byť v omezeném počtu a jistě po pečlivém výběru doklopýtají na tuzemský knižní trh, přinášejí varovné signály odklonu od velké humanistické literatury nedávné éry. Tržní zákony a tlaky nabídky a poptávky podmiňují na Západě vznik výrobků, sestrojených podle vzorce: Co nejprodejněji vyrobit, co nejdražše prodat. Některé takové artefakty, byť v nejatraktivnějším módním vyvedení, nejsou však ničím víc, než naší starou osvědčenou červenou knihovnou. Quidó Maria Vyskočil nebo Javořická by jistě svedli vylepšit své naivní příběhy surovými sexuálními scénami, opepřit je nezbytnou dnes příměsí koprolalie a svěží dílka by mohla klidně do světa, nedopadla by nejhůř.

V nedávno uveřejněné úvaze vyjádřil Josef Škvorecký podiv nad tím, že emigrant Milan Kundera, dosáhnuv svými pracemi světové pro-

slulosti, je v kruzích svého bývalého domova přijímán s tak výrazným chladem. Trochu ironicky, jak je jeho chvalitebným zvykem, píše, že Češi, kteří vždy toužili po světovém ohlasu, se najednou odtahují od autora, který ho dobyl. O Kunderovi už toho bylo napsáno dost, a ze zdejších zdrojů poměrně výstižně, takže snad jen pár slov dodatkem. Nikdo nemá výhrady k tomu, že Kundera emigroval, to je výsledek osobního rozhodnutí. Jemným rozlišením však není považován za Čecha, nýbrž za Francouze, píšícího o české tématice. Do určité doby přece odmítal vydávání svých novel v českém samizdatu, což ovšem zase není podstatné. Daleko důležitější je specifická váha díla. Nejenom pravdivost, ale i opravdovost.

Kdosi řekl, že Kundera vlastně nemá rád lidi. Vskutku, z jeho příběhů vane intelektuálsky povýšený dech studeného režiséra, ke svým postavám se chová jako entomolog, napichující ukořistěné brouky do skleměných vitrín svých sbírek. Mýlí se v přeceňování své intelektuální potence, nedokáže věrohodně manipulovat figurami pouze podle odtažitého propočtu, nedají si to prostě líbit a ve struktuře děje dochází k rupturám, které nelze zastřít a přemalovat dohladka. Někde ve světě je úplně jedno a jen málokomu známo, jakým způsobem zde žijí myši oken, někdejší docenti a doktoři, v tuzemsku je ovšem Kunderovo líčení jejich osudů kromě urážlivosti jediná pro smích a rychlé zapomenutí. Jeho zápis je nepravdivý, lacině povrchní a dosažený výsledek módní líbivosti odpovídá lehkosti provedeného úkonu. Prodejní úspěšnost není přece určující mírou kvality nabídnutého zboží, svědčí spíše o upadající úrovni a nedostatku rozlišující jemnosti širokých konzumentských vrstev. Ostatně svého času byly jojo nebo Rubikova kostka také světově známými a pomíjivě módními šlágry.

Je pozcruhodné, jak se z dnešního slovníku vytratil výraz kýč. Jeho frekvence je tak řídká, že by to mohlo znamenat, jako

by od jisté doby kýč prostě vymizel, vytlačen převahou samých seriózních děl. Anebo naopak, že v soudobé komputerově řízené velkovýrobě konzumního umění je kýčem téměř všechno. Počítače nepracují kýčovitě, teprve dodatečný přínos realizátorů, vyplňujících rastr procentuálního propočtu sentimentu, sexu, vášní, odchových pasáží a dramatických střetů včetně smrti, může dovršit zkázu. Záleží na míře zkušenosti, jak se vyhnout do očí blyjícímu krachu, jak suchý proces řešení rovnice vyzdobit a opentlit, jak vůbec zastříit, že jde jen o početní příklad.

Amadeus Petera Shaffera v jevištním provedení vyznívá jako osobitý pohled na závažnou otázku sváru mezi lidskou průměrností a darem božské přízně. Průměrný člověk vidí na jiném takový dar jakožto nespravedlivý, nezasloužený, libovolný a bouří se proti němu, zvláště když sám sebe považuje za hluboce věřícího a pokorného. Je to ovšem pokora domnělá, převádí vztah k Bohu do polohy handlu: Ty mi dej sílu a schopnosti a já budu tvořit k Tvé slávě. Zárodek rozporu je v tom, jak jeinec sám sebe vidí. Mozartovský dramatik Shaffer si musel být vědom, že takto motivevaným půdorysem dramatu zkresluje do jisté míry rozměr Mozartova osudu. Příběh však zůstává věrohodný a podobnou básnickou licenci lze tolerovat.

Jenže jak hodnotit filmovou verzi Amadea? Navenek všechny vztahy a motivy zůstaly zachovány, a přesto původní autorova myšlenka jako by zplaněla a na povrch vystoupily všechny nedůslednosti. Vědecké analýzy různých dokumentů z posledního údobí ne-
svědčí pro to, že Mozartovým vrahem byl Salieri. Pokud vůbec byl Mozart otráven, mohl být jeho vrahem spíše V. Righini, skladatel a kapelník, mélo úspěšný Mozartův rival. Nedávno objevené dokumenty z archívů na území ČSSR vrhají na Righiniho podezření jako na Mozartova potencionálního vraha. Pravým důvodem Mozartova stálého zápasu s nouzí byla jeho lehkomyšlnost, jeho jedinečná vášnivá

povaha; na onu dobu neslýchané, knížecí příjmy dokázal promrhat hazardní hrou v kartách a kulečnicku. Ústřední zápletka příběhu, kdy Salieri objednává u Mozarta Rekviem, aby ho pak mohl ukrást a prohlásit za své dílo, stojí na vágních a nepřesvědčivých předpokladech, copak by nikdo z tehdejších odborníků nerozeznal autorství díla? A konečně závěrečná sekvence Mozartovy smrti zcela odporuje známým faktům. Mozart zemřel 5. prosince 1791, večer předtím nemohl dirigovat Kouzelnou flétnu, protože byl již řadu dní upoután na lůžko ve velmi vážném stavu. Během té doby komponoval vleže Rekviem a v jasnější chvíli den před svým skonem si nechal přinést partituru a se švagrem procházeli její částí. Rekviem tedy nemohlo být vrženo do pera Salierimu v noci před Mozartovou smrtí, jeho nedokončená podoba byla již napsána. A ke všemu se ještě vloudí malá nelogičnost. Ve filmové verzi po návratu Konstanacie je Mozart již mrtev a jeho syn Wolfgang Xaver si pohrává se zlatáky z poslední Salieriho splátky. To nezbyl během dvou dnů ani jeden, aby Mozart nemusel být pohřben 7. prosince do společného hrobu chudiny na hřbitově kostela Sv. Marxe?

Ale kdopak zná tyto podrobnosti a kdo by pátral po věrohodnosti na kasamač vykalkulovaného filmového veledíla, navíc v tak skvělé krycí ambaláži, jakou je Mozartova hudba? Jistě, Mozartův osud byl dramatický, plný kontrastů a vysokého napětí, ale zvolit pro jeho uchopení tu nejschůdnější cestu efektní filmové atrakce nevypadá čistě. Na tom nic nezmění míra prodejního úspěchu, přidružená výroba desek, vestiček a rukaviček. A ani řada Osácrů, udělených tomuto snímku. Amadeus, byť v takto exkluzivním provedení, vyznívá jako perfidnost vůči evropskému pojetí Mozarta, jako parazitismus na něm.

A tak se kruh uzavírá. Od Šotolova Machy přes Švejka až k Formanovu Amadeovi. Ta spojitost se může zdát nesourodá. Já však nad každou z těchto bašt vidím vlát prapor cynismu. Má podobu konjunkturu-

rální povrchnosti, módní líbivosti, domněle lidové atrakce.

Bílá civilizace se z různých příčin ocitla v tak hluboké krizi, že dnes stojí na rozhraní bytí a nebytí. Racionálně orientované návrhy na východisko nebo i jen pouhé přežití jsou natolik zatíženy podmíněností předpokladů, že jsou v podstatě nereálné. Jestliže není záchrana viditelná toliko zraket, zbývá jen taková, která leží za-zrakem, živená jediné nedokazatelnou a neartikulovatelnou vírou. Dnešní realistický a materielistický svět ve své většině ovšem postrádá smysl pro podobný způsob percepce, vnímá jej jakožto chiméru. A v pocitu bezvýchodnosti se uchyluje k uzákonění postoje carpe diem - když je koneckonců stejně všechno jedno. Zaměřením na přítomnost omezuje rozměr člověka směrem k pouhé biologické existenci. Jenomže člověk nemůže beztrestně rezignovat na svůj závazný vztah k budoucnu a transcendenci. Návodů takového druhu jako: žiješ přece, žiješ lépe a bohatěji, další pokrok je za dveřmi, užívej dne a nemysli na smrt, ta je v nedohlednu a snad vůbec není, jsou primitivní a zavádějící. Uvolňují prostor pro cynismus, ať už ve vztazích mezi lidmi nebo v umění, pro onen způsob nejlacinějšího řešení poměru člověka k životu a ke světu, pro všechno hladké, lehké, ne-těžké.

Heidegger na sklonku žití v prognóze o budoucnosti planetárního lidstva prohlásil, že už jen nějaký bůh nás může zachránit.

Avšak přes^{vše} existují a platí verše, které náhoda přivála odněkud zdáli:

Lesk perel, krásu žen,
slávu slov a činů
čas přísný vyhladí.
Však věčnou drahou hvězd jde muž,
jenž konce dosáhne svých cest
a sebe nezradí.

360

Touhu vzít tu starou knihu znovu do ruky jsem pocítil

12. ledna 1977. Toho dne večer těsně před devátou začala u nás domovní prohlídka. Trojice úředníků nám lezla po domě, a já jsem si vzpomněl na epizodu z dávné četby. Má žena mi potom řekla, že v tu chvíli měla navlas stejnou vzpomínku: myslila na Jiráskovo líčení, jak jezuitská misie vpadla do domku skaleckého panského myslivce, tajného evangelíka, aby na důvěrné udání hledala a nakonec našla zakázanou nekatolickou literaturu.

Tím, že to připomínám, nesleduju žádnou analogii. Policie k nám přišla nikoli proto, aby nás převedla na jinou víru. Vykonal zastrašující odvetu za to, že jsem jako zakázaný spisovatel a bezprávný občan podepsal Chartu 77, to jest otevřeně se dovolával toho, aby se československé zákony o lidských, občanských a dalších právech braly doslova.

V lednu toho zvláštního sedmasedmdesátého roku jsem románem *Temno* doufal, že objevím nějakou vnitřní souvislost mezi dětským čtenářským zážitkem a čerstvou skutečností. Svou roli v tom hrálo i špatné svědomí. Kdysi jako chlapec jsem pro klasika horoval. V šedesátých letech jsem naopak prožil cosi jako prozření: popudila mě jeho plakátová oslava husitské revoluce. Zdálo se mi, že mám s regulací vlastní zkušenost - a v jednom svém textu jsem se o něho parodicky otřel jako o falšovatele. Teď mě napadlo, že i klasik zrál, že mezi husitským románem *Proti všem* a *Temnem* leží jednadvacet let, a že tedy můj soud nebyl úplný a spravedlivý.

Ale byl ještě silnější podnět k návratu. Domovní prohlídka mě rozhněvala a urazila. Sdílel jsem myšlenku své ženy: prý chápe, proč se chrámy po nepřátelském znesvěcení musely znovu vysvětit. Ze

studentských časů jsem měl Temno v paměti jako patetický odsudek dusné doby. Tak nás to učili a já jsem si chtěl své pocity utvrdit. I proto jsem si přál, aby se ukázalo, že starý spisovatel promlouvá živou uměleckou řečí.

Několikrát se mi zezdalo, že se mé přání plní. Četl jsem například kapitolu o tom, jak se jeden z kněží vrací z úspěšného zá-
kroku proti jinověrcům; vstoupí do vrat řádového domu a postupuje chodbou. Připadalo mi, že mu při tom vidím do duše. Ale byl to sebe-
klam. Autor nechal důstojného pána jít - a detailně popisoval ře-
šení a výtvarnou výzdobu interiéru. Transcendující náměty obrazů
bezděčně propůjčovaly niternou hloubku muži, který je míjel. Celek
románu však svěčil nelítostně: Kněz Mateřovský byl plochý stejně ja-
ko většina dalších postav. Dějepisovo přání přiblížit dávné věci
a děje až příliš často převládalo nad umělcovým úsilím vyznat se
v člověku.

Po té stránce zůstalo Temno stařinou.

Jeho vžitá interpretace se však ukázala jako nespravedlivá
poněkud jinak. Zdeněk Nejedlý ve svém doslovu k románu dokládá dvě
hlavní myšlenky: že Temno není plaidoyer pro evangelíky a protestan-
ty a že autor zavrhuje pobělohorské období jako celek. Prý "sám dá-
vá tak vyznění Temnu, aby nám vštípil strašlivost toho, co náš lid
tehdy prožil. „V hlubokém ~~z~~ temnu žili, v hluboké m temnu odešli.
Ani tucha jitřního světla. T e m n o, t e m n o ..."

Naštěstí prý potom přišlo jitro, totiž podařilo se navázat
na světlé období husitství, zpřítomněné světlem Října. Nadále prý
však existuje dvojí národ a lid: husitský a pobělohorský, bojovný
a temný. Ten druhý je nutno vyvrhnout.

Je to typicky ideologické pojetí dějin a literatury. Do

nich prý nepatří stejným právem všechno, co se událo a co bylo uměleckým perem napsáno. Člověk vyzbrojený správným názorem je přímo povinen provádět uvědomělou selekci. Uplatní-li se tento postoj vůči současnosti, projeví se jako vyhlazovací politika.

Román Aloise Jiráska *Temno* s tím však nemá nic společného. Aby se nad ním mohla klenout nejedlovská úvaha, musel být přečten falešně a zaslepeně. Především bylo nutno nezmínit se ani slovem o tom, že je to také a především román o lásce.

Jde o lásku křehkou, sotva klíčící. Okolnosti jí nedovolily, aby byla učiněna tělem. Osudově však zasáhla své dva hrdiny a poznamenala je **návěky**.

Do poddanosti pražského sládka Březiny byli z daleké Skalky přivedeni sedmnáctiletá Helenka jako služka a její bratr Tomáš jako dělník na vinici. Jejich otec utekl před zatčením za přechovávání kacířských knih. Helenka měla být v katolické rodině získána pro římskou víru. Málem se to podařilo, ale jinak, než o to svými přednáškami usiloval její staříčkový jezuitský instruktor a veškeré pravověrné okolí. U Březinů se totiž setkala s domácím synem Jiřím. Růst jejich vzájemné náklonnosti román pečlivě zachycuje.

Jiří je student připravující se ke kněžské dráze. Katolictví je pro něho samozřejmé. Když Helenku poprvé uvidí, ví už, z jakého prostředí přišla. Je sice pěkná a slušně se chová, ale to jako by bylo v rozporu s jejím tajným kacířstvím. Vybaví se mu osud bohatého evangelíka, kterému kdysi před sto lety patřil dům babičky Jiřího a který tam zazdíl poklad v marné naději, že se jednou vrátí.

"Zbožný hoch bál se i litoval tajemného mu kacíře, jenž byl tak zatvrzelý, ale i nešťastný, protože v té zatvrzelosti vytrval a v ní také zemřel a jistě do pekelných muk se dostal."

Představa, že jinověrci nutně musejí skončit v pekle, pochází z dobového ideologického arzenálu. Lítost vůči neznámému zavrženci má obecně, nadčar⁵ově křesťanský charakter. Zbožnost Jiřího vysvětluje Jirásek ve svém autorském komentáři tak, že je v ní "neuvědomělé poetické cítění, kteréž ho povznášelo v kostele". Snad by se dalo říci, že ten student má předpoklady stát se skutečně duchovním člověkem.

Duchovní svět, konkrétně svět hudby, přispěje k prvnímu, neuvědomému náznaku sblížení: Helenka se dozví, že se Jiří zajímal o muzikantskou dovednost jejího bratra Tomáše a že jeho umění pochválil.

Jiří se o Tomášovi zmíní i před deklamátorem Svobodou a tím mladíkovi bezděčně získá spojení se souvěrcem. Svoboda je tajný evangelík, vyhledá Tomáše a daruje mu modlitební knížku ze zahraniční Kleychovy edice.

Ač je to subtilní motiv, vede jej autor srozumitelně: Spoludárce té knížky je i vlídná myšlenka Jiřího na Tomáše ne jako na podezřelého z nekatolictví, ale jako na muzikantský talent, který by si prý jistě rád poslechl musicu navalis, muziku na lodích, zkomponovanou ke cti svatého Jana Nepomuckého.

Deklamátor Svoboda Jiřího ozkouší: nadhodí před ním, že se kdysi v Praze slavívala památka jiného svatého, také Jana. Míni Jana Husa a také to otevřeně dopoví. Musí však honem couvat, protože reakce Jiřího je v tomto punktu nesmiřitelná: "To bylo kacířství."

Nesnadné a opatrné sblížování deklamátora Svobody s Jiřím zprostředkovala rovněž muzika: Jiří chodí muzicírovat ke svému někdejšímu preceptorovi, který bydlí v deklamátorově sousedství - a deklamátor se stane jejich pravidelným a milým posluchačem.

Muzika na lodích zaujme Helenku. "Nikdy do té doby neslyšela takové hudby a tak plného, krásného zpěvu. Zapomněla, že jsou to římské litanie." Na zaujetí se však podílí i to, že má mezi hudebníky známého, totiž Jiřího.

Po koncertu se s ním náhodou potká a on ji doprovodí. Jeho pocity jsou jednoznačnou předzvěstí přicházející lásky.

Pak dostane Helenka zprávu, že její otec šťastně přešel hranice a že si pro děti přijde nebo pro ně pošle. Z první části té zprávy má Helenka radost, druhá se jí dotkne "temným znepokojením. Zalekla se na okamžik, aniž si hned uvědomila proč."

Podruhé se zalekne, když jí Tomáš oznámí, že se mu ohlásila utajená pražská evangelická obec. Nejde jen o riziko vyplývající z takových styků. Ty styky jako by byly v rozporu s Helenčinými setkáními s Jiřím.

Rozpor se vyostří, když Tomáš smluví Helence příležitost účastnit se tajného evangelického obřadu právě v době, kdy se koná katolická mše, pro ni povinná. Na tuto mši přijde nečekaně Jiří, podle všeho kvůli Helence, ale Tomáš ji napůl násilím odvede mezi své.

Tajná příslušnost k evangelíkům začíná být pro Helenku přítěží, kterou přemáhá rozumově - vzpomínkou na babiččinu pevnost ve zděděné víře. Při přijímání na evangelický způsob se jí na okamžik vybaví "římský kostel plný světél, obrazů, zlatého lesku a lahodné hudby, plný lidí, a mezi nimi Jiří".

Pak přijde těžká nemoc Jiřího a zároveň nemoc jeho macechy a následuje společná rekonvalescence v lusthauzu nad Prahou. Tam jako služebnou příkází i Helenku. Dojde k dalšímu růstu sympatií. Z Helenčiny strany je to už vědomá náklonnost. Jen proto odmítne plán utéci do zahraničí spolu s ~~Tomášem a Helenkou~~ Tomášem a pod vedením nepopulárního evangelického aktivisty Vostrého. Nestačí však ani nemůže

těm dvěma své odmítnutí zdůvodnit.

Tomáš si je vyloží jediným představitelným způsobem: "Tak jseš římanka, zradilas nás." A Vostrý, od svého prvního výstupu v románu člověk jaksi fyzicky nepříjemný, se přidá: "Pán Bůh ji potrestá."

Tomášův útěk se vyšetřuje. Jiří už předtím přijal Helenčino přiznání, že ji lákají k útěku, a tuší, že Helenka ví o celé záležitosti víc. Ani ho však nenapadne to na ni povědět. Stačí mu, že "věrna zůstala, nedala se zlákat". Nedovtípí se, že její rozhodnutí povstalo z lásky, a ne z napravené víry.

Dívka při vyšetřování nic na Tomáše a Vostrého neprozradí. Mezitím Jiří roste k významnému rozhodnutí: Dozná se, že váhá, zda studovat na kněze.

Otec na Jiřího naléhá. Váhání tvrdě nazve pokušením.

Konečně ta nesmělá a potlačovaná láska vyjde najevo. Jiří se svěří Helence, že nechce na kněžství. Helenka uhádne proč a postekne si, že by bylo nejlíp, kdyby tu nebyla. Jiří ji uchopí za ruce - a tajně přihlížející babička odhalí celé tajemství.

Vztah ke vzájemnému citu Jiřího a Helenky je pro Jiráska charakteropisným prvkem mnoha postav. Například nábožná babička Lerchová vidí v Helence jen kacířku, která zůstala v Praze, aby mohla svádet jejího vnuka. Otec Jiřího je neúprosný, Helenku okamžitě odstraňuje ze synovy blízkosti. Helenčina slova na rozloučenou, ubohý a beznadějný pokus o ospravedlnění, odmítne vyslechnout. Mladá macecha Jiřího, jejíž manželství se s velkou pravděpodobností zrodilo z chladné úvahy, mluví se svým pastorkem plna účasti a úžasu, že tak marná a bezvýchoďná láska je vůbec možná, upřímně však nabádá k rezignaci a podrobení.

Autor v této fázi posílá Helence do cesty jejího otce. Ten zasmušilý a přísný evangelík se vrátí do Prahy pro dceru a nepoloží

jí ani jednu otázku. Ví sám od sebe všechno, co potřebuje vědět. Mluví o zmámení a ztracení, později s deklamátorem také o osídlech.

Helenka slibuje, že tentokrát od útěku neustoupí. Není to zrada na Jiřím, je to pravdivé a přitom účastné poznání situace. Dívka cítí, že její milý svou lásku neobhájí.

Očekávání se naplní. Jiří vezme smutně na vědomí, že Helenku už neuvidí. Vzporuje po svém: dále odmítá kněžství, vybojuje kvůli tomu zoufalé střetnutí s otcem, pak znovu vážně onemocní a po uzdravení se poddá.

Byla to láska bez objetí a bez polibků, o jaké se dnes nepíše už ani v knihách pro mládež, ale čtete odstavce o Helenčině posledním loučení s Jiřím, a neubráníte se dojetí. Ještě jednou se dívka ocitla svému chlapci nablízku, ale jednala tak, aby nevěděl. Nechala mu lístek s prosbou o odpuštění a s ujištěním, že její předchozí vyznání lásky bylo pravdivé až do smrti. Jiří z toho loučení zaslechl pouze vzlyk. Teprve ráno nad nalezeným lístkem pochopil, čí vzlyk to slyšel.

Když se jeho otec dozví o Helenčině útěku, vyděsí se, že Jiří utekl s ní. Strach byl lichý, ale správný byl otcovský odhad, jak hluboké byly synovy city.

Vydaly nakonec zvláštní plod: Od deklamátora Svobody, který se chystá vycestovat a prodává svou knihovnu, odkoupí Jiří nejvzácnější svazky. Jedná anonymně, ale deklamátor si leccos domyslí. Mezi ním a Jiřím se nakonec odehraje krásný výstup: Jiří úpěnlivě vyzvídá o Helenčině dalším osudu. Je si jist, že deklamátor je zasvěcen. Ten se však rozmýšlí. Jeho bratr byl pro tajnou evangelickou víru právě popraven a deklamátor jako podezřelý zbaven obživy. Jsou všechny důvody ke krajní opatrnosti, zvláště před mladíkem, jehož poznal jako horlivého římana. Proti sobě tu však stojí především dva trpící, poranění věřící, kteří svým otřesem dozráli.

Deklamátor Jiřímu o Helence všechno poví.

Po často citované epizodě odhalení poslední evangelické obce v Praze, kdy deklamátor Svoboda symbolicky umírá s kalichem v ruce a kdy autor za něho volá své "Temno, temno", následuje ještě motiv Skalky, motiv pražského svatořečení Jana Nepomuckého a scéna triumfujícího pátera Koniáše. Ale román je moudřejší než jeho postavy. Kapitola vrcholí a končí záběrem na Jiřího v obleku alumna. Dívá se na slavně iluminované město shora z vinice, od lusthauzu, slyší vzdálenou hudbu, ale nejsilněji je zasažen vzpomínkou na ztracenou lásku.

Další, poslední kapitola románu se uzavírá podobně: v cizí zemi se Helenka vyptává čerstvého emigranta. Dovídá se, že Jiří bude knězem, ale ne jezuitou.

~~xxx~~ Předposlední věta knihy zní: "Ba, nezapomněla."

Zdeněk Nejedlý ve svém doslovu zdůraznil, že Jirásek vystoupil z církve, a že tedy zorný úhel autora Temna je nevěrecký. Ale příslušnost k duchovním lidem není totožná s náboženským vyznáním. Náklonnost Jiřího a Helenky, i když nenaplněná, je zázrak. Zázraky se nevysvětlují, ale jsou. Nejlépe se dají pochopit jako dar od Boha.

Jiřímu zkušenost této náklonnosti nedovolí, aby se stal knězem-pronásledovatelem. To si vyvdoruje i na svém otci.

Rozumím tomu nikoli jako historickému zatrazení jezuitského řádu, nýbrž především jako individuálnímu hodnocení hrdinova zážitku.

Historik Radomír Malý v jednom strojopisném svazku Moravské čítanky polemizoval s Jiráskovým románem jako s obrazem skutečnosti. Uváděl fakta, kterými chtěl napravit křivdu spáchanou v Temnu na páteru Koniášovi. Prý zdaleka nebyl jednostranný fanatik a vyhlazovatel, jevil ušlechtilé snahy a zájmy, počet jeho trestných misí se přehání, účastnil se jich snad jednou nebo dvakrát.

Chybí mi historické vzdělání, a tak se nemožu romanopisce zastávat. Ale jedné věci rozuměl podle mého dobře: Že temno vzniká z každého násilného zásahu do duchovní říše - a ta že se mu každým svým přirozeným projevem brání. Že je nepotlačitelná a všudypřítomná a že své světlo rozlévá podle zákonů, které jsou služebníkům moci nepochopitelné. Že doktrinární přístup k idejím nejen překáží duchovnímu uchopení světa, nýbrž že je výrazem čehosi neduchovního, ba protiduchovního. Že příslušnost k utlačovaným sama o sobě nezakládá cestu k pravdě ani k lásce. Že víru v sobě častokrát nemají ti, kdo se k ní okázale hlásí a jsou si jí jisti, zatímco ji žijí a uskutečňují takoví, ke kterým její litera plně nepronikla. A že se na každého, ať mocného, ať bezmocného, vztahuje Ježíšova výzva: Cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.

V Písmu lze ostatně najít oporu pro každou z těchto všelidských pravd.

Ještě než příběh Temna skončil, začal můj hněv nad utrpěnou křivdou obrůstat podstatnějsími a plodnějšími pocity. Přerostly v otázku, komu jsem kdy ukřivdil já a v jakých kruzích a oklikách se ke mně vracejí mé vlastní činy. Děkuju za tu otázku jiráskovské lekci, a protože nepředpokládám, že by někdo na mé slovo absolvoval šest set padesát románových stránek, vyhotovil jsem tento záznam.

Duben 1977 - duben 1987

Milan U h d e

Psáno do sborníku k šedesátinám Jakuba S. Trojana

Diskusný príspevok
k 3. zjazdu
Zväzu slovenských
spisovateľov

Vážené zhromaždenie!

Máme svoj tretí spisovateľský zjazd slovenský. Za päť rokov od nášho posledného zjazdu, ktorý sa konal 31. mája 1972 v Bratislave, sme iste každý niečo vytvorili, aj nové knihy nám vydali, alebo rozličné dramatické aj iné útvary sa nám realizovali. Početne to, myslím, so súčasnou slovenskou literatúrou nie je najhoršie už aj preto, že sa vydávajú v starostlivej úprave i diela našich klasikov, ako i reedície slovenských prekladov klasickej svetovej spisby. Aby som nebola neosobná, priznám sa i ja k svojmu: mám za posledné medzisjazdové obdobie napísanú filmovú poviedku, podľa ktorej realizovaný celovečerný film majú naše kina uviesť ešte v tomto roku. V tomto roku mi má vyjsť aj prvý diel trilogie detskej knihy, ďalšie dva po prvom dieli neskoršie. V období od nášho posledného zjazdu mi vyšli aj básne v próze s biografickou esejou o slovenskom grafikovi Jankovi Novákovi, ktorý bojoval a padol v Slovenskom národnom povstaní. Za túto prácu som dostala v súťaži k 30. výročiu SNP aj odmenu. A predsa nie som, nemôžem byť spokojná.

V okolí malej stredoslovenskej dediny, kde žijem už päť rokov, vídam na poliach v jeseni plno nezobratej úrody. Ale mňa mrzí tiež nezobraté úroda z našich polí spisovateľských.

Žijeme už deväť rokov v ovzduší mimoriadneho napätia celospoločenského. Aj pri dlhšom trvaní takéhoto napätia môžu vzniknúť, aj vznikajú diela dobré pre čitateľov aj pre náročnú kritiku literárnu. No vznikajú, vznikli aj škody neúmerne. Stratili sme v čerstvo uplynulých rokoch viac významných spisovateľov. Umreli, ale ich dielo sa ďalej vydáva. Popri nich stratili sme však aj

veľa význačných, tu aj inde žijúcich spisovateľov, tvorby ešte plne schopných. Ich dielo už viac rokov nevychádza. Podnes nie sú členmi našej spisovateľskej organizácie takí spisovatelia ako Dominik Tatarka, Peter Kervaš, Ladislav Ťažký. Ani vysokohodnotné preklady Zory Jesenskej z ruskej, sovietskej, anglickej klasickej i súčasnej literatúry, na rozdiel od diel iných, v poslednom období zosnulých spisovateľov nevychádzajú, nesmú vychádzať. Keďže nebolo meno Zory Jesenskej spomenuté medzi ostatnými pred minútu ticha, ktorou sme mali vzdať úctu dielu i pamiatke všetkých našich v poslednom období zosnulých spisovateľov, robím to krátkou pomlčkou teraz.

.....

Podnes nesmú publikovať svoje básne, prózy, alebo prekladať a články, eseje, kritiky o literatúre písať s nádejou na ich publikovanie ani ďalší členovia alebo kandidáti našej spisovateľskej organizácie alebo i nečlenovia, ale spolupracovníci našich literárnych, kultúrnych časopisov ako: Ján Rozner, Pavel Hruz, Milan Hamada, Jozef Bžoch, Fedor Cádra, Miroslav Kusý, Zlata Solivajsová, Mieroslav Hysko, Michal Gáfrik, Július Vanovič, Ctibor Štítnický, František Andraščík, Štefan Moravčík, Eoman Kaliský, Juraj Špitzer, Albert Marenčin, Agneša Kalinová, Soňa Čechová, Ivan Kadlečík, Ján Kalina, Tomáš Winkler aj iní. Ak sú v mojom výpočte omyly /lebo v prípade niektorých autorov mohli nastať medzičasom administratívne zmeny/, nie je to moja vina. Stretávame sa v rámci našej organizácie tak málo, ako nikdy predtým, preto málo o sebe vieme.

Teda nemáme vo svojich radoch mnohých tvorcov literatúry, kritiky, publicistiky, dramatickej tvorby. Stratili sa ich mená a diela aj z katalógov a políc našich verejných knižníc.

A predsa tu medzi nami, lepšie povedané mimo nás a okolo nás títo naši kolegovia, priatelia, chodia, žijú. Pracujú na pracoviskách, i keď nie v každom prípade najhorších, ale zväčša im cudzích, pre nich podradných. Niektorí z mladších, čo sa predtým nestihli stať ani členmi Zväzu slovenských spisovateľov, chytili sa aj čakana a lopaty, ale sú medzi nimi aj takí, čo doslovne živorí fyzicky, morálne, duševne - z penzie. A čo zvlášť zaráža, je aj to, že mnohí z nich boli vyznamenaní pred rokmi v našom socialistickom štáte najvyššími umeleckými titulmi

a hodnosťami. Pokiaľ viem, neboli im tieto tituly odobraté. Z toho usudzujem, že nespáchali nič také, za čo by mohli alebo mali byť pohnaní pred súd, kde by im na základe vymeraného trestu boli aj tituly odobraté. Tak tituly hej, ale publikovať nie. A nikdy nezabudnem na ten obraz našej súčasnej literatúry, aký sa mi zjavil pred pár rokmi, keď si žiaci aj ich učitelia a profesori slovenčiny ukazovali z príležitosti mojich besied po školách v rozličných okresoch celé popreškrtané stránky v učebniciach literatúry. S akým asi poučením o našej čerstvej histórii vyjdú raz do sveta tieto deti, táto naša mládež, ktorá musela vlastnými rukami v škole škrtiť v učebniciach mená a diela svojich žijúcich spisovateľov, ktorých sa pred časom učila vážiť si, milovať ich? Aj tento obraz preškrtanej súčasnej literatúry patrí do nášho bilancovania za posledné obdobie medzizjazdové. Ale patria do tohto obrazu aj prípady vymetania sadziieb, ba i šrotovania čerstvo vyšlých kníh, diel to našich vyradených spisovateľov.

Dnes sa koná i zjazd českých spisovateľov v Prahe. Tam možno číta niekto - ak sa taký nájde - mnohonásobne väčší počet spisovateľov a autorov, ktorých stratou je podnes ochudobnená súčasná česká spisba ako početne, tak hodnotne. Česká a slovenská literatúra, ako i vcelku česká a slovenská kultúrna história, mali odjakživa dôležité etapy, medzníky spoločné. Preto straty na jednej i druhej strane znásobujú sa vzájomne. No treba s ľútosťou konštatovať, že straty tvorivých síl literatúry, umenia i celej kultúry na českej strane sú neporovnateľne vyššie než na strane slovenskej.

Ja osobne pociťujem pretrvávajúce tohto stavu vysokých strát podnes ako veľkú chybu našej kultúrnej politiky, ako ťažkú krivdu na našich tvorcoch aj na našich literatúrach, umeniach, kultúre. Tým, že krivdíme tvorcom našich súčasných socialistických hodôt kultúrnych, krivdíme predsa i socializmu, a to socializmu nielen v našej, ale aj v iných krajinách socialistických, a krivdíme tým aj socializmu - ideálu pokrokových ľudí v krajinách s inou spoločenskou sústavou.

Pred 21 rokmi povedal básnik Vítězslav Nezval na konferencii o českej poézii v Prahe: - Dokud v této zemi chodí třebas jen jeden jediný básník s pocitem, že nemaže vydávat, pak tu,

soudruzi, není něco v pořádku! - A o rok neskôr, na 2. zjazde československých spisovateľov v Prahe roku 1956, hovorí básnik František Hrubín: - Kdo z nás si spokojeně chodí, píše, spokojeně pobírá honoráře a klidně usíná, jako by o ničem nevěděl, kdo neřekne nahlas: "zde se děje křivda!", je zakuklený měšťák a sobec, a ten, kdo dokáže jen tajně se stydět, je zbabělec!

Vážené zhromaždenie!

Nevládzem sa už ďalej "tajne stydět", nevládzem sa už ďalej hanbiť tajne, že ja smiem publikovať, zatiaľ čo druhí nesmú. Mám síce pre seba ospravedlnenie, že som patrila k tým, čo dlho verili, dúfali, že konflikty a krivdy sa napravia a vyrešia, veď s úmyslom pomáhať v ťažkej celospoločenskej situácii, najmä mladým ľuďom, pracovala som od jesene roku 1968 až do konca roku 1971 v redakcii mládežníckych novín. Potom som akosi prestala dúfať. Ale bolo mi treba vytvoriť si pracovné prostredie, spraviť niečo. Pracovala som s vypätím fyzicky i duševne, nachádzala som svoje miesto v novom prostredí, kde sa veci nazývajú pravým menom, a po dlhých uvažovaniach a každodenných rozhovoroch s ľuďmi, odchádzajúcimi z našej i okolitých obcí autobusmi do tovární, na železnicu, aj do rozličných podnikov do práce, alebo ostávajúcimi pracovať na príslušných dvoroch a poliach JRD, teda po nabraní nových skúseností a poznání, a samozrejme, aj popri sledovaní našich domácich i svetových dejov z tlače i rozhlasových staníc našich i svetových rozhodla som sa úprimne hovoriť o tom, čo nás bolí a mrzí. Trpíme morálne, a naše morálne utrpenie je z morálnych útrap druhých, z neustálych rozporov medzi slovom a činom, z bujenia poloprávdy a lží, zo stále sa stupňujúcich dvojtvárností a nepochopiteľných zákrokov, škodlivých našej spoločnosti. Naš štúrovský básnik pred 130 rokmi povedal: "U nás sa ľúbi!" Druhý zase: "U nás sa spieva!" A náš básnik Ľud, lebo je on podnes náš básnik najväčší, neprekonaný v sršaní iskier energie z jeho poézie aj v časoch najhlbšieho útlaku, tento náš básnik Ľud, konkrétny človek jeho, dnes hovorí: "U nás sa klame!"

A počúvajme ho ďalej, ako hovorí: "Však nepoviem, tak trochu každý tu i tam klameme, však i ja starú oklamem, keď si na decík nechám, čo nevie, no ale tu sa klame ako na každý deň, a iba na tú neďelu trochu pravdy...; a že slobodne vyznávame? Poza

humny sa zakrádaj, ak si chceš dať dieťa okrstiť? A rovnoprávnosť? Takátohá: decko, prosím, vyznamenané, prijímacie skúšky dobre zložilo, obaja rodičia robotníci - a decko neprijaté na tú školu ani len na odvolanie, lebo že i na to ono, na to odvolanie, treba si dopredu protekciu na najvyšších miestach poistiť, tak mi to tam povedali sami, naňjveru, nech skapem, ak nie tak," zakľúči svoje ponosy tento náš človek pospolitý a ide hľadať do iného okresu nejaké prázdne miesto pre svoje dieťa na inú školu.

Náš ľud je vďačný svojmu zriadeniu za materiálne podvihnutie a primkol sa úzko k socializmu. No má i svoju dušu, a akú má on dušu od vekov! - a preto ho neuspokoja len ukojené materiálne potreby. Náš človek z ľudu, človek našej pospolitosti, chce mať svoju plnú osobnú dôstojnosť, úctu svojho okolia ku všetkému, čo v ňom, človeku jedincovi, je i drieme i sníva. Teda úctu aj k jeho schopnosti samostatne zvažovať a dospievať k svojim úsudkom a názorom bez toho neustáleho presvedčovania a vnučovania nalinajkovaných hotových názorov, ako i bez strachu, že vzniknú nepríjemné následky, ak nepovie na "a" a, na "b" len b, ale ha to i ono aj a, aj b, aj c, až po zet, čo mu príde zo skúsenosti a vlastnej múdrosti na um. A patrí k plnej potrebe plnej dôstojnosti človeka našej pospolitosti aj pocit skutočnej slobody vyznania, slobody vykonávania príslušných úkonov. Nemožno predsa chcieť dosiahnuť len tak hocijako nasilu, aby sa z celej dobrej tretiny všetkého obyvateľstva v ČSSR, ktorá nábožensky i oficiálne verí, stali ateisti.

Nedotýkam sa širšie ani odbornejšie bilancovania celej našej literatúry za naše posledné medzizjazdové obdobie, pretože nepoznám všetky nové diela. No čítavam medzi nimi zavše aj dielka majstrovské. Viem však tiež, že z našej súčasnej literatúry vypadol experiment a novátorstvo a že sa v nej ustálil predovšetkým vkus, idea a formy konvenčné. Tie novátorské, ak sa tu i tam aj vyskytnú, nie sú priam vítané. Ba je sústavne zatláčaný do pozadia aj význam vynikajúcich diel, ak je ich autor mimo zoznamu "stimulovaných" autorov, ak síce smie publikovať, ale bez publicity. Tým vznikajú veľké medzery v súčasnej literárnej kritike aj v histórii. Ale paleta spôsobov, ako obmedzovať spisovateľskú aktivitu a kriticko-recenzentskú účasť, je ešte ďaleko pestrejšia, je naczať až zaujímavo rôznorodá, individuálna.

Vážené zhromaždenie, končím. Hovorila som prevažne kriticky, lebo keby som bola hovorila i pochvalne, bolo by to po všetkom chválenkárstve o našej súčasnej literatúre v našej tlači z posledného obdobia iba nosením dreva do lesa. A hovorila som prevažne kriticky aj z opatrnosti; aby sa totiž nebodaj nestalo, že sa z môjho príspevku uverejní niekde len nejaký pozitivistický výňatok. To sa u nás stáva, dokonca i spisovateľom poslancom.

Celkom nakoniec si ešte dovoľujem navrhnúť, aby naše diskusné príspevky z tohto zjazdu boli uverejnené. Myslím, že teraz, keď naša tlač v poslednom čase prejavila až taký záujem o spisovateľov, o ich podpisy, poskytnite akiste ochotne aj priestor pre diskusné príspevky z ich tretieho spisovateľského zjazdu.

Ďakujem, že ste ma počúvali.

H. Ponická

x x x

Čoskoro som sa dozvedela, že dňa 14. marca 1977 dal zastaviť Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska všetky zdroje mojich príjmov. V roku 1977 mal mi vyjsť vo vydavateľstve Osveta v Martine prvý diel knihy pre deti, mala som tiež práve dostať preddavok /70 % honoráru/ za odovzdaný a prijatý druhý diel, čoskoro mal byť premietaný v našich kinách už celkom hotový celovečerný film Pyrrhovo víťazstvo, nakrútený podľa mojej filmovej poviedky, mala som obdržať aj istú skromnú úhradu za zbierku svojej korešpondencie s domácimi i zahraničnými spisovateľmi, ktorú som len nedávno bola v Martine odovzdala Literárnemu archívu Matice slovenskej. Z toho všetkého sa podľa rozhodnutia Ústredného výboru KSS v Bratislave už nič nesmel realizovať, všetko mali príslušní pracovníci zastaviť, Ponickéj už ani korunu, tak znel príkaz. Príkazy prevzali osobne vedúci pracovníci Matice slovenskej, Slovenského filmu a riaditeľ vydavateľstva Osveta, predvolaní na deň 14. marca 1977 do budovy UV KSS na Hlbokej ulici v Bratislave.

Dozvedela som sa i podrobnosti, že sa pokúsili protestovať, dôvodili, aké finančné škody z toho vziať pre podniky; kniha, vybavená bohatými ilustráciami, si už dovtedy vyžiadala značný finančný náklad, výroba filmu stála viac miliónov; len

matičiarom nešlo o peniaze, ale o hodnotu ideálnu, archívnolite-
 rárnú. Daro však dvaja protestovali zvlášť dôrazne, príkazca
 nepopulárneho protikultúrneho záťahu - Ústrední výbor Komunistic-
 kej strany Slovenska - ostal neoblomný. K príkazom patrilo aj
 zatajenie akcie, hlavne mne nič neoznamovať, neúdokumentovať. Ri-
 aditeľ Osvety s. Ján Krajč dostal hneď i návrh, z akého legálneho
 dôvodu knihu zastaviť. Prebrali viac možností, ostala z nich je-
 diná - člen KSS, vedúci kabinetu Encyklopedického SAV Jozef Veľký
 bude vyzvaný, aby spravil dodatočné ohodnotenie mojej knihy, na
 základe ktorého by vydavateľstvo zmluvu so mnou zrušilo, knihu
 nevydalo. Jozef Veľký, zaručovali sa vraj súdruhovia, to iste
 spraví, len treba s ním dojednať čím prv termín. Chudák riaditeľ
 Krajč nevedel, kde mu hlava stojí, keď sa vrátil z Bratislavy
 do Martina - sťažoval sa - robil, čo mu prikázali. Aj ďalší ro-
 bili. Kniha bola zastavená tesne pred dokončením výroby v tlačiar-
 ni, film vyňatý z programu premietania a uzamknutý do trezoru
 /len vtedy ho vybrali, keď si ho prišiel dať premietnuť vedúci
 ideológie z ÚV KSS s. Pezlár/, s korešpondenciou sa zatiaľ nič
 nedialo, iba toľko, že mi z Matice napísali, aby som niekedy
 prišla, že sa treba porozprávať o jej ďalšom osude. Aj to som
 sa dozvedela, že správca Matice spisovateľ Mináč predsa sa ešte
 pokúsil prehovoriť, presvedčiť pracovníkov ÚV KSS, aby materiál
 /boli v ňom i niektoré vzácnejšie jednotky/ nemuseli z archívu
 vypustiť. Všetličo som sa dozvedela, lebo u nás na Slovensku
 tým menej sa jazyk za zubami drží, čím väčšími sme poslušní prí-
 kazom mlčať. Mne však nik nič nepísal, neoznamoval, nič som ne-
 mohla robiť, len čakať a tváriť sa, že nič neviem, že čakám na
 vydanie knihy, na pozvanie na prvé premietnutie filmu, nikoho
 som predsa nemohla súriť, tak čo je, prečo ešte nevydávate, pre-
 čo nepremietate, lebo i podľa vydavateľskej zmluvy zatiaľ šlo
 všetko, ako malo ísť - kniha mohla vyjsť až do konca r. 1977,
 film premietaný mohol byť, keď Slovenský film bude chcieť v do-
 hľadnom čase, do Martina stačilo zaskočiť, v osobnom rozhovore
 s pracovníkmi archívu o osude písomností sa dohodnúť, ale na to
 som nemala chuť, bola som už omeškaná s prácami v nahrade i v do-
 mácnosti, korešpondencia je na dobrom mieste, na lepšom než
 medzi hrubými, vyše dvestoročnými - aj navrhnutými - múrmi náš-
 ho mlyna.

A predsa! Svitlo mi, pravdaže pod tlakom začínajúceho nedostatku príjmov, že Slovenský literárny fond mi už mal dávno poslať preddavok na druhý diel knihy, napíšem ta, čo je. Ako dopadla moja vec, prečo mi nič neposielajú, keď mi v prvé marcové dni potvrdili, že schválenie na preddavok mi už práve z martinskej Osvety prišlo a že to už budú len formality, vcelku je vec vybavená, peniaze iste čoskoro dostanem - nuž tak aké formality im zabránili poslať mi ich? A prečo mi o tom nenapísali, prečo ma nevyzývajú, aby som dačo potrebné, zabudnuté, pridala? Neodpovedali mi. Ani na prvý, ani na druhý list. Neodpovedal mi vôbec ani Zväz slovenských spisovateľov, kam som sa obrátila so žiadosťou o bežný formulár na besedu /volali ma zase čitatelia do Zvolena/. Mlčali svorne všetci. Iba vydavateľstvo Slovenský spisovateľ mi doporučeným listom oznámilo, že ruší so mnou zmluvu na reedíciu môjho prekladu "Malého princa" od Saint Exupéryho i na novú štúdiu o autorovi ku knihe.

Počítala som pôvodne s preddavkom temer s istotou, žila som v posledné roky iba z príjmov za voľnú literárnu pôvodnú alebo prekladateľskú činnosť, takže náhle vákuum ma prekvapilo, veď som zrazu nemala nijaké výhľady na príjmy. Okrem toho ma súřili z Banskej Bystrice z predajne písacích strojov, aby som si prišla prebrať písací stroj, objednaný a zabezpečený starostlivosťou Zväzu slovenských spisovateľov - o písacie stroje bola núdza. Stroj som už veľmi potrebovala, roky som písala len na starej rozheganej remonde ešte z konca prvej republiky, ktorú už ani v matičnom archíve nechceli, darmo som im ju natískala, že som na tom stroji slovenským známym básnikom pomáhala prekladať Goetheho, Baudelaire, Verlaina, i sama som na ňom romány prekladala, svoje poviedky písala, mali rozum, milí matičiari, nemali o rekvizitu záujem. Naostatok prišlo vykúpenie - Karol Plicka poslal mi odmenu za úpravu slovenských rozprávok z rumunského etnika, práve stačila na zapltenie nového písacieho stroja značky Consul. Priviezli sme stroj do mlyna, hladkala som jeho žltkasté klapky, hneď som ho i vyskúšala. Muž ma nezabudol jemne upozorniť, aby som skúsila i slabšie udierať, stroj mi dlhšie vydrží. Mala som radosť, mala som chuť zase písať, hrnuli sa mi nápady, zavše som i dlhšie písala, potom zase som nechala všetko tak. Stále boli nejaké vyrušovania, a večne len pre diskusný

príspevok, ktorý už vraj čítali nielen v Bratislave, ale aj v Banskej Bystrici, Martine, v Košiciach a neviem kde všade ešte. Ba, dozvedela som sa, čítali ho už aj v Prahe a v iných českých mestách, nuž bol to dôkaz, aké je u nás zvláštne, keď niekto len trochu pustí ústa na prechádzku a povie, čo si myslí o problémoch v svojom najbližšom spoločenstve. No zato tresty mi pripadali priveľké, skoro neuveriteľné, je to vôbec možné? Počítala som s nepríjemnosťami, prekážkami, obmedzovaniami, ale nie až s toľkou bezhlavou, zúrivou pomstlivou reakciou. Nebude to len zastrášovanie? Žiadna kaša sa neje taká horúca, ako sa navarí. Možno po čase všetko utíchne; ale nič takejto oprávnenosti na nádej nenasvedčovalo, naopak: prišiel zase chýr z martinského vydavateľstva, prirodzene len súkromou cestou, že Jozef Veľký má už zmluvu na vypracovanie dodatočného posudku o mojej zastavenej knihe a ten posudok dodá vydavateľstvu najneskoršie do mesiaca, tvrdo ho už čakajú; kým nepríde, so mnou ani slovo: každý má zakázané so mnou sa kontaktovať, čokoľvek príde odo mňa, má sa odovzdať hneď riaditeľovi.

Nechcelo sa mi veriť. Ako chcú obísť zákony, nariadenia, zmluvu? Veď moju knihu už dávno, pred tromi rokmi, posúdili dvaja odborníci na detskú spisbu, veď na základe ich posudkov mi vydavateľstvo vystavilo zmluvu - predsa posudok, ktorý by hocikto spravil už po vystavení zmluvy, ba i po výrobe knihy, nemá nijakú platnosť? Okrem toho, Jozef Veľký nebol literárny kritik, tobôž nie kritik a znalec detskej spisby, literatúrou sa zaoberal encyklopedicky, nikdy som od neho literárnu kritiku nečítala. Nestačilo potrestať ma zastavením knihy, filmu, ešte ma chcú aj opľúvať, že je moja kniha pre deti nanič? Začal sa mi ohlasovať žalúdok, už štyri roky som nevedela, že ho mám, zrazu som znovu vedela. Tak konečne i na vlastnej koži skúšam, čo skúšali už roky tí, ktorých mi bolo ľúto. Skúsenosť je neprenosná, človek len to pozná, čo sám zažije - teraz som už vedela viac. Nevydržala som už vo svojich neistotách, najväčšmi ma trápil budúci posudok od Veľkého, rozhodla som sa, že zaskočím do Martina za redaktorkou, ktorá zredigovala prvý i druhý diel knihy. Stýkali sme sa aj inokedy podľa okolností nielen v redakcii, ale aj u nej. Jej muž, Ivan Kadlečík, bol autorom zakázaných fejtónov

s peknou slovenčinou i hlbokým precítením toho, čo opisoval, v obehu medzi literátmi sa dostali i ku mne. Už viac rokov sa všetko pretíkal, patrilo k tým, čo už nesmeli publikovať.

Naskytla sa čoskoro príležitosť - šli sme s mužom po jeho mamu do Kunerádu, kde sa liečebne rekreovala, mali sme ju odtiaľ zaviezť cez Žilinu do Liskovej. Cestou cez Martin zastavila som sa u Ivky, ktorá mi potvrdila správnosť mojich informácií aj o dodatočnom čakanom posudku Jozefa Veľkého. No ona už vlastne so mnou hovorí ani nesmela. Riaditeľ Ján Krajč zobral od nej moje rukopisy, aj obťahy vytlačeného prvého dielu, všetko zamkol do svojho písacieho stola; táto zvesť ma zvlášť vyľakala: nemala som doma nijaký odpis textu prvého dielu, ani obťah, hoci mi ako autorke prináležal, no zabudli sme na to. Ivka ma upokojila, že mi niečo odložila, počítala s tým, aj nejaké ilustrácie mi vraj dá. Dohodli sme sa, že až najbližšie prídem, o diskusnom príspevku už aj ona vedela, všetci vo vydavateľstve o ňom počuli jednak od riaditeľa a jednak ho niektorí v odpise i čítali.

x x x

Šli hneď naostro. - Váš diskusný príspevok k 3. zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov, - začal Dr. Knězek, - vyvolal veľké pobúrenie na vysokých straníckych miestach aj medzi členmi Predsedníctva ZSS a Výboru, orgánov Zväzu, pretože celkove narúša správu Výboru k 3. zjazdu, ktorá hodnotí uplynulé obdobie rozvoja slovenskej literatúry vysoko kladne, najmä na Slovensku za celkom skonsolidované.

Nevládala som prvé slová zapisovať, ruka sa mi roztriasla, písmenká padali, klátili sa z boka nabok, a keď som chcela zamaskovať dôkaz biednej trémy pred susedom Poničanom tým, že som ľavú ruku chrptom podvihla nad pravú, zbadala som, že aj tá sa mi silno chveje, radšej dolu s ňou. Horkoťažko zapísala som vždy len začiatkové písmená každého ďalšieho slova, dúfajúc, že ich v priaznivejšej chvíli, až sa moje ruky upokoja, podopisujem.

Po Knězkovi ujal sa slova Poničan:

- Z celého tvojho príspevku vane silný duch opozičný. Ujímaš sa takých ľudí, - vymenoval viacerých umlčaných slovenských spisovateľov, - ktorí sa i v roku 1968 zachovali tak, že sme mu-

seli proti nim zakročiť i stranícky, a ako vieš, zbaviť ich aj členstva v spisovateľskej organizácii a podobne, dokonca sa ujímaš takých, čo podpísali i Chartu 77! My predseda nemôžeme vydávať knihy našim ideologickým nepriateľom - Ťažkému, Tatarkovi a podobne, a sú v tvojom príspevku aj také výrazy ako napríklad, že u nás sa klame a podobne, potom sa zastávaš aj náboženstva...

Poničanova nahá výpoveď o tom, ako strana a funkcionári trescú v našej krajine spisovateľov pre ich názory, mi pomohla. Vždy som mávala pocit zadostučinenia, keď nejaká nepríjemná známa, ale utajovaná pravda musela byť nahlas vyslovená. Ruky sa mi už netriasli, len chveli, písmenká boli ešte krivé, ale písmen v každom ďalšom slove pribúdalo, zapisovala som temer všetko, čo Poničan povedal.

- Takže, ako tu súdruh Knězek povedal, pobúrenie bolo veľké, jednako sme sa po úvahách rozhodli, že ti dáme možnosť, aby si uvážila, či trváš i naďalej na tom, aby tvoj diskusný príspevok k 3. zjazdu ostal v protokole zjazdu. Preto sme ťa zavolali, a tiež ti pripomenieme, že v prípade, ak sa diskusného príspevku nevzdáš a podobne, čakajú ťa tvrdé následky, nielem čo doteraz postihlo tvoju knihu, ale ešte horšie, aj tvojim blízkym hrozia z toho nepríjemnosti. Ale ak rozumne všetko zvážiš a diskusný príspevok z protokolu stiahneš, znovu budeš môcť písať, knihy vydávať, všetko bude ako doteraz, rodina v pokoji, nik si to neodnesie. A isteže ti príde odpoveď aj na každý list - od Zväzu aj od literárneho fondu - a všetko sa vybaví, aha, tu mám všetky tie tvoje listy! - vytiahol z vrecka hrbku mojich listov, ktoré som posielala Slovenskému literárnemu fondu i Zväzu slovenských spisovateľov a odpovede na ne vôbec nedostávala.

Prestala som si zapisovať a opýtala som sa Poničana, vyšetrujúceho spisovateľa, tak komu teraz vlastne tie listy patria? - či ich vráti adresátom, aby mi mohli odpovedať, alebo ich rovno on hodí do koša, ako mu prikázali..., nereagoval na moju úbohú impertanciu, natiahol ruku a zabafkal si prudko z fajky, ktorú si bol ešte pred započatím monológu oprel o popolník. Knězek priskočil na pomoc, horlivo ma začal presviedčať, že najjednoduchšie bude k všetkému sa priznať. Objaviť motívy činu, pohnútky, ktoré všetko môžu vysvetliť, mňa samu ospravedlniť. Pomôcť mi chcú, nič než pomôcť, húdol mi už odprava i Poničan, preto

priznať sa mi treba, kto ma naviedol kedy a kde, však to oni vraj beztak dobre všetko vedia, trochu akoby žartovne zažmurkal Knězek bledými veľkými očami spor okuliarov, na to zase hneď Poničan vymenoval českých spisovateľov z radu tých, čo boli vylúčení a dokonca i Chartu daktorí podpísali, a zase Knězek prišiel Poničanovi na pomoc, aby som sa vraj nebála a len povedala, s kým z českých spisovateľov bola som v spojení, veď je to jasné, veď sama v diskusnom príspevku vyslovujem dohady, že i na zjazde českých spisovateľov dakto s podobným príspevkom vystúpi, kto to mal byť, boli sme spolu dohovorení, von s tým! Vieme, vieme my všetko, zabafkal odprava Poničan, aj o tvojej návšteve v jeseni roku 1976 u Seiferta; ako si si to dovolila, a vieš ty, čo je to za človeka, aj teraz dokázal: Chartu podpísal! V jeseni minulého roku z toho bolo na Zväze veľké pobúrenie, predsa je to spisovateľ disidentský, a vieš ty, čo všetko takito disidentský, neuznaní českí spisovatelia chcú? Záhubu socializmu! Len sa im lepšie prizri, čo sú to za charaktery, napríklad Š., ktorého sa vo svojom príspevku zastávaš, celý život nikde riadne nerobil, iba z redakcie do redakcie preskakoval, a D. - veď toho sme sa za kultu všetci báli, a L. - ten nás na aktívy poháňal, a tamtoho sme nie pre politiku, ale pre finančné veci z vydavateľstva vypotali, aj inak ho potrestali, a tamtá - nechýbala nijaká nerest', ktorú by neboli prilepili na meno toho leho onoho vylúčeného spisovateľa, uchýlili sa aj k rafinovaným podrazom, - ... a Tatarka iba z Lútosťi ku Kohoutovi podpísal Chartu, už ho to i mrzí..., - v úplnej intelektuálnej bezmocnosti a chlebárskej servilnosti voči tým, ktorí im prikázali spraviť so mnou tento cirkus, predostreli predomnou obaja celú sieť domotaných dohadov o charaktere, duševnej slabosti a nezrelosti spisovateľov, ktorými som mala podľa nich opovrhovať a nie sa k nim prikláňať. Už-už som čakala, kedy aj pôvodý začnú vynášať, ale nie, to by museli v prvom rade mne vyhodit' na oči mójho otca, ale nie, nedotkli sa mójho strednoburžoázneho p'vodu, iba trochu akoby antisemitský motív vystrkoval v ich rečiach parožky proti niektorým vylúčeným slovenským i českým spisovateľom. No aj s tým boli opatrní, nerozvinuli ho naplno. Mala som pred sebou zrazu plný obraz toho, čo stojí slovenskému intelektuálovi, spisovateľovi v ceste a prekáža mu rozvit' sa, prekročiť zaostalé humná

vlastných dvorov. A zase mi prišlo na um, ako Janko Kollár ušiel spoza humien rodného dvora. Veru radšej ujsť, trebárs už ani nepísať, radšej hocičo robiť na obživu, len nie hrať pri čiste zárobkárskych cieľoch nejakého duchovného tvorca, nositeľa svedomia a neviem akých tiarch svojho národa. Ruka sa mi už netriasla, no nezapisovala som už všetky gebuziny. Sledovala som ich stupňovanie, odbočky aj iné vonkajšie znaky, začala som mať pocit, že tu už nejde ani tak o môj diskusný príspevok, ale hlavne o to, ako ešte väčšmi doraziť už beztak dobitých, ako ešte i mňa priviesť k tomu, aby som v tom pomohla, opakovali viac ráz svoju žiadosť o mená tých, ktorí ma naviedli, s ktorými som sa stýkala, ktorí... - jeden vykal, druhý tykal, raz jeden, raz druhý dačo povedal, raz jeden, raz druhý ma zrážal alebo naopak vynášal, bolo mi ako v nejakom zhrdzavenom, v súkolí i reťaziach vrzgajúcom kolotoči, škripavý tón ostrých slov vrezával sa mi najmä do pravého ucha, ktoré mám po častých zápaloch stredného ucha v mladosti slabšie.

- Tak ty chceš naozaj patriť k takým elementom, ako je Kout, Vaculík, Tatarka, Kusý, Havel? /Nie literát Ivan Kusý, zblúdilý syn navráťivší sa do lona strany, ale filozof Miro Kusý./

- Trochu vás sklame, ale musím vám to povedať, súdružka Ponická! Veď za vami nik nestojí! Ani tí, ktorých ste sa zastavili! Nepýtali si to! Povedali to! Aj mladí autori, ktorí váš príspevok čítali v klube, vás odsudzujú, prišli nám to sami povedať, nikoho za sebou nemáte!

Mlčala som, spomenula som si, že som si v spisovateľskom klube dobre všimla v kúte miestnosti jedného zo zväzových úradníkov, s nikým nesedel, nehovoril, len pozoroval.

Musela som však aj to pripustiť, že i také prejavy voči môjmu diskusnému príspevku boli, no pripúšťala som to bez slova, mlčala som ďalej, čakala som.

- A veď vy musíte vedieť, ako my všetkým vylúčeným autorom pomáhame! Karvašovi po rokoch vyjde nezaveľa poviädka, to sme my zariadili. Len sledujte časopis Romboid, uvidíte. Ťažkého rukopisy my dávame prepisovať, zadarmo mu to robia, na účet literárneho fondu. Ferko už publikuje, zahrňa vydavateľstva svojimi prácami. A koľkí dostali po vylúčení štipendiá, ba i viace razové sociálne podpory!

- Keby si aspoň všetky mená vylúčených nebola vymenovala!
- k tejto myšlienke sa obaja viacrás vracali.

- Veď vy, súdružka Ponická, ani neviete, čo tu robíme, aké grandiózne literárne podujatia organizujeme, a to nielen v Bratislave! Ako aj mladých autorov podporujeme, do zahraničia ich vysielame, žijete veru príliš izolovane v zapadnutej dedine, len povedzte uprimne, či by ste boli ten príspevok bez Lukavice napísali?

- Tak tebe nezáleží ani na vlastných knihách, na rukopisoch, ktoré mohli ešte vyjsť a už nevyjdú?

- Tak vy sama oberáte naše deti o príbehy ich obľúbenej rozprávkovej postavičky Štoplíka? Čo povedia, keď teraz už nevyjdú?

Ešte som zavše napísala nejakú poznámku do zošitka, ale všetko, čo hovorili, sa už len opakovalo, zdalo sa mi, že vyčerpali hlavné námety, vonku ešte stále vial vietor, zástava na balkóniku, čas bežal, pozrela som sa na zapisovateľa, už ani on nezapisoval, zdalo sa mi, že je nesmierne otrávený, najradšej by už odišiel. Z akejsi vďačnosti, že nepovedal ani slovko a že kvôli mne si to tu musel odsedieť, chcela som mu vyjsť v ústrety, nech si zapíše, na čo čaká - ozvala som sa.

Vytkla som im, že ma na zjazde neprípustili do diskusie, Knězek mi, ešte sa zjazd ani nezačal, povedal, že diskutovať nebudem. Tým porušil rokovací poriadok zjazdu aj Stanovy ZSS. Obrali ma o právo vystúpiť na zjazde s diskusným príspevkom - teraz by ma chceli ešte obrať o právo ponechať si diskusný príspevok, ako sa patrí, keď už je raz odovzdaný - v protokole 3. zjazdu ZSS? Veď ma pozvali na prípravu materiálov do protokolu, teda na to, aby som prípadne svoj diskusný príspevok upravila pre protokol, ako je vo zvyku - nič nie je na svete bezchybné, som ochotná urobiť úpravu, ale mi musia dokázať, čo sa v mojom diskusnom príspevku nezhoduje so skutočnosťou a s právami či povinnosťami členky Zväzu slovenských spisovateľov. Príspevok k 3. zjazdu ZSS som napísala podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, a v tom máte pravdu, súdruh Knězek, že bez Lukavice by som ho asi nebola napísala, no tam som okolo seba i vo vlastnom sústreďení nabrala zvyk nazývať veci pravým menom. Menoslov vylúčených slovenských autorov som si ja nevymyslela.

Vy ste ho dali vytlačiť do Správy Výboru ZSS k 2. zjazdu ZSS, vydanej v r. 1972 a o päť rokov - pred 3. zjazdom - vydanej znova, hádam vám nemusím pripomenúť, že ste túto znovuvydanú Správu Výboru ZSS k 2. zjazdu nám všetkým, účastníkom tretieho zjazdu, rovno na zjazde každému spravедlivo rozdávali, aby sme si ju čítali - len z tejto správy, ktorú som i ja čítala, keď som si ešte príspevok len chystala, vybrala som i ja kompletný zoznam vylúčených autorov, je, ako viete, na 28. strane Správy Výboru ZSS k 2. zjazdu! Po menoslove je v správe dopodrobna uvedené aj to, v ktorých etapách a kedy boli jednotliví členovia ZSS vylučovaní zo Zväzu alebo i z orgánov Zväzu slovenských spisovateľov, niektorí z jedného i druhého naraz. Ja som ten menoslov prepísala do svojho príspevku - dokopy len päťkrát /aj s kópiami/, kým vy ste ten menoslov rozmnožili na viactisíc exemplárov brožúry so Správou 2. zjazdu. Ak sa toho tak hrozíte, že niekto to aj číta a niekto na to aj reaguje, tak prečo niečo nespravíte, aby ste mohli rozširovať iné správy? Vy prví máte právo i možnosti zmeniť takú nerestnú skutočnosť v živote našej spisovateľskej organizácie, zaväzujú vás k tomu Stanovy ZSS i Ústava ČSSR. Ak starú skutočnosť zmeníte, ak vybojujete na to súhlas na Ústrednom výbore KSS či už čo k tomu treba, stane sa umlčanie množstva slovenských autorov a s ním i môj diskusný príspevok - historickou rekvizitou. Zatiaľ je však jedno i druhé skutočnosťou. Ničíte tvorivé schopnosti slovenských umlčaných autorov, ochudobňujete rozvoj slovenskej spisby o mnohé nevydané diela. Čo je autorovi za pomoc opísať mu zadarmo rukopisy, ktoré zase len do šuplíka odloží? Vraj Karvašovi uverejníte poviedku v Romboide? Smiešne. Karvaša by mali uvádzať na javisku hlavne naše divadlá. Knihu o Štoplíkovi ja našim deťom neberiem, vieme, kto to robí, a vy mu pomáhate, aby zobral, namiesto toho, aby ste pomáhali knihe, aby vyšla. Pomáhali ste mu aj vtedy, keď ste vylučovali spisovateľov, vytypovaných na likvidáciu ich diela, publikovania; bez vašej pomoci, administratívneho dovŕšenia, by to nešlo, vieme všetci. To je fakt, že som v jeseni 1976 u českého básnika Jaroslava Seiferta bola, blahoželala som mu k 75. narodeninám, lebo je on milovaným celočeškoslovenským básnikom našim, dosť hanba, že z vás nik nebol, a ešte ste sa i zlostili, že ja som bola; s českými spisovateľmi ani s inými, s nikým som

sa neradila, či mám lebo nemám predniesť na zjazde svoj diskusný príspevok, na vlastnú päsť som si ho napísaný priniesla z Lukavice na zjazd a je bohapustou lžou, že Tatarka Chartu kvôli nejakým sentimentálnym pohnútkam podpísal, také veci Tatarka nerobí, nie je baba on ani Kohout, dokázali to aj inokedy, Dominik i za povstania, keď tiahol s povstalcami cez slovenské vrchy, zatiaľ čo vy, pán Poničan, ste medzi inými v kaviarni Grand a či Metropol manifest proti povstaniu spisovali. No hej, od manifestu k manifestu, od odvolania k odvolaniu, slovenskí spisovatelia radi podpisovali i odvolávali, - horlila som už zapálená, - teraz zase manifest proti Charte, nový pohon na bosorky, a vy ešte aj tých naháňate k podpisu, ktorých ste zo Zväzu vyhodili: áno, povedali mi to viacerí svedkovia, jeden odtiaľto - Janko Smrek ako naháňaný, Johanides tiež, a včera, - vhušlo mi do rozumu, - aj vylúčený spisovateľ Ťažký mi to povedal, a ten vám po mne odkazuje, že to už ľutuje, že podpísal, beztak neplníte sľuby, ktoré ste mu za to dávali, nik ho nevolá, aby mu oznámil, že ho už prijmú do Zväzu, že mu vydajú niektoré z rukopisov zo šuplíka, tak načo vraj podpísal? A môj diskusný príspevok sa mu páčil, lebo je pravdou, že plno nezožatých úrod, nevydaných slovenských literárnych diel považuje sa vylúčeným autorom v šuplíkoch, - chrľila som bez výberu slov, ako mi to prišlo na jazyk, už som i trochu chripela, - no a dobre ja viem, že ste zakázali vysielat televízny šot z môjho rozhovoru s banskobystričskou televíziou, lebo som váš manifest proti Charte ani na upomínanie nepodpísala, preto ste ma iste ani do diskusie na 3. zjazde nepripustili, teraz by ste chceli ešte aj môj diskusný príspevok stopiť, z protokolu zjazdu vyhodit, ale to nejde."

- To nie je až taká chyba, p a n i Ponická, že ste rezolúciu umelcov nepodpísali, - ozval sa Knězek, tvár mal blédú, úzku, - vaším hlavným nedostatkom je váš diskusný príspevok, kvôli nemu tu teraz sedíme a diskutujeme.

"Diskutujeme?" chcelo sa mi opýtať, "toto vydieranie pod hrozbami existenčných postihov má byť diskusiou?" no nič som nepovedala, hádam som ani nevládala, hlas mi vypovedal, cítila som v hrdle akýsi nepríjemný, zadrhávý uzlík. A v ústach sucho.

- A Ťažký nech nevyskakuje, - pokračoval Knězek, ešte stále blédý, - lebo na to môže doplatiť! Ako by to vyzeralo, keby sme

jemu aj druhým, čo podpísali rezolúciu proti Charte a nesmú publikovať, hneď po podpisovaní umožnili publikačnú činnosť? Trochu musí počkať, on i druhí, no vy ešte stále máte možnosti otvorené, ešte stále vám môžu knihu predsa len vydať, božemôj, ako čakali deti toho Štoplíka, aj iné knihy vám ešte môžu vyjsť, ak budete rozumná, ak..., ale o úprave diskusného príspevku tu nemôže byť ani reči, na to sme vás nevolali, vy sa len môžete rozhodnúť, že...

- Tak toto sú teda tie moje možnosti, - zachrípela som trpkou.

- Tu sú len dve možnosti, - povedal ten druhý, národný umec, svojim typickým sekavým spôsobom, autoritatívne a rozbaľkanú fajku prudko zložil, oprel o popolník, - alebo svoj diskusný príspevok z protokolu odvoláš, alebo ak nie, ak ďalej budeš trvať na tom, aby ostal v protokole spolu s ostatnými zjazdovými materiálmi, budú postihy: tie, ktoré už sú - zastavenie publikačnej činnosti aj iné, ale i ďalšie, a ako som vravel, ešte i príbuzní možno... S tvojím diskusným príspevkom zásadne nesúhlasíme, nijaké opravy ani úpravy mu nemôžu pomôcť, protestujeme proti nemu, a tak sa prosím rozhodni.

Trvala som na tom, aby diskusný príspevok ostal v protokole, ako som ho doň podľa svojich práv i rokovacieho poriadku odovzdala. Trvala som i na svojom návrhu prípadne ho opraviť, ak mi dokážu, kde jeho text nezodpovedá skutočnosti.

- Chceli sme, chceme vám dať ešte túto príležitosť, aby ste sa zachránili, je naozaj posledná, uvážte, - mäkko a bezradne, temer láskave, poznamenal Knězek. Trochu som sa i zahanbila, že má taký tón, akého ja voči nim nie som schopná. I jeho pohľad bol láskavý.

Ale Ján Poničan, ktorý sa aj inokedy silil rád do póz, vybuchol:

- Ty tvrdá palica podpolianska, ty punkva!

Nevedela som, čo je punkva. Vraj ponorná riečka /trativod?/. Nevedela som, prečo by som mala byť ponornou vodou. Pred nikým som sa neponárula. Okrem toho mi ten výraz ani ako slovenská podpolianska írečitôstka neznel. Poničan už dávno, veľmi dávno bol odtiahol z očovských chotárov. Pokiaľ som vedela, žil večne v meste alebo v Budmericiach alebo v iných útulkoch, rekreačných domoch, na chatách a podobne, do Človej sa len na veľmi krátko,

ako jej slávny a oslavovaný rodák vracal, aby ho v rodnej dedine ako takého vítali. No držal sa veľmi svojho pôvodu - i mena - a neraz zdôrazňoval, že sme spolurodáci, už aj tými menami, ale sme vôbec neboli, moji dedovia sa ktovie kedy už z Mŕtvej a predtým ešte z Poník odsťahovali na južné lučenecké roviny, v Mŕtvej ostalo veľa Ponických /Brtko, Čertík, Filúz, samé podarené mená/, ale o Poničanovcoch som nikdy ani v Ponikách, ani v Zvolena nepočula ako o našich príbuzných ani inak. Iste to boli - i podľa Janka Poničana - poriadni, v zápase o každodenný chlebič húževnatí ľudia, no hádam i tí moji, a keď sme aj mali jedného zbojníka /člena družiny strašlivého Jakuba Surovca/, nemusel mi zato Janko Poničan v takom položení, v akom som sa nachádzala, nadávať ešte i do tvrdých palíc, nebola som taká, ba skôr mäkká; väčšinou v živote všeličo som si neraz i dlho nechala líbiť na úkor svojej hrdosti, s neustálou nádejou na dobrý zvrat nepriaznivej situácie, mala som odjakživa v sebe pocit podlížnosti voči každému, s kým som prišla do styku, voči všetkému, čo ma obklopovalo, prirodzené či dômyslne ustrojené, lebo taký je môj základný životný pocit, akýsi permanentný údiv, že tu som a čo všetko okolo mňa a pre mňa bez mojej pomoci, práce existuje - a ja v tom taká nepatrná, bez druhých a bez všetkých tých vecí bezmocná, že zavše potom i skríknuť musím, aby zato i mňa počuli, že aj ja tu som.

Za stolom sme boli už len traja. Zapisovateľ odišiel, ani som nezbadala kedy, no určite ešte pred tou punkvou a palicou tvrdohlavou - už dosť dlho s nami nebol.

- Škoda, preškoda, - mädlil si ručičky na stole Knězka, usmieval sa dobrotivo. Boli už obidvaja pokojnejší a vlúdnejší. Povzbudilo ma to, požiadala som preto Knězka, či mi teraz nebudú môcť aspoň trochu pomôcť pri vybavovaní dôchodku /mohla som sa oň uchádzať už pred rokom/. Vedela som dobre, že mnohým spisovateľom pri tejto veci pomáhali i pomáhajú, nechcela som výnimku, len čo je zvykom. Nepočítala som nikdy s osobnou penziou, len s takou, aká vyjde podľa skutočných zárobkov, no vyskytli sa vždy nejaké komplikácie, lebo spisovateľ, tvor nepraktický, na všeličo zabudne pri dokumentácii svojich nepravidelných príjmov, a keď mu potom z nej niečo vypačne, môže doplniť medzeru svedectvo Zväzu slovenských spisovateľov.

Akúkoľvek pomoc pri vybavovaní dôchodku mi Dr. Knězek v mene Zväzu odmietol, ani som ho nepresviedčala, že predsa len by mi aspoň v tomto mohli pomôcť, no vlúdni boli naďalej obidvaja, ani ja som sa s nimi v zlom rozísť nechcela, ťažko je človeku, keď došiel už nemladý na križnú cestu, odkiaľ nejde s ostatnými bývalými druhmi, obrátiť sa im zrazu celým chrbtom. Ešte idúc svojou odbočkou pozerá za nimi, zakýva im raz, dva razy. Lebo nemá človek v živote viac, než čo prežil. A tak čo aj inou, novou cestou, ale ide so všetkým, čo prežil v dobrom či zlom, ako so svojim najvzácnejším nákladom, ktorý mu nik zobrať nemôže. Videla som zrazu pred sebou sled obrázkov, v ktorých sme spoločne vystupovali, niečo spolu hovorili, na niečom sa spolu zúčastňovali, a nebolo toho málo. S Poničanom som občas sedávala za jedným stolom v budmerickej jedálni, znášala som ho zavše väčšmi než vtipnejších, oveľa nadanejších a slávnejších uznávaných spisovateľov, s ktorými nebola ľuda, no priveľa podľa môjho vkusu pili a boli neraz i nechutní a dotieraví; Poničan zachovával v bežnom spoločenskom živote dôstojnosť. S Knězkom, bývaly časy, keď ešte nebol takou dôležitou osobou na Zväze, sme zavše i debatovali o jeho práci - pobádala som ho, aby vydal i ďalšie diely svojich Literárnych prechádzok po kraji - to predsa nestratím nikdy ani ja, ani oni, pôjde to s nami tak, ako i toto naše posledné stretnutie, ale či naozaj posledné? Niet už návratu pre mňa? Čo ešte pre mňa chystajú? Na čo myslel Poničan, keď ma upomínal, že v prípade, ak príspevok neodvolám, budú ešte i ďalšie postihy okrem zastavenia knihy v tlači a doterajších ostatných trestov? Alebo sa len potíšku zatvorila za mnou všetky brány vydavateľstiev? A také veci, že Knězek napríklad, keby mu Literárne vychádzky po Stredoslovenskom kraji znovu vydali, už vyškrtne Halič ako rodisko Ponickej, Ábelovú ako miesto, kde H.P. navštevovala Timravu?

Zdalo sa mi, že aj im blúdia myšlienky podobným smerom. Po krátkej chvíli mlčania rozvinul sa medzi nami celkom nezáväzný, skoro až priateľský rozhovor. Dokonca o našej spoločnej dnešnej veci. Nenutili sa už do autoritatívnych postojov, nenadávali na disidentov a chartistov, na žiadneho z nekonformných spisovateľov, ale: veď vieme všetci, na čom sme..., máme svoje povinnosti, svoje cesty, jedni i druhí, uznajú i mne, že moje úsilie je čestné,

česť každej práci, vieme aj to, čomôžeme, čo nie, oni majú svoje povinnosti, jeden tu, druhý tam, každý má svoje dôvody, vždy je dačo iné potrebné, habkali, achkali, aby mi zatô i kus sympatie naznačili, no ja som sa už chcela lúčiť, na balkóne plieskala o ozdobné kovové zábradlie čierna zástava, chcem stihnúť ten pohreb, do Slávičieho údolia je ďaleko, už dávno minula dvanásta hodina. Dr. Jozef Felix...

- My sme predsa Dr. Felixovi pomáhali! - vyhrkol akoby na veľmi citlivom mieste dotknutý Dr. Knězek. Nechájala som prečo. Ničím som ho nepodpichla, ani som nič nevedela o tom, že by mu boli nejako strpčovali život práve zo Zväzu kvôli prejavu, ktorý Dr. Felix predniesol nad hrobom vylúčenej spisovateľky Zory Jenseskej, vedela som iba to, že sám sa utiahol od verejného života, odkedy ho za toto vylúčili z akademickej aktivity - musel opustiť katedru francúzskej literatúry na Univerzite Komenského v Bratislave. No bol ďalej členom Zväzu slovenských spisovateľov a veľmi sústredene prekladal spolu s básnikom V. Turčánym Danteho Peklo z taliančiny. Pravda, už nevychádzali v časopisoch jeho brilantné literárnokritické články a eseje, ktorými odjakživa vyťahoval súčasnú slovenskú literatúru zo závozu zaostalosti, nepravosti a imitátorstva, no tušila som, že si zvolil v zmenených kultúrno-politických pomeroch míkvu, ale prácou plodnú opozíciu, ktorú - myslela som, - mu našťastie tolerovali, o čom svedčila aj tá čierna zástava na budove Zväzu.

- Navštívili sme i jeho rodinu, núkali sme im pomoc, - vytrhol ma zo zamyslenia Knězkov horlivý hlas a ja som pochopila: predsa len majú výčitky, možno ani tu sa to Felixovi neobišlo bez nepríjemností.

Už sme si nemali čo povedať. Dívala som sa upreto na široké posúvacie dvere zasadačky pred sebou, ba či sa ochvíľu za mnou navždy nezavrú. Odchádzam teda odtiaľto v tom istom čase ako Felix? Ibaže ja živá? Ale dokedy je človek naozaj živý a kedy začína byť mŕtvym, hoci žije?

Obliekali sme si s Poničanom zvrchníky, zložené z kvačiek rozložitého kancelárskeho vešiaka, ešte sme si pár slov postojacky povedali. Škoda a preškoda, my sme skúsili, my sme chceli pomôcť, škoda preškoda znova a znova. Ty palica podpolianska. - Nie, Janko, palica zato nie som, som len žena, človek, na prahu

stárnutia či staroby, nechcem už klamať nikoho, ani seba. Nijaké komédie. Len ešte trochu, ale s plnou čistou chuťou žiť, požiť si, užiť. Čo sa dá. Čo nám zvyšuje. Trochu by si zato aj ty mal, predsa len by si mal, Janko divný, Poničan, divný revolucionár, mali by ste všetci trochu viac vážiť slová, aj iné!

Škoda a preškoda znova a znova. Jeden si prestal mädliť ručičky, druhý energicky odklepol z fajky posledný popol, odložil fajku do spodného vrecka saka, zastrčil hrbku mojich nezodpovedaných listov do vrecka zvrchníka, podali mi ruky jeden i druhý v plnej úctivosti, poklonili sme sa sebe temer obradne ako staroruskí popi, nerozišli sme sa v zlom, a dobre tak!

765

Miroslav Kusý

Počas 5. pléna ÚV KSČ sa v bratislavskou podchode pod Mierovým námestím objavil nápis cez celú stenu: NECH ŽIJE GORBAČOV. Po skončení pléna dali ten nápis decentne zamazať. Heslo však postupne spod náteru opäť prenikalo na povrch: tak sa tam včera dostavili dvaja nenápadní chlapíci a za potešeného záujmu verejnosti ho z moci úradnej začali zo steny zoškrabovať.

Príznačný a varovný výkričník za celým 5. plénom, hovoriaci ku každému u nás naprosto zrozumiteľnou rečou: takto treba chápať naše závery a uznesenia z neho!

Kto sa nevyzná, by sa mohol čudovať. Veď 5. plénom je predsa práve to oficiálne fórum, ktoré sa u nás jednoznačne, manifestačne a jednotne prihlásilo ku Gorbačovovi, k jeho koncepcii celospoločenskej prestavby. Vo svojom Uznesení z tohto pléna predsa ÚV KSČ výslovne "ocení revolučný prínos januárového zasadania ÚV KSSZ ..., prihlásil sa k jeho línii a plne podporil opatrenia prijaté Predsedníctvom ÚV KSČ na využitie jeho podnetov". Tu je vyslovený osobný hold Gorbačovovi ako iniciátorovi a vedúcimi činiteľovi celého tohto obrodného procesu. Tak prečo?

Pozeral som na Husákov úvodný prejav v televízii, kdeď se nadšením oznamoval: "Onedlho privítajú československí komunisti, všetci naši občania so skutočnou radosťou vzácnu návštevu - generálneho tajomníka ÚV KSSZ súdruha Michaila Gorbačova. Úprimne sa na ňu tešíme".

Jeden z tých tešiacich sa občanov to už v predstihu urobil v bratislavskom podchode. Prečo teda jeho privítací prejav zoškrabali zo steny?

Pretože iniciatíva, "nadšenie" v takejto záležitosti sú u náš pre moc bezpečné a teda aj prípustné iba v oficiálnych prejavoch, na oficiálnych transparentoch. Tam totiž máme istotu, že po nich ani pes nezaštekne, že ich nikto nevníma a neprijíma ako obsahový komunikát, ale len ako prázdne heslo, ošúchanú frázu. Až na stene podchodu, napísané neumelou rukou a z vlastnej, osobnej iniciatívy občana sa podobne heslo mení na buričskú výzvu, dostáva svoj skutočný sématický zmysel - podobne ako by dostalo heslo "Proletári všetkých krajín spojte sa", napísané na stenu jáchymovskej latríny pro muklov.

To je dostatočný dôvod, pre ktorý musí byť v totalitnom režime každý takýto nástenný nápis zabretý a zoškrabaný. To je dostatočný dôvod, aby až sem, do takýchto opovážlivostí nesiahali všetky tie plamenné výzvy na podnecovanie iniciatívy občana, na maximálnu podporu jeho angažovanosti, ktorými sa na 5. pléne oplývalo v súvislosti s vyzdvihovaním potreby "odvážnejšieho postupu v prestavbe celej spoločnosti", vyžadujúceho si "nové prístupy, väčšiu smelosť, rozhodnosť a doslednosť" (M. Jakeš vo svojej Správe.) Tak ďaleko však v nocých prístupoch nezájdeme, aby sme povolili aj čínsky múr demokracie - hoci by mal slúžiť len na privítanie Gorbačova.

To bola lekcia po pléne. My sme však lekcii o tom, ako vážne bude treba brať prihlásenie sa ku gorbačovskej koncepcii prestavby, dostali ešte v predvečer 5. pléna - a to rozsudkami nad Jazzovou sekciou, ktoré boli fackou všetkým protestom domácej a svetovej kultúrnej verejnosti. V nich je tresť našej interpretácie Gorbačovho hesla "Viac socializmu, viac demokracie", ku ktorému sa vo svojom úvodnom prejave na pléne prihlásil aj G. Husák, toho, ako podľa neho "treba hlbšie využívať demokratické princípy nášho politického a spoločenského systému".

Tretiu lekcii praktického uplatňovania zásad prestavby sme dostali na samotnom pléne - ukážkou nového prístupu k riešeniu kádrových otázok. Uznesenie 5. pléna stanovuje zásadu: "Smelšie vyzdvihovať schopné talentované kádre, spájať vyzretosť skúsených pracovníkov s iniciatívou a energiou mladých". Mladých? : L. Adamec (61), K. Hoffmann (63), J. Janík(65), M. Zavadil (55). Jakeš vo svojej správe uvedenú zásadu ešte ďalej špecifikuje takto: "Naliehavou požiadavkou je aj zabezpečovať neustály prílev čerstvých síl do vedúcich funkcií". Aká tu len bola príležitosť pre plnenie tejto naliehavej požiadavky! A výsledok?: posuny figúrok ostrieľaných profesionálnych funkcionárov na politickej šachovnici moci. Hneď po skončení 5. pléna sa schádza Predsedníctvo ÚV KSČ, aby "zdoraznilo význam uznesenia 5. zasadania ÚV KSČ ... o prehĺbení demokratizácie našej spoločnosti pre zameranie ďalšej práce ROH" (Správa zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ, Pravda 26.3.1987.) Ale veď oni dali odborom lekcii z tohto nového ponímania demokracie už priamo na pléne, keď im dosadili M. Zavadila, ktorý predtým

v odboroch nikdy nepracoval, hneď rovno za člena, predsedu, člena Predsedníctva a Sekretariátu ÚRO. Väčší výsmech vážnosti odborov a významu ich činnosti si ani neviem predstaviť. Tak uvažujem: keby si v ÚRO mohli slobodne vybrať kandidáta na všetky tie funkcie, napadlo by niekoho z nich, aby sa s tým obrátili práve na súčasného čs. veľvyslanca v Moskve? Ako ináč, plenárna schodza ÚRO im ho hneď aj jednohlasne odklepla!

Toto všetko sú veľmi názorné lekcie špecificky československého prístupu k prestavbe: slovné sa vehementne, pateticky, revolučne znejúcimi proklamáciami postaviť za nové, v skutočnosti však naďalej myslieť a konať po starom. Áno, k prestavbe v jej komplexnom, celospoločenskom poňatí sa teraz naraz jednotne prihlásili všetci en bloc, celé Predsedníctvo, celý Ústredný výbor, celá strana a vláda. "Zdorazňujem jednotné stanovisko, ktoré prijalo Predsedníctvo ÚV KSČ, - upozornil G. Husák vo svojom úrodnom prejave na pléne - pretože nepriateľská propaganda zo zahraničia sa pokúša rozširovať výmysly o rozporoch medzi KSČ a KSSZ, o rozporoch vo vedení KSČ a KSSZ, o rozporoch vo vedení KSČ apod."

To však nebola nepriateľská propaganda zo zahraničia, ale naša tlač, kde som sledoval ostrú konfrontáciu názorov na prestavbu medzi Štrougalom na jednej, Biľakom a Fojtíkom na druhej strane. Alebo sa mi to už len marí?

Táto konfrontácia sa u nás zarazila skor, než sa mohla naozaj rozvinúť a viesť k užitočnému vyhraneniu stanovísk a táborov. Gorbačov sa jej nebál a ani ju nepopieral: v mnohých svojich prejavoch z poslednej doby hovorí o nevyhnutných rozporoch vo vedení strany pri prebojovaní koncepcie prestavby. Čo je logické, pretože tu šlo o radikálnu zmenu kurzu, o revolučné premeny v celom hospodárskom a spoločenskom živote, o ostrý koncepčný spor medzi brežnevovcami a revolučným krídlom.

U nás toho všetkého akoby vobec nebolo. Všetko urýchlene prekryla bezzubá platforma "jednoty", vzájomného zmierenia sa všetkým so všetkými v mocenskej štruktúre - na báze takej "prestavby", ktorá bude vyhovovať každému z nich.

Nie v každej jednote je sila. Jestvuje aj znehybňujúca jednota. Táto "jednota" je víťazstvom konzervatívcov, lebo oni

určujú pravidlá hry v jej rámci, pravidlá interpretácie a realizácie toho poňatia prestavby, na ktorom sa dohodli s radikálmi. Vidieť to aj na doterajších faktických výsledkoch uplatňovania zásad prestavby v praxi.

Naši "prestavbári" sú teraz navýsosť spokojní s tým, že gorbačova u nás privítajú ostražito v zomknutom šíku - aj keď to bude jednota len vynútená a paralyzujúca akýkoľvek pohyb vpred.

Našťastie, podobné víťazstvo nemože byť v danej situácii iné než pofiderné a len veľmi dočasné. Je to totiž "víťazstvo" nad jediným možným riešením prezretých problémov. Potlačenie a odloženie tohto riešenia nemože viesť k ničomu inému než k skorému prepuknutiu ďalšieho konfrontačného kola, ktoré bude nevyhnutne omnoho ostrejšie.

26.3.1987

127

Rozhovor v jednej pracovně

No vitaj, no toto, to sú k nam hostia! Že si sa zasa raz ukázali Len poď ďalej, Františku. Nie, nie, nič nemám, len poď ďalej.

Díky, šel jsem okolo a tak jsem si řekl, že nachvilku zaskočím. Nějaký čásek jsme se neviděli.

Správne, som rád, že si prišiel. A čo prosím ťa, išiel som okolo, ty chodíš peši? Sadni si, sadni.

Chtěl jsem se trochu projít, nadýchat se čerstvého vzduchu.

Nestraš ma. Srdce? Bol si v Sanopse?

Ale ne, zdraví zatím slouží. Chtěl se se prostě projít a trochu si zapřemýšlet. Je o čem, nebo ne?

To máš pravdu, je o čom premýšľať. Sadni si tuto, posedíme, porozprávame sa, ako kedysi. Počkaj, poviem sekretárke, aby mi sem už nikoho nepúšťala. A vobec, pošlem ju rovno domov a budeme tu mať svätý pokoj.

Nechtěl jsem na dlouho ...

Nič nehovor. Sme predsa starí kamaráti, po takom dlhom čase sa patrí posedieť si a niečo si vypiť .. Čo vravíš na toto?

Francouzský?

Tak je, ten je nejlepší na přemýšlení. Tak, šable hore!

Ááá... moc dobrý. Vidím, že jsi se nedal zastrašit. Člověče, slyšel jsem, že na jednom sekretariátě zblbli už tak dokonale, že podávají hostům čas. Ze samovaru. Považoval bys to za možný?

To vieš, vždy sa najdú usilovní vriřtolezci, ľudia bez poriadného ideologického prehľadu. Ale tak sme ich to učili. Všetko, čo je dobré pre nich, je dobré an pre nás. Veď ty si to tiež hlásal, Františku .. ja sa na to pamätám. Vieš, kedy to bolo? ... Bolo to v januári v roku 1969. Niekedy nad ránom, mali sme už riadne vypité a ty si do mňa hučal: Dušane, pamatuj si, kdo chce v této posrané zemičce vládnout, zůstat nahoře a mít se dobře, musí jít s nimi, vždy a za všech okolností, i kdyby dělali kopance jak Brno a byli blbí jak trám. Tak doslova jsi to řekl.

No a co? Poradil jsem ti špatně?

Poradil si mi dobre. To boli zlaté slová. Pozri, kancelária ako kostol, okolo sladké úsmevy, češť práci, súdruh tajomník, príď pozrieť na náš závod, súdruh tajomník, pre vás je to maličkosť, súdruh tajomník, veď to sám poznáš, nežije sa nám zle ... vypi si, nehambi sa.

Díky ... tys byl vždycky náramně upřímný člověk, Dušane, aspoň vůči mně.

Kto by mal byť k sebe uprímny, ak nie my? Koľko rokov sa poznáme, tridsať? Šup ho tam!

Tak mi tedý upřímně řekni, co na to říkáš. Nezdá se ti, že je to silný kafe? Někdy mi to připadá, jako by je něco posedlo, nějaká nemoc nebo co ...

Aha, tak preto chodíš peši, rozmýšľáš, rozmýšľáš ...

Tak, tak, kamaráde, chodím a přemýšlím. Není mi už čtyřicet jako tehdy, všelico jsem už pochopil... ale oni jako by nic nepochopili. Co to do nich najednou vjelo? Nestačilo jim Maďarsko, nestačilo jim Polsko, už asi zapomněli, jak je lidi přivítali tady. Oni si třeba skutečně myslí, že jsou něco extra, že u nich je lidi začnou nosit na rukách, když je pustí ze řetězu.

Vieš čo? Ja si niekedy myslím, že je to taká choroba, taká socialistická epidémia, raz řádí v Maďarsku, raz tu, raz tam, teraz prišla k nim. Ale ja neponáhľam, ponáhľat znamená ponáhľat sa do hrobu. Eště uvidíme, čo s tými demokratizáciami a glasnosťami bude. Pij!

Nemáš tu někde trochu minerálky?

Mám, čo by som nemal. Aj ľad možeš mať. Pozri, chladnička a v nej je všetko, čo nám treba. Chceš sódu alebo minerálku? Vieš, čo ma najviac máta? Kde sa tam ten chlap tak odrazu zobral. Čo to tam majú za výber kádrov? Ja takých ľudi prekuknem za minútu, ani nemusia otvoriť ústa. Počul si už o ňom niekedy predtým?

Vychovali si ho, hráli ho jako hada na prsou. Já jsem o něm nikdy neslyšel, ale můj starý říká, že už tu jednou byl, před lety s nějakou delegací. Prý tebdý koktal.

To neverím, ten musel byť už vtedy prefíkaný ako líška.

Taky se mi to nezdá, tohle všechno nemohl vymyslet za ty dva roky, co je u lizu.

Máš pravdu, teraz je už neskoro.

Jen nevěš hlavu, Dušane, my jsme přece už něco zažili, jsme nejzkušenější strana v celém hnutí. A nalej, ať si třeba propálím kotel.

Na zdravie! Vieš, ja len kukám, kukám, kedy sa medzi nami objaví nejaký zradca.

To víš, že se objeví, my jsme nebyli jiní.

S takými by sme si poradili, ale aj ľudia dole sa začínajú zaujímať o naše nerozborné priateľstvo. Ešte nedávno by ich pri hokeji všetkých najradšej pozabíjali a teraz zírajú na tú ich televíziu. Tú nám bol čert dlžen, neviem, kto takú blbosť vymyslel.

I já se na to koukám, kamaráde, to je třeba. Ty se nedíváš?

Ale áno, dívam sa, ibaže sa pritom rozčúlim. Samá diskusia, a všimni si, kto má hlavné slovo, sami filmári, spisovatelia, speváci, sprostí chalani, mladé redaktorky sa rozdrapujú. Ty, Františku, povedz sám, vedel si, že majú také krásne kočky? Kde ich mali schované? Robotník si tam povie, že ho nebaví vyrábať dvadsať rokov staré auto. Špinia do vlastného hniezda a z toho nemože nikdy vyliezť nič dobré. Poučenie samozrejme neštudovali, lebo my sme malá krajina a oni vedia všetko najlepšie.

Já si přece jen myslím, že u nás už většina lidí dostala rozum, že už vidí, že v politice má všecko své meze a že kecat se může vocať až pocať. Dyť se mají dobře, kromě věčných nespokojenců budou držet hubu.

Hlásili mi, že sa objavili už aj nápisy.

To nic, to je klukovina, s tím si příslušníci už poradí.

Počul si, že tam u nich už volili an náčelníka milície? Čo na to povieš? Nechceš si dáčo zajesť, tu u mňa sa vždy niečo nájde. Nakoniec budú voliť šerifov jak v Amerike. Aj my sa budeme musieť uchádzať o priazeň voličov, ak to pojde podľa jeho predstáv. Daj si aspoň uhorku. Voliči zisťia, že máš frajerku a

už Ťa nezvolia. Ja sa zblaznim, a čo vedúca úloha strany?

Z toho strach nemám, s volbama to vždycky nějak sfouknem. Nejvíc se divím, že pouštějí ty co jim za závadové řeči trochu přiskřípli vlásky. A ještě to vytrubují do světa a dovolí tomu akademikovi promenovat se v televizi. A úplně jihnou, když je za to na Západě poschválí. Když si vzpomenu, jak na nás stále doráželi, abychom si dali pozor, když nás chválí nepřítel ...

Nechaj také myšlienky koňovi, ten má väčšiu hlavu a vypij, neboj sa, domov sa dostaneme, moj paľko na mňa čaká dole.

Já, já ... já říkám lidu pravdu. Když otevřenost, tak otevřenost, I na schůzích, říkám jim, copak jste se nepoučili, kam všechny ty experimenty vedou? Chcete tu mít bordel namísto pořádku? Pořád jen diskutovat a hádat se tak jako v šedesátem osmém? Říkám jim, jen se podívejte na Poláky, ti to chytli, co? Lístky na maso. U nás můžeš mít na oběd třeba deset řízků a nikdo ti to nebude vyčítat. Postav si barák, když na to máš, nakupuj v Tuzexu, když máš tetu v Americe, kde je tolik svobody, jako u náš? Co byste chtěli k nám přenášet, tu jejich bídu a svrab? Tisíc korun měsíčně?

Ajaj, Františku, len mi nevyprávaj, že toto hovoríš ľuďom na schodzach. Predo mnou sa nemusíš vyťahovať, ja Ťa uznávam aj tak.

To víš, že neříkám, ale myslím si to ... už mi to kecá, měl bych se zvednout, nemáš tu doufám estébácké štěnice?

Nie, neboj sa, a seď. Po tom koňaku Ťa hlava bolieť nebude. Povedz mi, neprišlo ti na um, že by sa mohli niektorí ľudia teraz začať vypytovať, ako to vlastne bolo? Vieš, tí, ktorým sme trochu priškrípili vlásky, ako vravíš. Mohli by sa začať vypytovať, kto konkrétne, kto to konkrétne bol, kto ich poslal k lopate, kto im nepustil deti do školy, kto ich odovzdal tajným...

Nikdo to nebyl, to oni sami si všechno zavinili, protože nic nepochopili, nepochopili kde žijí, byli to hlupáci a dodnes hlupáci zostali, už mi to kecá i slovensky ...

My sme boli jednoducho múdrejší ... aj, aj, Františku, brat moj, vieš, čo si mi vtedy nad ránom v tom šesťdesiatom deviatom povedal?

Co sem povedal?

Akú ja mám len pamäť, keď si trochu vypijem. Povedal si, Dušane, to je na dvacet, tricit rokov. A u nás je to v politice tak, že keď chceš niečo dosáhnout, musíš se chytit šance. Protože taje jak mladá holka, když ji necháš odejít, už se nevrátí. A když se vrátí, tak tobě už třeba nebude stát ... vieš, Františku, zlatý moj, to si vtedy povedal veľmi múdro. Ja som síce z dediny, ale poznám, kedy človek hovorí múdro a kedy len tak tára

No vidíš ... a už nedolévej, já mám tuším dost ... ještě jsem ti chtěl říci ... žádné strany, Dušánku, pokud držíme spolu, nic se nemůže stát. Když se ozvou, tak jim připomeneme, jak se plazili, aby se zachránili, hrdinové, pch A z těch pár bláznů, z těch disidentů, z těch už vůbec strach nemám. Ti si raději nechají rozbít hubu, než by sami někomu jednu vrazili ... ne, ne to chce klid a držet linii, co bylo, bylo ... kdybys hledal, jak hledal, nenajdeš jediný papír s mým podpisem já jsem nikdy nic nenařizoval ... ptal jsem se jen: tak co, soudruzi, už jste očistili organizaci? A když nějaký chytrák chtěl papír na to, aby mohl nějakého doktora vyrazit ... to jsem jen mlčel a zkoumal ho očima, prostě jsem se jen tak díval jako bych přemýšlel o tom, zda je soudruh dost oddaný ... Tak jsem se díval, jak se teď dívám na tebe ... jak ti přítom je?

Celý som sa spotil.

Tak vidíš, kamaráde, strach, strach, to je jádro naší ideologie. Jenže o tom do Otázek mítu a socialismu napsat nemůžeš ...

Františku, ty si hlava, hlavička, ty si mal byť už dávno celkom hore, na samej špici ... ešte poslednú ... a čo keď sa predsa len ľudia prestanú báť ...

Neprestanú ... majú strach v krvi a budú ho mať ešte sto let, je to dedičný strach, budú ho mať ešte i jejich deti a deti jejich detí ... A ti naši bratři, ktorí sa teď cukajú, jak psi na rätězu, ti majú taky strach v krvi, ještě od Stalina, a majú ho v krvi ještě hlouběji než by

Takže, nech žije demokratizácia!

Ať žije glasnosť!

Nech žije pravda

Demokracii potrebujeme jak vzduch k dýchání

Františku, to som potreboval, Porozprávať sa od srdca k srdcu. Možem Ťa pobožkať?

Můžeš

180

Březen 1987

-mš-

Snění o Evropě

Přečetl jsem si Šimečkovu chválu Dienstbierova eseje "Snění o Evropě". Můj zájem byl vzbuzen a právě jsem došel na poslední, 125. stranu strojopisu této práce z roku 1986, která nese podtitul "Politická esej". A jsem na rozpacích. Šimečkův pohled je podle mého názoru jednostranný a příliš shovívavý. K přátelům bychom měli být náročnější, zvláště když dělají chyby zbytečné. To mě také vyburcovalo k napsání těchto poznámek, či spíše referátu o Dienstbierově práci.

Autor "Snění o Evropě" si vybral značné sousto, na tak malém prostoru zvládnutelné snad jedině formou eseje. Ale tato forma skrývá, jak známo, mnohá nebezpečí a úskalí, jímž se ani Dienstbier nevyhnul. Zkratkovitá formulace totiž vyžaduje od autora poměrně hlubokou znalost problému a zdáhlivě lehký styl musí být podložen předchozí dostatečně podrobnou analýzou a přesným rozvržením tématu. Jinak vzniká impresionistický obraz, který samozřejmě zachycuje část pravdy, báječně se čte, ale má i mezery a rozmazaná místa, jak jsme ostatně u impresionistů zvyklí. Dienstbierův esej se pohybuje mezi oběma póly.

"Snění o Evropě" se zabývá, jak oznamuje autor v úvodu, "některými otázkami současných mezinárodních vztahů, jejich zdroji, stavem a vyhlídkami. Není tedy například výkladem dějin nebo ekonomie. Výběr a řazení některých např. historických argumentů slouží pouze cíli pochopit psychologické motivace současného myšlení a chování států a jednotlivců na mezinárodní scéně." Nemám rád vágní formulace jako "některé otázky", když je možné říci, které otázky budou autora zajímat, a myslím si, že psychologická motivace politiků a jejich politiky je až to poslední, co určuje jejich činy, ale budiž. Práce má devět kapitol spíše samostatně pojatých, ale jak poznamenává autor, "protože však mezinárodní vztahy jsou komplexní, může celkové stanovisko autora poskytnout esej jen jako celek". I když tedy autora z komplexních mezinárodních vztahů zajímá především psychologická motivace současné politiky, uznávám, že esej jako celek poskytuje obraz celkového stanoviska autora. Je dost nevyrovnané, přesto však v mnohém objektivní a inspirující k dalším úvahám. Názvy kapitol zaznačují oblouk, jaký autor ve svém eseji překlenul:

Obrana utopie, Evropa a evropská otázka, Rusko, Sovětský svaz a Evropa, Fortres Amerika v dnešním světě, Německo a Evropa, "Reálný socialismus" a Evropa, Helsinky a občanské iniciativy, Evropská jednota, Snění o Evropě.

Autor se správně v první kapitole dovolává práva na utopii, myslím, že jsme někdy v úvahách o politice až příliš realističtí. Přenechme politikům "umění možného", esejista si může dovolit více. "K určení strategie je utopie nezbytná" - cituje autor G. Konrada a toto umístění utopie v politickém myšlení je přesné. V 2, kapitole o evropské otázce je pár zajímavých postřehů, které zřejmě tvoří východisko autorových úvah. Především konstatuje, že "ve věku supervelmocenské bipolarity... přestaly být evropské národy subjekty evropské politiky. Staly se jimi Sovětský svaz a Spojené státy." Má-li autor na mysli skutečně národy, pak má pravdu, má-li na mysli státy, pak je věc složitější. De Gaullova Francie byla bezpochyby subjektem evropské politiky, EHS rozhodně není řízeno supervelmocí a i to Finsko je střídavě objekt i subjekt evropské politiky, a pěkně živoucí. Objektem bipolarity je Evropa potud, že jakýkoliv konflikt mezi velmocemi jí může strhnout do globálního konfliktu. A tady autor, podpořen opět mnoha citáty, dochází k závěru, že evropská realita vyžaduje bohatší organizační formy k řešení hospodářských, ekologických, sociálních a humanitních otázek. Namítl bych, kéž by se využívaly ty formy, které jsou už k dispozici. Ale souhlasím, že by bylo třeba korigovat všepotlačující aspekt bezpečnosti a obrany vedoucí ke zničujícímu zbrojení se všemi jeho důsledky. Oproti Mitterandovu tvrzení, že je "příliš brzy popsat způsoby /přesnější cesty/ k širší evropské praxi" volá autor: "Naopak, už dávno je s jejich hledáním pozdě."

V následujících dvou kapitolách, Rusko, Sovětský svaz a Evropa a Fortress Amerika chce autor zřejmě vysvětlit historické příčiny, motivy a snad i náhody, které zformovaly poválečnou velmocenskou politiku v Evropě, v důsledku které tento kontinent přestal být podle autora subjektem v mezinárodních vztazích. Měly by to asi být dost klíčové kapitoly, neboť z nich by měl čtenář /i autor/ dojít k závěru, odkud pramení všechna ta nedorozumění a strachy v evropské politice po roce 1945, v čem a proč se míjely cílem všechny pokusy o uvolnění. I ten katalog ztracených

příležitostí by byl na místě. Zatím je nám na několika stránkách rozmáchno podán obraz dílčích rysů ruských dějin pomalu od kyjevského státu přes Ivana Hrozného až po Gorbačova, které snad vysvětlují staletou zaostalost Ruska a zmařené touhy otevřít okno do Evropy, ale to vše na faktech, jejichž výběr působí náhodně. Dovídáme se, že "pravoslavná církev v ruských podmínkách neudržela nezávislé postavení" /nikdy ho neměla, ani v jiných podmínkách/, že Rusko bylo nárazníkem proti Tatarům a zachránilo tak Evropu, že pokrok se tu doháněl bíčem, po napoleonských válkách bylo okno do Evropy opět přibouchnuto, že v 19. století carismus umlčoval vše pokrokové, Puškina dohnal na soubej, jiné do emigrace atd., až k bolševikům, Leninovi, který chápal nutnost pokračování revoluce alespoň v Německu, Stalinovi, který sehrál dvojí roli - hospodářsko-organizační v industrializaci země a vlasteneckou ve válce. Tak dojdeme až ke Gorbačovovi a k tomuto závěru: "Být je sovětský vývoj zatížený telikerým dědictvím a nebude a nemůže být přímočarým, politika vůči němu by měla vycházet z vlastních cílů a nikoli z rezignace nad minulostí." Přečtete si tu větu ještě jednou. Já jí moc nerozumím. V závěru autor cituje Gorbačova - "Evropský dům, to je společný dům" - a vyvozuje, že SSSR otevřívá opět okno do Evropy.

Nemám rád, když recenzent doporučuje autorovi, co by v jeho práci mělo být, místo toho, aby hodnotil, zda to, co autor napsal, splňuje jeho záměr. Přesto tu ale udělám výjímku. Když autor píše o mezinárodní politice a bere na pomoc i historické argumenty, stálo by z ruské historie spíš za snů, jak vnitřní situace v tomto státě ovlivňovala směry a metody ruské politiky davenek. V ruské zahraniční politice se vždycky prolínala obrana a expanze, případně expanze zdůvodňovaná potřebou obrany, eventuálně přístupu ke zdrojům. Kdybychom začali jenom od Petra I., posunuje Rusko svůj vliv všemi směry. Na východ byla ke kolonizaci Sibíř a kolem roku 1800 byl připraven dokonce pětadvacetitisícový kozácký sbor, který měl po pevnině dosáhnout Indie. Kavkaz byl přinejmenším od konce 17. století cílem ruské politiky / Gruzie za Pavla I. požádala Petrohrad o pomoc proti Turkům a Rusové už tam zůstali/. Na pád Osmanské říše čekalo Rusko spolu s dalšími evropskými mocnostmi a přístup k úžinám reklamovalo po staletí. Směrem na západ posunovalo své hranice zejména na úkor

Polakům vzpomeňme trojího dělení Polska, věčné spory s Polskem a Švédskem o Pobaltí, spory s Finskem o Karélii, pohlcení Finska atd. Pokusy ruské politiky zasahovat do evropských záležitostí jdou přinejmenším od Kateřiny II. Začátkem 19. století se dokonce vynořila polarizace evropské politiky mezi Francií a Ruskem /na pozadí staletého anglo-francouzského soupeření/, kolik s tím měl jenom Metternich starostí. A pak v rámci Svaté aliance pakt čtyř, který udělal z Ruska četrníka Evropy. Autor zmiňuje rok 1848, ale neméně důležitá pro carskou politiku v Evropě byla Krymská válka. To je jedna linie ruské politiky, a metody? Všimněme si drobného faktu - když v roce 1791 chtěla Kateřina II. zkrotit polskou šlechtu, podnícenou francouzskou revolucí, poslala do Varšavy stotisícový vojenský sbor, prý na ochranu hloučku pravoslavné polské šlechty, která prý o to Kateřinu požádala, neboť je katolíci utlačovali. Hlavním nástrojem je vždycky armáda a zkorumpovaný místní feudál či politik.

V 19. století se objevuje nikoli jen živelný, ale už organizovaný a duchovně podložený odpor vůči carismu, to je ta druhá linie ruských dějin. Leninovo schéma je výstižné - děkabristé probudili Gercena, jenž byl duchovním otcem revolučních demokratů, z nichž vyšli narodníci a v boji proti nim se konstituovali revoluční marxisté. A když pak bolševici převzali ve státě moc, z části byli přinuceni ke staré zahraniční politice kompromisů s "nepřitelem mého nepřitele", z části ale převzali ty cíle carské politiky, které byly vyvolány národním, respektive velmocenským zájmem ruského státu, diktovaným požadavkem bezpečnosti, přístupu ke zdrojům a obchodu. Politika mírového soužití, provázená nenadálými svratkami jako byl Rapalle či pakt s Hitlerem, se střídala s dovedným uplatňováním nátlaku. A těhle politice, v níž se doplňují staré velmocenské cíle s nově ideologicky zabarvenými zájmy se v Jaltě a Postupíní otevřel doslova svět. Stalin posunuje hranice, žádá, aby vlády v sousedních státech mu byly přátelsky nakloněné a neváhá ani v jednání se spojenci vyslovit požadavek, aby byly Sovětskému svazu svěřeny jako poručenská území bývalé italské kolonie /např. Libye/. Tenkrát si všichni mysleli, že chtěl jenom pozlobit Churchilla! Dva drobné příklady pro onu kontinuitu ruské politiky, určované ruským mesianismem a velmocenskými ambicemi. Děkabristé

měli ve svém programu sjednocení Slovanů v ruském státě /vyslali svého člověka dokonce i do Prahy/, a když jednali s polským odbojem o spolupráci, dal ten nejrevolučnější z nich, Pestěl, instrukci svým vyjednávačům, aby siice Polákům alíbili svobodné Polako, ale hned dodal, že po vítězství to nehodlá splnit, neboť Polákům přece bude v demokratickém Rusku lépe. A druhá epizodka - v době postupinské konference tleskal Stalinovi bývalý ministr zahraničí Prozatímní vlády prof. Miljukov, umírající v Paříži, neboť podle něho Stalin dosáhl cílů, které měla v zahraniční politice i Prozatímní vláda.

A na druhém pólu jsou USA, které se zrodily z boje proti evropské Anglii, uzavřely se do neúplného izolacionismu, z něhož byly vytrženy částečně 1. světovou válkou a úplně 2. světovou válkou. Ještě za Roosevelta se jim moc do evropských záležitostí nechce, ale jsou vývojem přinuceny. Ty dvě koncepce se pak střetly koncem války, nemohly se nestřetnout, a nezáleží na tom, kde podle kterého autora vyvolal studenou válku, a budou se ve své protichůdnosti střetávat po celé poválečné období v menší či větší intenzitě, dokud se nenajde nějaký modus vivendi. A o to dnes jde, a o to jde i Diamstbierovi a právě tohle měl popsat a vyložit. Nechoi mu vnucovat nějaký svůj přístup, ale tak, jak zpracoval ty dvě kapitoly o Rusku a USA, se jeho výklad májí účinkem a také téměř žádné závěry mu z něho nevyplývají.

Ve srovnání s dalším výkladem jsou tyto dvě kapitoly nejlabilnější. Má tam i řadu chyb, které esejistický způsob výkladu nedokáže vždy přikrýt. Uvedu nejkřiklavější. Autor provedl výčet návrhů sovětské mírové ofenzívy /str. 13/, z nichž některé se realizovaly, jako "smlouva o nerozšiřování jaderných zbraní, SALT 1 a 2, o zákazu jaderných pokusů, o protiraketové obraně...". Shodou okolností jmenuje autor ty návrhy, které nevzešly z Moskvy, ale kromě SALT 2 se schůzek vědců pugwashského hnutí, kteří museli vynaložit dost úsilí, aby velmoce přesvědčili o účelnosti svých doporučení. U zákazu jaderných pokusů jim to trvalo šest let, u SALT 1 /smlouva o protiraketové obraně byla podepsána v rámci těchto rozhovorů/ dokonce devět let. Na str. 16 říká, že Dostojevskij byl "zachráněný milostí na popravišti, na rozdíl od jeho druhů" - jak to, že rusista Dobrovský, kterému autor v úvodu děkuje za připomínky mu nesdělil, že na popravišti byl trest smrti

změněn všem na několik let žaláře a vyhnanství a popraven nebyl nikdo. Na str. 17 připomíná "Leninovo neúnavné úsilí vyvolat revoluci v celé Evropě... Odtud zřejmě i Trockého permanentní revoluce." Odtud ne, podstata problému je jiná. Trockij přečetl Marx, který o permanentní revoluci píše v roce 1851 v Proslovu ke Svazu komunistů. Ten končí /citují zpaněť/ tolikrát diskutovanými slovy "die Revolution in Permanenz". Trockij ve své "Permanentní revoluci" /franc. vydání z roku 1964/ shrnul Marxův názor a píše: "Formuloval jsem hlavní body teorie permanentní revoluce ještě před rozhodujícími událostmi roku 1905", str. 33. Na pořad se tato teorie dostala opět až v roce 1924 jako argument proti Trockému, nikoliv jako možná alternativa praktické politiky. Nevím, jak autor přišel na str. 21 na to, že Gorbačov "chytře vyčkal, až ještě třetí vláda starce podtrhne nevyhnutelnost změny". Co když to jinak nešlo? Nevytýkal bych jako autor Spojeným státům, že po roce 1945 místo aktivní politiky, která by předložila alternativy bezpečnosti a jejich garance, zahájily ideologickou kampaň; jejich programem bezpečnosti byla činnost OSN a jejich agencí, tam se ovšem chovaly jako pán ve svém domě. Na str. 34 projevuje autor nepochopení původu a smyslu Trumanovy doktríny. Svůj projev v březnu 1947 nepronášel Truman proto, aby nemohla uspět významná jednání v Moskvě, jak tvrdí autor, a také není přesné, že "Trumanova doktrína byla formulována na základě událostí v Řecku". Podstatou Trumanova prohlášení je rozhodnutí USA vyplnit napříště jakékoliv vakuum, které vznikne kdekoli ve světě, do kterého by mohla vstoupit sovětská politika. Toto rozhodnutí a prohlášení bylo vyvoláno tím, že v únoru 1947 sdělila labouristická vláda v Anglii Američanům, že v rámci úsporných opatření musí stáhnout své loďstvo ze Středomoří. Na to Truman oznamuje Kongresu, že tam vysílá americké loďstvo, neboť jde o strategicky důležitou oblast. /Šlo nejen o Řecko, ale i Turecko./ Proto není správné další tvrzení autora, že vznik Kominformy je obrácenou Trumanovou doktrínou. Říká-li autor, že za tři měsíce po založení Kominformy přišel pražský únor, pak neví, že schůzka ve Sklarské Porembě se konala v září 1947, anebo špatně počítá. Autor konstatuje, že ještě po pražském únoru "zůstal Stalin opatrný, spokojil se dohodou s Finskem". A nikde už tuto dohodu blíže nespecifikuje, a to je škoda, protože to je právě typická

věc pro sovětskou politiku. Nebyla to Stalinova opatrnost, ale narazil na odpor. V březnu 1948 mělo v Helsinkách proběhnout něco podobného, co v Praze před měsícem, jenže celá věc byla z vedení KS Finska prozrazena. Podrobnosti jsou zajímavé, ale pro nás je podstatné, že když potom chtěla Moskva připoutat Finsko podobnou dvoustrannou smlouvou, jaké měla s lidově demokratickými státy, tj. o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, Finsko sice opatrně souhlasilo, ale nikoli s posledním článkem. Sověti trvali na závazku vzájemné pomoci, ale Finové uhráli kompromis – když vzájemná pomoc, tak ne okamžitá a automatická, nýbrž až po vzájemných konzultacích. Čili vznikne-li situace, nejprve se poradíme a pak se uvidí.

Další kapitoly jsou už více inspirující. Autor v nich omezuje historické reminiscence a dívá se na vytčené problémy z různých stran a eproštěně od ustálených klišé. Hojně používá citátů řady lidí, kterými podporuje svá vlastní stanoviska, ale ne vždy uvádí jejich zařazení. Je jisté rozdíl, tvrdí-li něco konzervativce či liberál, nacionalista či univerzální duch, politik či politolog.

V kapitole Německo a Evropa se opět objevují úskalí pro esejistu nebezpečná. Když uvažuje o příčinách rozdělení Německa po válce, píše: "Když Německo neuneslo svou specifickou váhu a po celé století ohrožovalo evropskou stabilitu...". To znamená od roku 1845? Snad až tři Bismarckovy války za sjednocení Německa ohrozily evropskou stabilitu, ale ty vedlo Prusko. Stanovisko Československa k poválečnému rozdělení Německa dokumentuje výrokem Masaryka /"snaha po dosažení maxima účinnosti kontroly všech velmocí nad celým německým územím"/ z března 1947. V otázce, co je prioritní, jednota Německa nebo kontrola nad rozděleným Německem, čs. politika zastávala to druhé, kontrolu. Teprve po sovětské demarši změnila čs. delegace na londýnských poradách o mírové smlouvě s Německem stanovisko a bez porady s Prahou přijala sovětské stavící na první místo jednotu Německa.

Trochu jsem se zarazil nad dalším tvrzením: "Trvalo proto ještě dlouho, než se definitivně přiznalo, že sjednocení Německa už není cílem vítězných mocností". Jak dlouho to trvalo? Do vzniku obou německých států? Ale SSSR mluví ještě o sjednocení Německa v roce 1954, naposled pak v roce 1959. Nebo do přijetí obou

německých států do OSN? Anebo jinak - USA už dnes nepodporují oficiální cíl bonnské politiky sjednotit obě Německa v jeden stát? Atd.

Propojení problematiky rozděleného Německa s osudem rozdělené Evropy pojednává autor z různých aspektů, k nimž cituje řadu názorů a stanovisek různých osobností, takže vzniká obraz opravdu plastický. To množství názorů dává tušit, jak citlivá je německá otázka v životě jak střední a východní části Evropy, tak i západoevropských partnerů NSR. Tím spíš postrádám v závěru kapitoly shrnutí základních přístupů k této otázce, a především jasněji vyhraněné stanovisko autora. Tvzení, že po tragických zkušenostech mohou dnes Němci poučeněji než jiní zhodnotit "tisícileté tradice federalismu" a nabídnout je pro demokratické federativní evropské uspořádání, je příliš obecné.

V kapitole Reálný socialismus a Evropa charakterizuje autor politiku vládnoucích garnitur v zemích sovětského bloku, připomíná mezníky odporu a pokusů vymanit se z dogmatických pout vývoje, především sovětské zásahy v Budapešti, v Praze, tlak na Varšavu. Takřka povahu svědectví má autorovo vykreslení paralelní činnosti různých občanských seakupení v totalitních státech, jejich významu pro sebeuvědomování společnosti. Pokud ovšem zmiňuje politiku uvolňování, bere jako subjekt ze strany "reálného socialismu" jenom paralelní hnutí, která se nějak k uvolňování vyslovila. Společným jmenovatelem jejich usilování je pochopení, že v jakékoliv konstelaci je třeba brát v úvahu zájmy SSSR a že věci nelze řešit silou. Bylo by zajímavé vědět, které sovětské zájmy by se měly vzít v úvahu. V závěru kapitoly autor upozorňuje, že cokoliv se v zemích reálného socialismu vymyká ze státní kontroly, či prostě není státními organizacemi řízeno /Kultura, náboženství ap./, to vše se stává politikou, ale to také zároveň přispívá k nalezení nové, univerzální formule lidské svobody, vážící si odlišných individuálních projevů. Na základě této zkušenosti by se podle něho mohl formulovat i minimální program pro perspektivy evropského sjednocování. V téhle kapitole se cituje pro mě objevná myšlenka profesora Havemanna, že v pojmu reálný socialismus je skryta i "možnost pozitivní interpretace: není-li tento socialismus ideální, jako byl Stalinův, nýbrž jen reálný, je tedy i zásadně proměnitelný

a otevírá možnost diskuse o reformě z jiného úhlu". To mě uklidňuje. A opět se musím pozastavit u formulaci, takže si připadám jako nenapravitelný šfouřal. Na jednom místě považuje autor za "největší justiční vraždu" popravu gen. Píky, na jiném mluví o "největší čs. justiční vraždě Slánského a 10 druhů" - justiční vražda je vražda a nedá se měřit ani srovnávat. Co znamená, že intervence vojsk v ČSSR v srpnu 1968 "posílila bipolaritu nejen bezprostředně, podle záporné interpretace Jalty..." Marně mi nad tím lámou hlavu. Někdy mi uniká logická návaznost a spojitost autorových úvah, přičemž uznávám, že v tom může hrát roli i stále se zvětšující míra mé vlastní neschopnosti pronikat do složitějších textů. Autor by měl počítat s tímto druhem čtenářů.

Kapitola Helsinky a občanské iniciativy je dobrým připomenutím faktu, ze kterého mj. vzešla i Charta 77, že totiž helsinské dokumenty podobně jako pakty o lidských právech sice v praxi států jsou příkladem "rozporu mezi programem, cílem a výchozí situací", ale dávají i možnost vyvinout úsilí, aby se plnily, aby se využívaly následně konference a tak se hledaly otvory "v evropské blokové bariéře". "Mezinárodní dohody budou vždy jen tím, co z nich vlády a národy vytěží. Řešení desítek vzájemně propojených aspektů evropské bezpečnosti bude pracné, dlouhodobé..." - píše autor. Nejdříve je nutno tyto aspekty zahlédnout, posbírat, utřídit, kvalifikovat. Velkou předností této kapitoly je, že autor postavil do kontextu úvah o Evropě úlehu nezávislých občanských iniciativ a jejich přínos pro řešení rozporů dnešní evropské reality.

Dostávám se k posledním dvěma kapitolám, jimiž studie vrcholí, jak už i názvy napovídají: Evropská jednota, Snění o Evropě. Musím přiznat, že pojmy "jednota Evropy", "sjednocovací proces" apod. se vyskytují velmi často v provoláních, programech i studiích, ale málokdy se specifikuje obsah tohoto požadavku. Dienstbier uvažuje o způsobech sjednocení dobrovolného, federativního, anebo hegemonistického, mocenského. Připomíná různé pokusy z dějin, jako pokus církve katolické sjednotit kontinent, projekt Poděbradův /měl mimochodem jednu vadu, dost typickou. Poděbrad přišel s myšlenkou evropského mírového svazu ne v okamžiku, kdy byl na vrcholu moci a mohl svůj projekt možná prosadit, ale až když jeho moc upadala a jeho projekt měl být spíše jeho záchra-

nou/, "Napoleonovo tažení za sjednocení Evropy", představy literátů 19. století až k federačním plánům za 2. světové války a nakonec zmiňuje Dimitrovův námět a pokus z konce roku 1954. Jiná představa sjednocené Evropy je řekněme mocenská. Stalin věřil v postupnou socializaci Evropy. F. J. Strauss, jak ho cituje autor, předpokládá překonání evropského dělení změnou "ideologických a mocenskopolitických struktur ve východním bloku". To jsou představy založené na síle, na válečném či jinak násilném řešení, dnes nereálné. Z toho autor vyvozuje, že "integrační tendence jsou tedy zatím odsouzeny koncipovat se nouzově v rámci bloků", což se projevuje v EHS a RVHP, tedy nejprve v oblasti hospodářské. K určité představě možné budoucí Evropy autor uvádí výrok jistého Francouze při návštěvě Gorbačova v Paříži - proč nepřevzít de Gaullovu myšlenku "uvolnění, dohoda, spolupráce", ovšem za tří předpokladů: že nebude přerušeno spojení západní Evropy s USA, že nebude bráněno západoevropské jednotě ekonomické i politické, že nebude přijato rozdělení Evropy a Německa. Dienstbier si ovšem plným právem stěžuje na to, že pozice východu i západu je ve věcech Evropy statická. Co s tím? Autor odpovídá, že velké i malé národy musejí respektovat zájmy i obavy ostatních, potlačit nacionalismy, nepřizpůsobovat se "územním a politickým realitám" atd., těch dobrých zásad uvádí řadu. Kapitola alespoň naznačuje, jak široká je ta problematika.

Jenom chci upozornit, že formulace "Svatá aliance měla vytvořit mocenský systém proti revolucím" je sice dost často používána, ale je nepřesná. Svatá aliance byla slavnostní proklamací zásad /nepodepsala jen Anglie, Turecko a papež/, kdežto mocenský systém proti revolucím vytvořil pakt čtyř /Anglie, Rusko, Rakousko, Prusko/, sjednaný souběžně s vyhlášením Svaté aliance. Tvzení, že federační plány za války "nepřijala žádná z budoucích vítězných velmocí" není přesné, naopak, britská vláda podporovala federační záměry, mj. tlačila zpočátku Beneše do sjednání konfederace či dokonce unie s Polskem.

V kapitole Snění o Evropě se autor opět vrací k deziluzi po Helsinkách, a pak nepřímou vyslovuje svou podporu jediné evropské koncepci, "která nabízí základnu pro možné snění o Evropě" - Brandtově východní politice. Tato politika v první fázi překonala rozpor dvou německých států a dnes by měla pokračovat

zahájením odzbrojování a pokusem změnit Evropu v pásmo míru, zlepšováním hospodářských styků mezi evropskými státy, posílením kulturních vztahů. A autor tuší, jak obtížné je vyvolat zájem o první dva body a najít konkrétní způsob, jak na to. Sám se spokojuje konstatováním, že je třeba působit ke kompromisům a dialogu. Musím dodat, že to je cesta klemýždí, ale i po ní je nutné jít.

Jenomže politika se rozprostírá ještě v jiném terénu. I to si autor uvědomuje, když konstatuje prohry evropské politické levice, která podle něho tam, kde se dostala k moci, změnila se v konzervativní sílu. Neodvážil bych se to konstatovat tak jednoznačně. V Itálii například Craciho vláda v posledních letech umožnila takový hospodářský rozmach, že inflace klesla z 20% v roce 1984 na 4% v roce 1986, což má důsledky i pro vládní sociální program. V této kapitole se autor nemohl vyhnout ani problematice evropské bezpečnosti, cenný je přehled řady plánů a návrhů k této otázce, jejich předností i úskalí, vůbec tahle kapitola se mi líbí nejvíce, je nejjasněji koncipovaná a napsaná. V problematice evropské bezpečnosti si však autor nevšímá rizik, která přináší soupeření západu a východu ve třetím světě, odkud konflikt může být přenesen i do Evropy mocensky a ideologicky rozdělené. Celkem je vidět, že Dienstbier i ve svých snech zůstává realistou.

Stalo se mu ovšem to, co se stává politikům i publicistům, když přemýšlejí o politice, která se dostala do slepé uličky. Nezapadá-li je řešení, volají po zřizování institucí, komisí, výborů. Dějiny diplomacie jsou toho plny, i Dienstbier mluví o potřebě bohatší organizační struktury k evropskému sjednocování. Řekl bych obecně, že pro sjednocovací proces /jak se mi ten termín nechce psát/ v Evropě, respektive pro systém bezpečnosti a kooperace, je zapotřebí, aby nejprve zavládl stav vojenskopolitického klidu mezi velmocemi. Dále tu musí být zájem, který může být probuzen jen výhodností hospodářských vztahů, a potom nutnost, a ta už vzniká jednak ze vzrůstajících rizik jaderného konfliktu, jednak z hroutící se ekologické situace. Institucionálně je však podle mého názoru struktura k celoevropské spolupráci dostatečně připravena. Je tu Evropská hospodářská komise, která může obsáhnout vše, od unifikace dopravních zna-

ček až po vyhlášení poplachu ve chvíli ekologického krachu. Je tu UNESCO ke kulturní výměně, potřebuje ovšem nové podněty. Chybí instituce, ke které by se obracely vlády i občanské iniciativy s podněty v problematice evropské bezpečnosti. Návrh na zřízení v rámci OSN Komise pro evropskou bezpečnost /se stejným statutem jako EHK/ tu už kdysi z vědeckých kruhů podán byl. A lidská práva? Stále není podepsán opční protokol k paktům dostatečným počtem států, aby mohla být vytvořena komise pro lidská práva uznávaná signatářskými státy, ke které by se mohl obracet občan, když vyčerpá všechny možnosti, dané mu právním řádem jeho země. Hlavně některá z velmocí by už měla učinit toto gesto.

X

Je dobře, že Dienstbier tuto studii či esej napsal, kromě Jiřího Hájka o těchto věcech nikdo tak podrobně nepíše. Není ovšem dobře, že jí pustil z rukou v nezralém stavu. Nezapře v ní novináře. Ani ne v nepřesnosti formulací, v používání neurčitého vymezení času - později, po určité době, po několika letech, dokonce píše o "předloňské Honeckerově návštěvě", aniž si to z nejbližšího textu může čtenář odpočítat. Spíš bych řekl, že se novinářský přístup projevuje v přílišné snaze o zkratkovitost, v nepřilíživě důsledném rozlišování věcí podstatných a méně podstatných. Tím ale novinářský přístup k psaní politickohistorických esejů nechci odsuzovat, vynikají v něm zejména Francouzi, vždyť A. Fontaine, kterého Dienstbier cituje a možná obdivuje, je také novinářem a dovedl tento styl ve svých knihách o studené válce na dobrou úroveň. Já bych se spíše inspiroval u Raymonda Arona, jeho "Válka a mír" ze šedesátých let je přímo ukázkou esejistického stylu, kterým píše vědec. Nebaví mě psát recenze, ale tuhle jsem napsal, protože jde o téma potřebné, do kterého se málokdo pouští, protože je vidět, že Dienstbier o tom něco ví a že umí psát. Myslím ale, že mohl své práci věnovat víc pozornosti a víc úsilí myšlenkového i stylizačního.

Uvažování o Evropě dostává dnes nové podněty. Musíme ovšem rozlišovat přání a cíle jednotlivce, společnosti, státu, které se ne vždy kryjí, a to na obou stranách dělicí linie. Zájem

oficiální politiky na oceloevropském uvolnění je, zdá se, oboustranný, ale chybí stále potřebná důvěra v úmysly toho druhého. Od 60. let se v publicistice držel názor, vyjádřený poslovností "Evropská spolupráce - evropská bezpečnost". Ukázalo se ovšem, že hlubší ekonomická spolupráce vůbec nevedla k hlubšímu pojetí bezpečnosti a že zřejmě bude třeba dosáhnout nejprve trvalejšího systému bezpečnosti, který pootevře prostor i tomu ostatnímu. A to je otázka dost komplikovaná, protože se v ní promítají vojenskopolitické, ideologické i geopolitické faktory a odrážejí se v ní i vlivy mimoevropské. Ale při nejmenším od Helsinek se o těch věcech na různých úrovních, zatím nesměle a v sevření starých předsudků, jedná. Tímto směrem by se mělo ubírat nikoliv naše snění, ale reálné uvažování.

470
Josef B r o c k

Soukromý názor
(březen 1987)

Čas trhá oponou a do banálního kusu, předváděného skoro dvě desetiletí za pohrdavého nezájmu publika, pronikají dramatické prvky skutečnosti.

Normalizátoři už nemohou spoléhat, že sovětská reforma zplaní v nudných replikách. S jejím postupem přibývá denně záruk její nezvratnosti. Než strávíme Sacharova, vítají příbuzní na nádražích vězně. Než zažijeme Pokání, slyšíme, že vyjde Živago. Historici se chystají popsat zabílené stránky osobnostmi, které stalinismus zbavil života i dějinné existence. A především se hledají nové formy sebevyjadřování společnosti.

Také normalizátoři beznadějně sledují "pozorně a se sympatiemi". Nemohou přestříhnout pupeční šňůru, která je spojuje s lůnem, z něhož se kdysi zrodila jejich moc. Už proto, o mezinárodním postavení "v srdci Evropy" nemluvě, je jim uzavřena třeba rumunská, tím spíše albánská cesta - úspěch by je vystavil vlastním národům, kterým připravili tolik zklamání. Současně i oni vědí, že sovětská společnost překročila systémové meze, dané stalinickou organizací správy, tedy ony meze, na něž československá společnost narazila, když vyčerpala zdroje stoletého vývoje a energii nadšení, s níž statisíce přemáhaly vlivy modelu, zavedeného už v roce 1948 v rozporu s "podmínkami" (jak ví i Jan Fojtík). Při všech odlišnostech řeší sovětské vedení podobné problémy, když i pro ně dozrály.

Co však s tím? Karel Hoffman považuje ještě dnes za možné poděkovat sjezdu sovětských odborů za internacionální pomoc. Moskevská Pravda ho přešla taktně - mlčením. Co mu řeknou českoslovenští odboráři? Vasil Bilak vidí v sovětském vývoji "třebí historickou revoluční událost". Jenže už nepřijímá, jako vždy předtím, závazně sovětské zkušenosti. "My všichni se musíme učit, jeden od druhého, navzájem". Jako svůj přínos nabízí Poučení, utilitární soubor nepravd o osmašedesátém. Ve Varnsdorfu se přidal Jan Fojtík: "Někteří srovnávají dnešek s rokem 1968. Tehdy se prý také usilovalo o podobné záměry. Nic takového!

Tehdy se frázemi o demokracii a humanizaci socialismu zastíraly útoky na základy socialismu, na Sovětský svaz." Stejně jako Bilak, i on bez důkazu. Ne nadarmo mohou svou tezi hájit jen s dokumentací v trezorech. Nechme však minulost. Po roce 1968 měli stěží jinou volbu, když už se jim chtělo zůstat u moci. Lze však odpustit, odmítají-li tvrdošijně využít nabízenou dějinnou šanci? Záleží jim opravdu už jen na uchování osobního postavení za každou cenu? Taková beznaděj tryská z řeči Ivana Skály na sjezdu českých spisovatelů. Skutečně, vyjde-li neokřtěný Hrabal, Klíma, Škvoprecký, Kundera, budou-li v knihkupectví Kůbeš a Gruša, na jevišti Havel, kdo se bude zajímat o národní umělce, považované za služby pohřbíchu neliterární?

Uvítáme tedy, že se Lubomír Štrougal rozpomněl na svou někdejší kuráž, nenechal ve vzduchu Bilakem vržené obvinění z konjunkturalismu a odmítl "pokusy zlehčovat význam nových zkušeností" KSSS. "Nabízí se otázka, zda za tímto postojem se neskrývá spíše neschopnost pochopit či nechůť měnit cokoli podstatného na naší československé skutečnosti". Hlásí-li se dnes někdo k sovětskému vývoji, "není v tom nic konjunkturalistického".

Štrougal stěží mohl vnést na veřejnost spor v mocenské špičce, kdyby byl sám. Registrujme tedy, že aktiv pro něho zorganizovala pražská městská organizace, a to "v historické pražské Lucerně", jak zdůraznil Antonín Kapek i text dopisu, odeslaný na ÚV KSČ. Zesnulý pan Havel, který Lucernu komunistům už před válkou půjčoval, by byl tentokrát asi spokojenější než před čtvrt rokem, kdy byl zákeřně napaden v Rudém právu za synovu Erasmovu cenu.

O poučení se diskutuje i u "bezmocných". Lze slyšet, že nemáme Poučením dráždit a počkat, až tiše vymizí samo. Jinak se koledujeme o jeho posvěcení.

Demokratizace ani liberalizace jistě nezávisí na mrtvém textu. Je jisté, že novou a demokratickou politiku nemůže zahájit nikdo, kdo chce Poučení oživovat. Poučení a otevřenost jsou jak voda a oheň - oheň se uhasí nebo voda odpaří. Proto nejen Štrougal ignoruje mnohá dosavadní tabu. I jiní naznačují, že hospodářská reforma není možná bez zásadní změny ve všech oblastech společenského života. Text bychom tedy mohli klidně

nechat v oblíbeném "propadlišti dějin", kdyby dosud neplatil jím zavedený dvojí apartheid - vůči lidem a vůči myšlenkám.

Desetitisíce byly vyřazeny z veřejného života a dosud by nesměly zvolat ani "Ať žije KSČ", kdyby se jim zachtělo. Nejde přitom o návraty - ty nejsou časem ani fyzicky možné - ani o mstu, ale prostě o to, že nelze demokratizovat a vyloučit jakoukoli část společnosti. I zde předseda federální vlády vykročil z apartheidu, když řekl, že "musíme do procesu změn zapojit doslova každého, neboť jinak by se naše slova o významu a rostoucí váze lidského činitele stala jen pouhou frází". Ne tak Bilak, pro něhož "kdo se čestně hlásí k budování socialismu, uznává i Poučení".

Také apartheid vůči myšlenkám, všemu, co bylo kdysi řečeno, stále platí, byť to má stále obtížnější. Poučením proklité ideje proudí z Moskvy a zvláště aktivně je formuluje sovětský generální tajemník. Pomalu se - v úvahách o novém rozmachu sovětské kultury, v diskuzích o ekonomické reformě a dnes už i v projevech některých členů vedení - derou tyto myšlenky zpět do češtiny a slovenštiny. Hřtu na protikladnost sovětského a někdejšího česko-slovenského vývoje nelze hrát trvale. Její pravidla už neuhlídá ani Rudé právo, kde čteme, že "již před dvěma desetiletími vedoucí socialistické síly ve světě rozpoznaly velké problémy v hospodářství socialistických zemí. Tehdy byly i ohlášeny závažné reformy. (V. Sudarski: "Bez demokracie není socialismus" 25.2.87). Ale především "Jediným měřítkem všech politických programů je skutečnost, společenská praxe. Slova a činy musí být v souladu. Socialismus, společenský pokrok a demokracie jsou neoddělitelné". (J. Fojtík ve Varnsdorfu) Jenže k tomu je třeba odhodit vše, co tomu brání.

Skeptikům je možné říci: nebude, o co nebudeme usilovat. Optimismus vyplývá z vůle, jak známo. Lze kulhat vzádu, bez naděje na úspěch popouštět jen to, co už nelze udržet; s rizikem že lano praskne. Anebo lze odvážně "přestavovat" a "urychlovat". Nevím o ničem, co by nové politice vyčistilo stůj účinněji než uznání, že Poučení bylo omylem. KSČ už přiznala omyly závažnější, i takové, které páchly krví.

Tp by ovšem znovu otevřelo i vládnoucím trauma 21. srpna. Poučení je násilně překrylo a politika z něho plynoucí prohloubila. Další zastírání citových, morálních i politických škod, jím způsobených, neprospívá ničemu, určitě ne požadovanému novému profilu socialismu. O jejich překonání je třeba dohodnout se s novým sovětským vedením v duchu Gorbačovova přesvědčení o nutnosti "skoncovat s odtržeností politiky od všelidských morálních norem".

Moskva se zdá být připravena léčit minulé křeče injekcemi pravdy. Nebude to však dělat za nás.

Jan Trefulka

P a s t n a k r i t i k a

O Milanu Kunderovi se zas jednou ^{Píše} i v Čechách, bohužel ani ne tak o jeho díle, ale o jeho charakteru. Jako spisovatele ho kritik Milan Jungmann vydatně chválí, jakož člověk je pro něj Kundera vlastně sviňa chlap

- "jemuž je naše vše čtenářský úspěch"

- který "věděl, co dělá a co sleduje: vytvořil ze svého životopisu křč pro nezasvěcené cizí čtenáře"

- který napsal román-variaci, v němž hlavním hrdinou je "stereotypně se opakující typ muže, jehož duchovní a citový obzor je neobyčejně úzký a vnitřní život naprosto chudý...nedokáže prostě proniknout k ničemu, co se zasvětilo lidsky závažnějšímu úsilí, a proto ani nemůže dost dobře vydat svědectví o morální situaci v znormalizovaných českých zemích"

- banalizuje všechno, "co se v zepřelo režimnímu násilí", což "svědčí o nepochopení toho, oč u nás v střetávání bezmocných s mocí jde".

Tedy, řekněme to zřetelně a jasně, Kundera banalizuje, snižuje například úsilí Charty 77 i snahu českých intelektuálů, kteří zůstali doma a čelí domácím poměrům.

Pes aby od něho kárku nevzal, jenom jestli je všechno to, co o něm kritik říká, také pravda. Autor, aby přilákal masového čtenáře, přivažuje prý exkluzivní erotičnost, probouzí "démona zvrácenosti", čímž pustoší "to, co činí erotiku erotikou a krásu krásou", praví Milan Jungmann. Och, och. Představa, že by si čtenář ve Francii nebo v Americe, jemuž se pornografie denně nabízí ze všech stran, zamiloval Kunderovy romány právě pro pustošení krásné erotiky, je prostě nesmyslná, stejně jako úvahy o Kunderově poplatnosti soudobé literární módě. Našel jsem ve svém "archivu" několik básní Milana Kundery z let 1946-47. Alespoň jednu zde, podle svého tehdejšího opisu, ocituju:

VYMÝŠLEL JSEM JÍ SVÉ NEVĚRNOSTI

a ona zařezávala se do mne nejen svým podpažím
chtějíc mne včlenit v klapkostroj svých mnoha duší
Couval jsem a utíkal jsem jí a trhavě roztahoval
mučivou vzdálenost mezi námi ztělenou naším
vlastním masem.

Říkala dělajíc ze svých očí páky
"Uřízla bych ti nejraděj
prst a stala se tělem té prázdnůstky po něm"
Odpovídal jsem jí slovy konečnějšími
"Hledám na tobě marně
místo jež by na mou ránu neodpovědělo
krví už známou Běda mé ukrutnosti tvé břicho
je bez vnitřností a já nahmatávám jen vlastní vysněnky
vlající z něho"

Už se tu chvěla jako dým noci bombardovaný ránem
sartečným ránem a bolest vášnivě vymyšlená
roztekulila se do prostoru mezi nás (Cáčku,
čusající se na nás od za rohu, co ty víš o nožích,
v něž se při polibcích přetvářela naše zamyšlená ústa.)

Tuto báseň napsal Milan Kundera, když mu bylo šestnáct nebo
sedmáct let, ale podstatné rysy budoucích představ a názorů jeho
literárních hrdinů in eroticis jsou už zde vyznačené, hezkých pár
desítek let předtím, než se na Západě objevila módní erotická vlna
- ostatně kolikátá už.

Kunderovy škrty a zjednodušení ve vlastním životopise jsou
evidentní, ale nic nesvědčí o tom, že by byly součástí rafinovaně
promyšleného tažení za slávou a komerčním úspěchem. Vždyť právě
holá pravda by Kunderovi v takovém záměru musela prospět nejvíc,
jenomže jak ji v celé složitosti stručně vyložit? Začínal jako
surrealista, ale přitahoval ho vedle marxismu i existencialismus.
Věděl, že poúnorový socrealismus je podvod a nesmysl, a také to
dával dost neopatrně najevo. Proto jsme byli oba po ani ne dvou-
letém členství vyloučení z KSČ. Naše osudy zde není třeba podrobně
vypisovat, ale oba jsme ovšem v té chvíli pochopili, že ani soukromá
korespondence (nemusel to být jediný publikovaný článek, natož ro-
mán!) není dost bezpečná před zneužitím a že jde opravdu o krk,
o celý, teprve začínající běh života. Nemohu zde rozebírat příčiny toho
tragického selhání, ale denně jsme viděli, jak se umělecké i vědecké
autority české kultury morálně hrouť pod vědypřítomnou hrozbou
kulturní a občanské diskvalifikace a produkují díla a "vědecké"
práce, které byly ve srovnání s jejich dřívější tvorbou paskvily.

Co si o tom měl mladý člověk myslet? Tohle by byla přece zajímavá story! Jestliže ji Milan Kundera celou zahazuje a označuje svou tvorbu do Směšných lásek za hloupost, pak to nemůže být proto, aby získal západního čtenáře, je to realistické sebehodnocení. Že píše umělecky slabé věci pod svou úroveň, věděl bezpochyby už tenkrát. Ale to museli vědět také, a před ním, Nezval, Závada, Halas, Kainar, mnozí výtvarníci a muzikanti. A jak je kritika hájila a chválila a jak hromadně přepisovala jejich životopisy! Tehdejší "popularita" a "všeobecná známost" jsou kvality jenom v narcisistické optice tehdejší literární Prahy, nakladatelství, klubů, stranických výborů. Kundera má nakonec pravdu, když říká, že půl života prožil jako relativně neznámý český intelektuál. Vždyť kdo skutečně zasvěcený uznával jeho tehdejší verše za velkou poezii (i když opravdu vždycky vzbuzovaly publicistickou pozornost, protože o kousek překračovaly vymezené hranice), koho zajímaly státní ceny a referáty ve Svazu spisovatelů? Byl veličinou v provincii provincie.

Kritik jako by si předsevzal, že autorovy výroky, týkající se jeho tvorby, zásadně nebude brát vážně - a tak Kundera napsal román-variaci, v němž si autor-vypravěč libovolně pohrává s postavami. Je to pravda? Moc se mi to nezdá, jednak proto, že autor sám takový přístup zavrhuje, jednak proto, že Kunderovy fabule jsou precizně propracované a charaktery postav se črží své vnitřní logiky, tak jak to má čtenář od nepaněti rád. Román-variace hrdinu čtenáři vždycky znovu odcizuje, vždycky znovu ruší citové pouto mezi ním a postavou. U Kundery je to naopak: v klasicky pevné, lidsky dojemné story účinkuje Kunderův velký vypravěč sám jako románová postava, která neřídí osudy svých spoluhrdinů, ale spoluhraje s nimi, ozřejmuje, vyjevuje jejich vnitřní život, čímž ušetří autorovi četné banální technické potíže s nepřímými promluvami, nevěrohodnými vnitřními monology atd., a kromě toho skýtá jemu i čtenáři mnohé račování, když na místě sám karikuje svou funkci, přehání, blažuje, vysvětluje a definuje, jednou s rozmarnou svévolí, jindy s přehnanou kvazivědeckou akribií. Kundera v postavě vypravěče-intelektuála bájí a pábí (stejně jako Hrabal v postavě vypravěče-hospodského kibice, nebo Vaculík v postavě Vaculíka), rozprává vážné úvahy z nicotností a z vážných úvah vyvede ironickou legrácku. Tak to je, a právě proto je to světové a čtivé, žádné všáky na ideje (Tereza je jednou z nejkrásnějších postav v současné české próze), ale živí lidé, Tomáš, Sabina i Franz, podání ovšem v tragikomické, někdy

až groteskní poloze. Nahá Sabina s buřinkou, Sabina, která schová Tomášovi ponožku a přinutí ho, aby šel domů v její punčoše, je krásně skutečná, ale přece i ^Sříše grotesky, jen si ji představte. Stejně tak i Tomášovo mytí oken, které celkem pochopitelně kritika rozhořčilo - ostatně podobným způsobem, jak byli asi rozhořčeni čeští vlastenci, kteří za starého Rakouska seděli v Kriminále, když si přečetli Švejk: No to jsme teďa byli ještě větší blbci, než ten blbec! To je lež a nemravnost! Ale Tomáš, myjící okna za stálého souložení, je groteska. Dotažení do konce v absurdní scéně, kdy shání celý ^{den} divku, jejíž podobu si nepamatuje. Není to dost zřejmé? A stejně groteskní je i sám veliký vypravěč, když rozpřádá své nevýsost vážné úvahy o hovnu a křičí. Groteska končí v okamžiku, kdy Tomáš dospěje k myšlence, že jeho lidské poslání byla fikce. Kritik za tím neslyší drásavou tragiku, necítí vražedný tlak okolností, ale vidí v tom Tomášův, autorem poženaný, únik do pohodlné idyly. Aby mu to štýmovalo, nehorázně optimisticky vykreslí poměry na současné české vesnici - jako by nevěděl, že v té parádnější, střediskové, městsky prokontrolované, by se lidé Tomášova a Terezina typu vůbec nemohli uchytit. Jejich vesnice je zcela určitě z těch, které se do dneška vyliďňují, protože nenabízejí nic, co by zajišťovalo dobré bydlo: ani snadnou pracovní příležitost, ani řád venkovského života. Trvalý pobyt v nich není pobytem v idyle, ale na poslední štaci. To, co Tomáše a Terezu vyhnalo z města, nejsou jejich ať už skutečné nebo vymyšlené problémy " (vymyšlel jsem jí své nevěrnosti", "bolest vášnivě vymyšlená"), s nimi by za normálních okolností žili šťastně až do smrti, to, co je přinutilo změnit prostředí je nesnesitelnost pomyslení, že by se jejich provizorní existence ve známém městě měla změnit v trvalý stav, v bezsmyslné, bezcenné přetrvávání. Nevím, jak kdo, ale já si v sobě takovou vesnici nosím po všechna léta trvání normalizace a vlastně dodnes, jako poslední možnost, jako vesnici-propast, jako předstupěň k sebevraždě - a tak si také Tomášův a Terezin konec vykládám. Kdyby se nezabili v autě (ostatně sebevražedném), museli by svůj život sami ukončit. "Postavy mého románu jsou moje vlastní možnosti, které se neuskutečnily..." říká autor a já si myslím, že opět mluví pravdu: Nesnesitelná lehkost bytí je zlý sen o tom, jak by skončil člověk, svým vnitřním ustrojením podobný Milanu Kunderovi, kdyby se byl skutečně vrátil do znormalizovaného Československa. A jestliže ten sen není zcela pravdivý, má k pravdě velice blízko, a čerta starého záleží na tom, jestli je Tomáš chirurgem a jak umřel nebo

neumýval okna. Kundera není sám, kdo měl a má pocit, že by to tady nepřežil, že by neunesl osud, odlehčený od všech srdeci blízkých existenciálních jistot.

Ale není to tedy nakonec přece jenom slabost charakteru? Je to opravdu tak, že snad Kundera, jako jeho hrdina, "nedokáže proniknout k ničemu, co se zasvětilo lidsky závažnějšímu úsilí"? Nemohl se připojit ke zdejší vzdušnici bezmocným, podepisovat žádosti, výzvy, dokumenty, nechat se vyslyšet a zavírat? A když už tedy zjistil, že se svou povahou na to nemá, proč nás svými rozklady o nesmyslnosti petic ještě ke všemu demoralizuje, tedy - "banalizuje"?

Inu, není větší pohroma pro nepohnutě ortodoxní katolíky, než velký spisovatel křesťanské orientace, pro partajní funkcionáře velký spisovatel-komunista, pro pragmaticky politizujícího emigranta nebo disidenta velký spisovatel emigrant nebo disident. Takový talentovaný, domýšlivý, svéhlavý prezent převrátí především všechny základní hodnoty hnutí naruby, zpochybní svaté, vykřičí, co mělo zůstat za kulisami, jakoby zvětšovací sklem zvětší všechny nešvary, nečistoty, pochybné praktiky. Chraň nás pámbu Grahamů Greenů, Halasů, ale samozřejmě také dalších Škvoreckých, Kunderů, Vaculíků a Havlů-dramatiků. Co je to za spravedlnost, že v lidské paměti nezůstávají logicky vypracované a nanejvýš potřebné petice a pozitivní provolání, ale pochybné, rozporů a lidského zoufalství plné literární výlevy, že i volné vlání tvůrčího ducha je mnohdy jasnovidnější a koneckonců užitečnější, než pečlivě vypracovaný elaborát pravověrného nadšence?

To nebyla šťastná chvíle kritika Milana Jungmanna, když vytíhl na Milana Kunderu modifikovanou municí ze starého arzenálu socialisticko-realistického literárního publicisty. Dostal se k hranici svých zkušeností a představ, a přece neuviděl nic víc, než zdánlivé paradoxy, nebo v jeho pojetí spíš rozpory, podfuky a lidská selhání tam, kde nejsou. Nepozoroval, že Kundera je jinde, že celý jeho dílem (s výjimkou období, kdy ^{nedokáže} psát po svém), od mladistvých veršů, přes Směšné lásky, Žert až k Nesnesitelné lehkosti bytí, prochází jednotící linie. A právě jí se Kundera principiálně odlišuje od bahanských velkospisovatelů bestsellerů, z nichž ostatně ani jediný nepracuje podobnou technikou.

V této rovině vůbec nejde o "svědectví o morální situaci v znormalizovaných českých zemích", o Kunderovo střetnutí s pokleslou politikou, o boj o čtenáře a místo na knižním trhu, ale o celoživotní, osudový, dramaticky prožívaný vnitřní konflikt, který Kunderovy

hrdiny zasahuje s nevídanou silou, způsobuje jim krutou trýzeň, vyvolává znovu a znovu protichůdné pocity štítivosti, trapnosti a inferiority i zas extatické unanutosti a totální záměnu ošklivosti a krásy, s jakou se setkáváme snad jenom u Baudelaira nebo Lautrea-monta. Ať už mimořádná citlivost na protiklad duše a těla, sahající do mýtů, vznikla u Kundery jakkoliv, psychickým úrazem, výchovou, četbou, předčasným uzráním intelektu, je to hnací médium jeho tvorby, které ho nutí k novým a novým průzkumům a sondám. Tady vůbec nejde, jak se Jungmann domnívá, o dobývání se ^{de} otevřených dveří, není zde také žádný rozpor mezi nechutí k záplavě nahých těl na nudistických plážích a mezi podrobnými popisy intimity, je to pořád tyž hnus a táž fascinace, které se pokoušejí proniknout až k samé, do temnot ponořené záhadě vzniku člověka.

Urputná honba za sexem, která ho má stálým opakováním zbez-významnit, devalvovat, vykázat do patřičných mezí, není ničím jiným než výrazem touhy zrušit, vypudit z obzoru vědomí nesnesitelnou souvislost mezi orgány vyměšování a plození a svrchovaností lidského ducha i duchovních pout mezi lidmi. A přece zas, protože odlu-ka nemůže být nikdy dokonalá (Terezino tělo pociťuje rozkoš i proti její vůli) je člověk sužován neustálými průniky trapné, ponižující zvířeckosti, agresivity, mstivosti, závisti, vandalství, které, i když zůstávají pouze v rovině vnitřních, potlačených hnutí, spochybňují reálnost a opravdovost lidského usilování o věčné, kosmic-ké cíle, o ušlechtilé, kultivované vztahy mezi lidmi.

Kundera nabízí ve svých románech celou škálu možných va-riant, jak citlivý, nebo chcete-li, přecitlivělý člověk na toto své fatální vymezení reaguje, od nenávisti a surového zesměšnění lidské fyzis, zahrnující i nechuť k aktu zrození a vlastně i k dítěti, (Valčík na rozloučenou je mimo jiné také fraškou na téma posvátné početí a rodičovství), přes dojatou a soucitnou toleranci, až po zoufalé pokusy ošklivit si krásu a vznešenost a milovat právě fyzické ošklivosti.

Ach ano, zavřít oči, pomlčet o projevech lidské fyzis a s ní spojenými prastarými instinkty z doby, kdy člověk byl ještě zvíře-tem, je laskavé a příjemné, ale není právě toto mlčení, které se sta-lo ve všech moderních ~~filozofických konstruacích~~ včetně marxismu povinnou konvencí, jedním z důvodů, proč všechny stále selhávají? Proč se stále s nechápavým údivem díváme na "ve dvacátém století ~~neoprávně~~" masové vraždy, ponižování, mučení a znevolňování člověka?

Proč si stále nejsme s to otevřeně přiznat, co člověk je, s čím neustále, bez ohledu na politické systémy, zápasí, a kde se to v něm, právě mimo mozek, všechno vaří ?

To, co jsme zde v Československu téměř po dvacet let prožívali a co vytváří kulisu, v níž se Kunderovi hrdinové pohybují, rádi za rok zapomeneme, ale trýzeň, kterou snad všichni vnímaví lidé ze své dvojakosti, fatálně jednotné a nerozdělitelné, pociťují, zde bude pořád a Kundera bude mít bez ohledu na módy své vášnivé domácí a zahraniční čtenáře, kteří v jeho směšných, trapných, odpudivých, zlých, velkodušných, soucitných i soucit vzbuzujících hrdinech potkávají své rodné bratry.

Poznámka :

Než jsem napsal tuto úvahu, přečetl jsem a slyšel jsem řadu názorů na Kunderovu tvorbu. Jestli v ní Květoslav Chvatík, Josef Škvorecký, Eva Kantůrková a jiní najdou volné citace svých myšlenek, prosím je o porozumění : přesné odkazy by můj článek neúnosně prodloužily a stejně už nemám všechny texty po ruce.

JT

249

Ulrich Greiner:

/Poznámky k jednomu přeceněnému autorovi/

D R O G A S T Ř Í Z L I V O S T I

Málo seriózních autorů věnuje sexualitě tolik pozornosti jako český spisovatel Milan Kundera. Toto téma dominuje jeho pěti románům stejně tak jako nedávno vydanému svazku povídek "Směšné lásky". Směšné je klamání i sebeklamy, jimž lidé propadají ve jménu lásky; směšný je nástroj, který, jak se lidé domnívají, jim umožňuje se milovat:

"Připoutat lásku k sexualitě, to byl jeden z nejbizarnějších nápadů Stvořitele." K tomu poznání dochází Tomáš, hrdina Kunderova románu "Nesnesitelná lehkost bytí" /1984/. Tomáš si představuje, že sexuální vzrušení muže je mechanismus sestávající ze dvou do sebe zapadajících ozubených koleček. "Zub, na němž je vidina nahé ženy, se dotýká protějšího zubu, na němž je vepsán imperativ erekce. Když se nějakým nedopatřením kolečka posunou a kolečko vzrušení se dostane do kontaktu se zubem, na němž je namalován obraz letící vlašťovky, naše pohlaví se bude vzpřímevat při pohledu na vlašťovku."

Při popisování sexuálních úkonů je pro Kunderu typická nemilosrdná přímest. Není stydlivka. Ale četné erotické scény v jeho díle nevzbuzují ve čtenáři žádné krásné pocity nebo příjemné představy. Tomáš uzavírá své spíš tristní úvahy větou: "Jediný způsob, jak lásku uchránit před blbostí sexu by bylo nařídít hodiny v naší hlavě a být vzrušen pohledem na vlašťovku."

Není člověk, který mluví o "blbosti sexu", snad přece jen stydlivá duše? Tomáš není Milan Kundera. Tomáš Terezu miluje. Ale přestože ji tolik miluje, že kvůli ní opustí příjemný exil v Curychu a vrací se do Prahy, kde vládne komunisté, nedokáže jí být věrný. Sbírá si sexuální setkání s ženami jako jiní sbírají známky. Zdá se však, že ho ta vášeň neobšťastňuje. Sexuální puzení je neřest, je to spíš něco jako propadnutí drogám.

V románu "Kniha smíchu a zapomenutí" se spolu vyspí Tamina a Hugo. Je to nehozké. Tamina se to děje poprvé po třech letech. Situace jí připadá nevyhnutelná a neodvratná. Aby snáz unesla její trapnost, myslí na doby dovolených, které trávila se svým mužem. Hugo, stálý host v kavárně, kde Tamina pracuje jako servírka, po ní touží už dlouho. Když Tamina nečekně ke všemu svolí, velice ho to vzruší. Aby ten vytožený okamžik co nejvíc

vychutnal, snaží se myslet na něco jiného.

Kunderův komentář k tomuto grotesknímu, na nedorozuměních založenému setkání zní: Ten pokus, k němuž oba aktéři přistoupili z protikladných důvodů, "to bylo to jediné, v čem se podobali jeden druhému."

V románě Valčík na rozloučenou /1977/, erotickém dobrodružství několika párů, svede Jakub Olgu. "Nikdy si nepřál nic méně než milevat se s touto dívkou." Jakub si představí ženské pohlaví: "Cítil nad tím vším vždycky nechuť a vzpíral se tomuto poddanství." Při souloži však ke své nevoli zjistí, že je vzrušen: "Jeho duše se pekorně ztotožnila s činností jeho těla."

Sexualita je hloupá. Má však také svou temnou a děsivou stránku. V povídce "Falešný autostop" / z knihy "Směšné lásky" / si mladý pár vyrazí na dovolenou. U jedné benzínové pumpy začne žena hrát žertem stopařku. Muž na to žertem přistoupí. Ze hry se stane vážná věc. Večer v hotelu jedná muž se svou přítelkyní jako s kurvou a nutí ji k ponižujícím věcem. Když pak dojde k souloži, cítí oba vzrušení, jaké dosud nikdy nepoznali. Rozkoš nebyla nikdy tak velká a nikdy si nebyli cizejší. Muž nenávidí ženu a žena pláče hanbou a strachem.

Sexualita není jen hloupá, temná a děsivá. Je taková také proto, že se v ní nezastřeně vyjevují nízké pudry, jako touha po moci a pomstychtivosti. "Žert" /1968/ se odehrává v Praze v době stalinismu, Luďvík, který byl kvůli nevinnému žertu vyloučen z komunistické strany, vyloučen z vysoké školy a odsouzen k několika letům nucených prací, se po tom všem náhodou setká se ženou právě onoho soudruha, který se tehdy nejherlivěji zasazoval o jeho potrestání.

Žena se do něho zamiluje. Luďvíkovi je shostejná, ale větrí příležitost k pomstě. Má se s ní setkat v přítelově bytě. Plánuje schůzku s chladným hněvem. Chce pokařit tu ženu a tím i svého nepřítele. Při souloži ji bije. Ale žena při tom cítí rozkoš. Pointou toho bizarního a skličujícího příběhu je, že se Luďvík krátce na to setká s jejím mužem. Ten má u sebe přítelkyni a dá Luďvíkovi najevo, jak je mu docela vhod, že se takhle příjemně zbavil své ženy.

Milan Kundera provádí demytologizaci sexuality. Konstruuje lidi, místa děje a scény jako vědec - sexuolog, který chce zjistit, jak se chová A, když se za určitých podmínek setká s B. Čtenář

ty scény pozoruje zpočátku jako voajér. Brzy si však uvědomí, že jde o vypočítaný pokus bez jakékoli dusné erotiky, který mu brání identifikovat se s některou z pekusných osob a podílet se na jejím vzrušení. Za ušlou rezkou odměňuje Kundera čtenáře rezkou z odhalování a prohlédání. Protože vypracovaný děj je nestouhý a neradostný, těší se čtenář spolu s Kunderou poznáním, že skutečné motivy lidí jsou ubožejší než předstírané a domnělé.

Na Kunderovi je moderní psychologicky uvědomělý, iluzí zba-vený a střízlivý vhled do oněch oblastí člověka, které zvláštř svádějí k romantickému zkrášlování. Proti tomu obrací Kundera svou nenávisť a všechnu diagnostickou inteligenci svého psaní. V románě "Život je jiný" /1974/ líčí životní příběh mladého mu-že, který se vyvine ze zhýčkaného matčina mazlíčka v oportunistu a sprostého zrádce. Tato postava, dilotující básník s nesmírnou a směšnou ctižádostí, ztrávený milenec s perverzními erotickými fantaziemi a praktikami, tato postava je skutečně výlupek vši odpernosti. Kundera v ní spájí dvě téma, jimiž je přímo posedlý: sexualitu a politiku.

I v politice propadají lidé neustále klamavému třpytu vzne-šených ideálů. I v politice zakrývá ideologické zláni jen chatrně skutečnou pohnutku veškerého lidského jednání: touhu po moci. V tom jsou sexualita a politika jen dva speciální druhy univerzální lži. A tu Kundera pronásleduje.

Pro svou strategii strhávání masek má Kundera skličující a těžko vyvratitelný důkaz: dějiny své vlasti, Československa, které okupovali nacisté, potom je znovu vybudovali demokraticky a socia-listicky smýšlející idealisté, která trpěla pod terorem stalinis-mu, potom jí zachvátila euforie Pražského jara a znovu se stala obětí komunistické brutality, když jí v roce 1968 obsadila so-větská armáda. Pokaždé se tu stala hrđinství obětí násilí, idea-lismus obětí zrađy, láskeť obětí nízkosti.

Toto je temné pozadí všech románů Milana Kundery. A kde jsou deformeovány společenské poměry, nemohou zůstat neperuřeny ani intimní vztahy. Sexualita je u Kundery komický, výsměšně pekřive-ný obraz společnosti, ve které vládne moc a násilí. Láska není žádná nebeská mecnest. Láska je něco krajně vzácného, nevysvětli-telného, dejenného, vždycky zároveň také trochu směšného a vždycky ohroženého. Tereza a Tomáš, Kunderům nejkrásnější a jediný sku-tečný milenecký pár, přijde na konci románu "Nesnesitelná lehkost

bytí" smutně a bídně o život.

Milan Kundera není antikomunista, alespoň ne v tom smyslu, jaký měl na mysli americký neekonzervativce Norman Podhoretz, když adresoval Kunderovi v říjnu 1984 otevřený dopis /vyšel v časopise Commentary/. Podhoretz tehdy vyzýval Kunderu, aby se postavil odhodlaněji na stranu militantního antikomunismu neekonzervativců. Kundera by byl ovšem, na rozdíl od Podhoretze, setva s to udělat si z antikomunismu novou ideologii, která je velice optimisticky přesvědčena o převaze demokratického západu. Na to je Kunderova skepse příliš velká a jeho pochybnost o lidských ctnostech příliš hluboká.

Kunderův obraz člověka je tedy dost temný a jeho pesimismus dost černý. Proti tomu protestovat by bylo naivní. Těžko očekávat veselí a smířlivost od někoho, kdo zažil to co Milan Kundera.

Špatné zkušenosti ovšem ještě nedělají spisovatele, a literární kvalita Kunderových knih je pochybná. Není pochybné, že umí psát, což v jeho případě znamená: je bystrý, analytik, efektní filosof a dobře formulující esejista. Ale vypravěč není.

Vypravěč důvěřuje svému příběhu, svěřuje se mu. Kunderovy příběhy jsou vynyšlené konstrukce, jejichž záměr nastoupit cestu důkazu je rozpoznatelný v každém okamžiku. Vypravěč dává svým postavám jejich vlastní život a žije při vyprávění životem oněch postav. Kunderovy postavy jsou autersky už předem náležitě definovány, jsou to loutky v jeho ruce a ta ruka je velice rychle kormidluje do typických a výrazně vypevňujících situací.

Vypravěč má potěšení z vyprávění, z předlovy, z odbočení, z vylíčení i zdánlivě vedlejšího detailu. Kundera nemá žádné potěšení z vyprávění, nelíčí, nikdy neodbočí. Jak jeho postavy vypadají, se čtenář nedoví. Leda, snad, něco jako: "Prsíčka má malinká a visí jí z hrudi jako dvě švestky." Víc se o Olze, jedné z hlavních postav "Valčíku na rozloučenou" nedovíme.

Tenhle román estatně začíná takto: "Začíná podzim a stromy žlutnou, rudnou, hnědou." Začátek povídky "Symposion" zní: "Inspekční pokoj lékařů / na libeovlném oddělení nemocnice v libeovlném městě / svedl dehromady pět postav a spletl jejich jednání a řeči v nicotný, a přece tím radostnější příběh." V "Knize smíchu a zapomění" se Kundera obrací přímo na čtenáře: "Město, v němž se děje můj příběh, nechávám v anonymitě. Je to proti všem pravidlům perspektivy, ale nezbyvá vám, než abyste se

s tím smířili." O něco později vysvětluje: "Celá tato kniha je román ve formě variací."

Je to jasné: Kunderovo zdráhání epicky vyprávět je pro něho otázka metody. Nechce vypravovat, protože vypravování nevěřuje. Dnes patří nedůvěra ve spolehlivost tradičního vyprávění ke klasičkému inventáři moderny. Autor už nepředstírá všemocnost a vševědoucnost, odmítá sevřenou souvislost, hlásí se k fragmen-tárnosti, prokládá proud vyprávění reflexí a komentářem.

To všechno není ovšem Kunderův způsob. Je poplatný starší metodě, hlásí se k tradici didaktické literatury, nejspíš k fran-couzským moralistům. Kundera se chová autoritativně, je páne-m osudů i významů. Ví vždycky k jakému konci vypravuje a jeho pří-běhy mají vždycky konec, pointu, závěr. Vyprávění je pro něho jen záminka, důvod vystoupit při první příležitosti před ope-nu jako komentátor, jako filosofující rádce, jako konferenciér. Pro-tože tuhle roli ovládá šarmantně, vtípně a zábavně, člověk ho rád poslouchá a teprve postupně si s restoucí nevolí uvědomuje, jak se zvětralá hořkost a redukcionistická posedlost strhávat masky začíná roztahovat v jeho vlastní hlavě.

"Žert", Kunderův první román, je etresný dokument proti ko-munismu. Je plný autobiografické zkušenosti, tragické dějiny země se tu kryjí s příběhem postavy. Ale všechny další knihy jsou jen výsměšné nebo tragické variace mizantropického pohledu na svět, které vděčí za svou zábavnost jen a jen antiiluzivní reflexi a nikoli důvěře v sílu literatury a její možnosti estetického poznání.

Ale právě tehle je pravděpodobně důvod Kunderova obrovského úspěchu. Jeho knihy nabízejí literaturu lidem, kteří vlastně ne-vědí, co si s literaturou počít. Neboť literatura je vždycky zároveň otevřená významům, rozperům, její aplikovatelnost je často sporná a cesta, na kterou literatura bere s sebou čtenáře je často důležitější než dosažení cíle. U Kundery je však cíl vždycky nad slunce jasnější, návod k použití leží na dlani. A čtenář se nikdy nepotřebuje postavit na stranu nešťastných nebo směšných a často denunciantských postav, nýbrž může se postavit na stranu autora, který ho bere na ruku a dává mu vznešený pocit, že ví, jak se věci mají a že do nich vidí.

A skutečně, Kundera má a udržuje si vždycky proti svým postavám pravdu. Mít pravdu a udržet si ji je přece jeho hlavní zájem. Takový zájem je typický pro esejistu, jemuž musí jít o

te, aby rozvinul chod svých myšlenek rozhodně a jasně.

Kde čte Kunderu, nese si domů něco černého na bílém, nemusí si dělat hlavu, co je mezi řádky, protože tam u Kundery není nic. Kunderova literatura je literatura pro chytráky a přeouky.

V jedné básni o Nietzscheově "Zarathustrovi" píše Bertolt Brecht: " V prázdnotě se střízlivost stává drogou."

/Die Zeit, 23. 5. 1986/

202

Vínek vzpomínek Josefa Hiršala

Česká memoárová literatura byla v posledních letech obohacena o několik děl, která přesahují svým významem přínos, jaký představuje současná beletrie. Hiršalova kniha mezi nimi zaujme nepochybně přední místo: její temperamentní autor, od raného mládí střídavě a bezmála současně idealisticky zanícený i skepticky realistický, plný nezmarného životního elánu i přátelské družnosti, je ve sféře české poezie jednou z těch osobností, které jsou vždy v samém středu dění a dovedou obrážet všechny niterné záchvěvy okolního světa s citlivostí seismografu.

Hned úvodní partie knihy, vystihující ovzduší, v němž mladý básnický debutant dělal své první krůčky do světa literatury, má svědeckou hodnotu naprosto mimořádnou, díky tomu, že podává jakousi topologii toho sociologického a psychologického prostoru, v jakém u nás vzniká a vyvíjí se básnická tvorba. Tento prostor se rozpíná mezi několika póly; pokusme se ilustrovat jeho vnitřní dynamiku několika výňatky z Hiršalovy korespondence s jeho mladými přáteli.

Je tu především pól autostylizace, která dovoluje mladému člověku uchránit si určitou vnitřní sféru myšlení a citu před nárazy okolního světa a vytváří určité poznávací znamení, podle kterého je možné volit přátelství lidí duševně spřízněných. Inklinace k tomuto pólu je v citovaných dopisech Hiršalových přátel reprezentována hodně bohatě, zpravidla s veškerou naivitou chlapeckého patosu, který vydatně čerpá z obrazové zásoby předchozích básnických generací. Tak třeba mladičká Ladislav Fikar: "Jaké to putování, sbírání se tam jinač, kde všichni jsme staviteli, ale namísto katedrál nám pod rukou neroste ani pozemský kostelík. Jenom předznamenání všech partů, vladařské ruce houslistů, rozlety stěhovavých, noci nanebevzetí a přídech zvonů,

takovýchle erb našim cestám, které jsou stejné." A v podobě obzvláště preciózní u Josefa Rumlera: "Příteli, kéž větry smírných určení zvoničku srdce rozhoupají vděčností za narcis z Tvého nástroje vypěstěný a zkvetlý, mazlený a cuchaný polibkem sledované věty, jež nám má co říct." A s lehkým nádechem bezděčného erotismu v dopisech Gertrúdy Göpfertové: "Vzpomínám, jak jsme seděli na lavičce poblíž jičínského libosadu, jak už bylo pozdě a pročernalá tma a jak jsi vyhrabával ze sametové mošničky dukát básně za dukátem. Překoda, že vzpomínky jsou dvojsečná zbraň... Josko, jsem často blízko Tebe, Ty o tom ani nevíš. Vždycky, když nevím kam. I já věřím, že Ti bude zase teplo."

A proti tomu pól rozverného bohémství, záměrně anti-lyrického, jak ho reprezentují dopisy jiného Hiršalova mladého přítele, Vítězslava Kocourka: "Jinak byla ohromná psina u nás nahoře v Kobylisích. Hráli tam divadlo Mumraj v hájovně aneb Zázračný jezevec. Kluci tam dělali takový bordel, že je vyvedli policajti. Bonbon /kterého znáš/ dostal pendremkem do krku a všichni /byl mezi nimi i Smrděnka/ museli den na to poplatit 50,- K nebo 48 hodin vězení. Bonbon, teceví, prachy neměl, tak chtěl nastoupit trest, ale strážmistr mu dal lhůtu ještě do zítřka, aby si ty prachy nějak sehnal. Jenže to půjde ztěžka..."

Ale vedle těchto individuálních autostylizací jsou tu i představy o tom, jakým způsobem se poezie vřazuje do života společnosti. I ty se pohybují mezi dvojím pólem. První z nich je pól sebevědomého mesiášství, ilustrovaný v dopisech Hiršalových přátel zvláště výrazně, s pošetilou naivitou adolescentního velikášství, dopisem surrealistického nadšence Josefa Honyse: "Začnu-li se totiž zabývat literaturou, bude to za jediným účelem, s kterým ty budeš rozhodně souhlasit, totiž opatrně se zmocnit vedení s literatury za pomoci a spolupráce odvážných lidí, kteří zároveň něco dovedou, a diktovat umělecké názory ostatnímu publiku. Doufám, že budeš souhlasit s podobným plánem, jehož důsledkem bude vytvořit novou generační skupinu, ovšem, až bude vhodná doba."

A proti tomu je tu pól sociální angažovanosti, jistě sympatičtější svým zaměřením na lidskou pospolitost, ale skrývající v sobě nebezpečí příliš zjednodušeného pojetí vztahu mezi skutečností a básnickým slovem, kterému je bez váhání přisuzována funkce připravovat sněním, jemuž dává výraz, budoucí činy. Orientaci k tomuto pólu ilustruje lépe než výňatky z korespondence výňatek z kritické stati Jana Kopeckého: "Ale jen ten básník, který pochopí, že dnešní snění musí být zítra skutkem, že jsme tu proto, abychom uskutečňovali, jen ten je platen sám sobě i jiným. A jen ten píše pro sebe a pro jiné, ze života opět do života, a nikoliv pro kroužek přátel, nikoliv pro hrstku referentů, pro něž číst je povinností!"

Každý z těchto pólů představuje ovšem hraniční bod, kde poezie přestává být poezií - její skutečný život, ta svobodná hra, která je zároveň kultivací slova i kultivací myšlenky a citu, se odehrává v prostoru mezi nimi. A historie, kterou nám líčí Hiršalova vzpomínková kniha, je v podstatě historií bizarních deformací tohoto prostoru, zužovaného jednosměrnými tlaky až na oblast tak nepatrnou, že v ní lze místo svobodného pohybu často stěží přešlapovat na místě.

Ale dříve ještě než se v knize začne rozvíjet tato historie, je tu vylíčení prvních dojmů, setkání a klíčících zájmů, které studentika jičínského učitelského ústavu přiváděly do styku s literaturou. Vylíčení prezentované s typickým Hiršalovým humorem a sebeironií, zvláště tam, kde líčí své chlapecké nadšení surrealismem: "Psali jsme automatické texty, produkovali záznamy snů. Každou noc jsem měl u postele školní sešit a drásal do něj zeleným inkoustem bláboly téměř šílené. Bičovaná fantazie se navíc prolínala s pubertální erotickou roztoužeností. Takže z roztesknění po slečně Jáře Novotné byly jakési surrealistické hámoty, groteskní a bizarní." Patronem těchto chlapeckých adeptů surrealismu je ovšem Nezval - "Informace, teorie, praxe - vše šlo přes Nezvala" -, ale mladí nadšenci navážou brzy

i kontakt s brněnským nakladatelem Jožou Jíchou a prostřednictvím jeho dcery studující ve Francii dostávají dokonce "informace" přímo z Paříže. V Jíchovi samém nacházejí ostatně studentíci osobnost, která se zřejmě uchovala při své smolařské existenci některé rysy mentality chlapecky naivní, jak ukazují jeho dopisy: "Já sám, ač duševně zdeprimován a nervově zničen u bořící se existence, četl Co je surrealismus? dvakrát, ale to je málo, když nelze se plně soustředit na čtené, aby se mohlo pochopit, vystihnout... U nás Breton naráží až příliš na předsudky. Kolik mladých lidí, literátů, redaktorů, spisovatelů mi již knihu vrátilo s málo lichotivými poškľebky! Pozbývám naděje, že se rozprodá aspoň na minimum..." Jako "surrealisté" začnou již čínští studentíci polemicky korespondovat i s redakcí Studentského časopísu, kde je ovšem v této etapě jejich vývoje "nechtěli tisknout jinde než v rubrice Došlé dopisy". Ale právě se Studentským časopísem je spjata další fáze Hiršalovy cesty k literatuře, když mu konečně otisknou i pár jeho veršů: "Honys v tom viděl zradu a v příspěvcích břečku. Zavrhl mě. A já, maje radost, že jsem do Studentského časopísu konečně pronikl, přizpůsobil jsem svou produkci linii časopísu. A po pár měsících jsem se stal dokonce i zdejší hvězdou, spolu s Fikarem a Rumlerem."

Jakkoli Hiršal přišel do styku se Studentským časopísem až v okamžiku, kdy se doba jeho slávy už pomalu končila, čtenář na tomto místě musí zalitovat těch časů, kdy mladičtí milovníci poezie měli možnost tříbit své básnické citění vzájemnou konfrontací svých časopiseckých publikací i vyjadřovanými názory a nacházet tak cestu i ke kontaktům osobním, založeným na společenství intelektuálních zájmů a citění. O tom, jak závažnou roli Studentský časopis sehrál ve vývoji těch, kde se později stali představiteli poetického dění u nás, svědčí už jména těch, kde poprvé publikovali na jeho stránkách: z těch o něco starších Blatný, Kainar, Vrbová, Valja, Bonn, z mladších Orten, Rumler, Bojar, Fikar a jiní. A tak právě na tomto místě Hiršalova vyprávění je humorný tón, jakým líčil své první projevy chlapeckého nadšení pro poezii,

vystřídáván - i když v celé knize nikdy nadobro nemizí - výpověďmi o tom, kterými svými stránkami na něho nejvíce zapůsobili básníci více méně s ním generačně spříznění. Citace básní, které v něm zanechaly nejsilnější dojem, se střídají se stručnými, několikařádkovými charakteristikami.

Ze Studentského časopisu vedla ostatně pro mnohé cesta i do Kritického měsíčníků, který v roce 1937 začal vydávat Václav Černý, a do Halasovy edice Prvních knížek, v nichž publikovali své prvotiny Valja, Bonn, Bednář, Čivrný, Nouza, Orten, Kainar, Marková /Eislerová-Žantovská/, Kolář i Hiršal sám. Debutoval tu v roce 1940 knihou Vědro stříbra. To už má za sebou maturitu a nastupuje na místo bezplatného hospitanta v chomutické škole; kontakty zprostředkované literaturou hrají v tomto jeho venkovském ústraní velkou roli: "... právě díky mé vesnické izolaci a mým úspěchům se přímo rozbujela korespondence s literárními vrstevníky. Denně došel nějaký dopis a denně jsem na jiný odpovídal." /Právě z let 1939-1941 jsou i dopisy, z kterých jsme úvodem citovali./ A tentýž styl života, v němž nejzávažnější roli hraje dopisový styk s literárními přáteli a pravidelné návštěvy Prahy, pokračuje, i když brzy nato jeho hospitování skončí a on nastoupí místo lesního manipulanta v Nouzově u Unhoště a v Dražičkách u Tábora, kde stráví zbytek válečných let. Na jaře roku 1942 vychází jeho další básnická kniha Noclehy s klekánicí.

To se už okruh Hiršalových přátel rozšiřuje i o osobnosti, ke kterým začínající básník shlíží s hlubokou úctou, rozvíjí se i přátelské vztahy s přáteli věkově blízkými, jako je Zdeněk Urbánek i Kamil Bednář, a celý tento obraz literární společnosti, jak se schází po pražských kavárnách a vinárnách i v bytech jednotlivých přátel, je zároveň tragicky podbarven osudy mladých básníků židovských, ať už jde o Jiřího Ortena, Jiřího Daniela, Hanuše Bonna nebo Jiřího Klana-Lederera; s druhým z jmenovaných spíná Hiršala srdečný přátelský vztah, stejně jako s divadelníkem Gustavem Schersem. A tak se v zorném poli vynořuje i silueta terezínského

ghetta: "Posílali jsme přátelům balíčky, zprvu volně, později bylo zapotřebí známky. Jenom kdo ji měl, mohl z Ostrovní ulice poslat do Terezína balík. Tak končil náš styk s židovskými přáteli. Nejlépe na tom byli ti z nás, kdo měli své známé v londýnském vysílání, slyšali aspoň hlasy Oty Ornesta, Josefa Schwarze, Josefa Lederera, Ivaně Jelínka a Karla Brušáka."

Stránkami Hiršalových pamětí prochází postupně celý zástup postav: pokud jsou to básníci, jsou zpravidla charakterizováni i ocitováním těch svých básní, které se jejich literárnímu druhovi vryly nejhluběji v paměť, je nastíněna jejich osobnost lidská i básnická, a obraz doplňují často i jejich dopisy. Pro literárního historika materiál svrchovaně cenný. Ale často víc než jen materiál: jemně nastíněný portrét Bednářův patří nepochybně k tomu nejzávažnějšímu, co bylo o tomto básníkovi napsáno, a silné i slabé stránky této básnické osobnosti jsou tu zachyceny a váženy se spravedlivou uvážlivostí, která je o to cennější, že se opírá o pohled z dost velké lidské blízkosti a že jde o básníka, jehož dílo čeká na své spravedlivé - a to znamená i kritické - zhodnocení. Je pochopitelné, že z básníků vlastní generace Hiršala zcela mimořádně zaujal Jiří Orten: "Bednář prožívá vlastní utrpení jako spasitel, kdežto u Ortěna není po mesianismu ani stopy. Jeho pocit úzkosti vychází z konkrétních situací, z naléhavosti osobní zkušenosti." A tuto konkrétní osobní zkušenost vidí ovšem Hiršal ihned v jejím spojení s obecnými danostmi situace protektorátní: "My jsme se směli svobodně pohybovat. V kavárnách visely tabulky Židé nejsou vítáni, ale nikde nebyl nápis Bednář a Hiršal nejsou vítáni."

Zamyšlení nad těmito dvěma básníky pokládám za ústřední partii Hiršalovy knihy. Není nic zvláštního na tom, že toto zamyšlení se týká právě dvou básníků, s nimiž se setkal na samém počátku své literární dráhy: je právě typické pro každou básnickou tvorbu, pro každý básnický osud, že rozvíjí v celoživotním zápase o vyjasnění základní motivy, s nimiž se básník setkal ve svém nejranějším mládí. Snad by úvahám, které jsou v knize věnovány těmto dvěma básníkům, prospělo,

kdyby se zcela odpoutaly od představy, že smysl jejich díla se stane zřejmějším, když je uvedeno ve vztah s těmi duchovními proudy, které v téže době ovládají intelektuální život Evropy pod označením existencialismus. Souvislost lze najít právě jen v soustředění na základní danosti existence, které je sice neobyčejně zvýrazněno obecnou situací krizovou, ale samo o sobě je poezii vlastní vždy: ani myšlenky filozofů, ani Sartrovy pokusy vyvodit z určité ontologie teorii angažované literatury, nemají s básnickým ztvárněním existenčního prožitku žádnou bezprostřední souvislost. A zejména v případě Ortenově vzniká snadno klamná představa, že konfrontací s pojmovým myšlením lze lépe pochopit vnitřní pohyb jeho básnické myšlenky, představa, která přístup k tomuto dílu jen znesnadňuje. Snad nejvíce by prospělo k ujasnění jeho básnického smyslu, kdyby byly pečlivou analýzou jednotlivých básní postiženy všechny protiklady, které se projevují v Ortenově postoji k smrti i k lásce, protiklady žádnou filozofickou syntézou nesmiřitelné. Pokud jde o jeho prožitek smrti, stačí srovnat například báseň Po smrti ze sbírky Ohnice - "Tam za tou skálou pohled /jakoby ztratil zrak/ tě pohltí. Tam za tím paprskem je široký rytmus volnosti nevědomé. Úplný pocit vzlínání. Jak rostu, řekneš mi, bude to záře" -, v níž se jako v tolika dalších smrti jeví v podobě konečně dosažené svobody, s mnoha jinými básněmi, jako je třeba Cvičení o smrti z téže sbírky, kde se projevuje úzkost ze smrti s naléhavostí prožitku skoro fyzického. Ale právě z takovýchto prožívaných protikladů vyrůstá ovšem básnické dílo, neboť materiálem, z něhož je vytvářeno, je právě konkrétní dojem, konkrétní pocit ve své jedinečnosti.

Z básníků starší generace se v Hiršalově knize objevuje pochopitelně na mnoha místech především postava Halasova, jak kvůli intenzivnímu dojmu, kterým na Hiršala působila jeho poezie, tak i pro jeho vztah k mladým básníkům a spisovatelům: "Halas pomáhal a intervenoval nejen při vydávání prvotin, ale doporučoval na redakční místa v novinách a nakladatelstvích i bývalé volontéry, totálně nasazené a bezprizorné. Byl to on,

kdo při vzniku Kritického měsíčníku radil Černému, které mladé básníky má tisknout. Nám půjčoval knížky, hovořil s námi o literárních problémech i o našich osobních potížích... Halas nezapomněl, jak mu v mládí pomáhal Jiří Mahen a teď se řídil jeho vzorem." A ledacos z toho, co Hiršal uvádí, vrhá lepší světlo i na Halasovy postoje v posledních letech jeho života - právě proto, že osobnost básníkova je tu viděna opět očima básníka.

Vínek vzpomínek líčí Hiršalovo mládí až do roku 1952 a zachycuje tedy i prvních sedm let poválečných. Květen 1945 znamená Hiršalovo definitivní přesídlení do Prahy a jeho zatčení v prostředí nakladatelském: krátké působení v redakci Svobodného slova je vystřídáno nejprve redaktorováním v Orbisu, později v propagačním oddělení nakladatelství Brázda. Mezi obojím je historie jeho vyloučení ze Svazu spisovatelů: Svaz ho poslal na měsíc do brněnské Zbrojovky, aby tam načerpal materiál pro novou dětskou knížku, a když potom o svých dojmech vypráví ve vlaku, je jednak legitimován tajným policistou - což zřejmě ~~zůstane~~ bez následků, policista tvrdí, že si chce ověřit fakta, o kterých Hiršal hovořil - a jednak na sebe upoutá vytrvalejší pozornost budovatelsky naladěného společenství, který pak pošle na Svaz udání; Hiršal je z Orbisu vyhozen a musí odejít na brigádu do továrny, teprve později se mu podaří najít místo v nově ustaveném podniku pro vydávání zemědělské literatury. Odchodem z nakladatelství Brázda v roce 1952 pak kniha končí: "Nový ředitel, bývalý účetní či ekonomický náměstek, měl za úkol podnik vyčistit a reorganizovat. Než se ta dobrá věc podařila, odešel jsem z nakladatelství sám." Závěr knihy, kde se autor zmiňuje o svém nástupu v propagačním oddělení Našeho vojska, dovoluje doufat, že se od Hiršala dočkáme i vylíčení toho "přeludného letu let, který následoval", jak čteme v poslední větě vyprávění.

Celá historie tohoto období je vylíčena neobyčejně plasticky a tyto části knihy by si nepochybně zasloužily samostatnou pozornost. Dojem z jejich četby je stejně živý jako z četby některých próz Škvoreckého, a jako v nich i tady se obráží všechen síleně nesmyslný dobový chaos: "Podvody, náhody, lži,

strach, vzestupy a pády. Osudy na tenkých nitích, Damoklovy meče nad hlavami." A stejně jako u Škvoreckého je toto všechno viděno se smyslem pro groteskní detail, s humorem a bez patosu.

Naše pozornost se soustředí nicméně i v této části knihy hlavně na vylíčení poměrů literárních. Tady Hiršal hojně cituje i z dobových dokumentů, a podává tak plastický obraz sjezdu českých spisovatelů v červnu 1946 i pounorového sjezdu národní kultury. Ale toto objektivní vylíčení bývá co chvíli doplněno groteskním detailem, jehož humornost je ještě podtržena zdůrazněnou exaktností vzpomínky; tak třeba v souvislosti s gardenparty, která byla uspořádána v roce 1946 na závěr sjezdu českých spisovatelů v Černínském paláci: "V nevelké salle terrenš byl pouhý jeden dlouhý stůl se studenými nářezy, jen několik bas vína a piva. Přesto, když se tepaná mříž brány otevřela, lačný spisovatelský dav se vrhl dovnitř a hodevní tabuli překotil. Z pohoštění nebylo nic. Sám jsem byl mezi mlsnými chamtivci a odnesl to zraněným palcem pravé nohy. Dupl mi na ni v nastalé tlačnici a panice Quido Maria Vyskočil."

Jsou tu ovšem i události, při nichž Hiršal hrál sám roli podstatnější, protože se týkaly právě tehdejší mladé generace: tak před únorem cyklus sedmi básnických večerů, které pod názvem *Mláďá literatura* uspořádal literární odbor Umělecké besedy, a pak pounorový sjezd mladých spisovatelů na Dobříšši. To, co proběhlo v politickém životě země krátce před tímto sjezdem, vyvolalo u Hiršala a jeho přátel náladu dost stísněnou, jak svědčí třeba citovaný zápis v pamětní knize žamberské vinárny: "Nevíme však, co se chystá, nikdo nejsme komunisti. Zvítězí-li český lid, nebudem už víno pít. Budem jíst kyselé zelí, snad nás taky rozveselí." Na dobříšském sjezdu se však nálada uvolnila, dokonce natolik, že se skutečnost pozastřela příjemně mámivým závojem: "My tam jeli tak trochu se strachem, že komunisti nás třeba dají zavřít. Komunisti zas měli obavu, že je nebudeme brát vážně a nebudeme se s nimi bavit. Nestalo se jedno ani druhé... V počáteční eufórii na dobříšském sjezdu, v tom vzájemném sbratření všech, jsme vlastně únor přijali. Dokonce jsme všichni odsoudili emigraci Ivana Blatného... Uvěřili jsme

tehdy proklamací z stranických míst: strana nebude zasahovat spisovatelům do jejich věcí, v nakladatelstvích budou rozhodovat sami spisovatelé. Taky dodnes rozhodují!"

Citacemi z dobových novinářských útoků i bezprostřednějšími informacemi z osobního kontaktu ilustruje Hiršal historii Jaroslava Seiferta v těchto letech. Z dalších osobností našeho uměleckého světa se tu pak objevuje zejména Kamil Lhoták / zachycena je tu i traumatizující historie jeho dětství/, František Hrubín / s celou svou osobní rozháraností/, a ovšem Jiří Kolář, který v této době začíná vstupovat do Hiršalova života jako postava Hiršalovu naturelu hodně protikladná, a právě proto nakonec přitažlivá a pro jeho vývoj podnětná. A je tu ovšem i přátelství s Egonem Hostovským, který je tu představen i celou sérií svých dopisů z doby svého působení v Norsku. Všechny tyto postavy našeho literárního a uměleckého světa jsou charakterizovány s velkým smyslem pro složitost lidských povah a s bohatstvím konkrétních detailů, nejednou i dost groteskních.

Nastíněn je tu konečně i vlastní básnický vývoj / v březnu 1948 vydal Hiršal další sbírku pod názvem Úzké cesty/, dokládáný i citacemi vlastních veršů. Někde i s kritickým komentářem, jako například u básně, která dokumentuje ony tendence k návratům do literární minulosti, které se vlivem dobových tlaků objevovaly i u těch, kdo nepropadali primitivnímu konformismu: "Pocitem je báseň jistě pravdivá. Mohla by platit i za dobrou, být napsána o padesát, šedesát let dřív." Zachyceny jsou pak i počátky Hiršalova obratu k novému, drsněji pravdivému vztahu ke skutečnosti, který měl zahájit další fázi jeho básnického vývoje.

Je tu nesporně mnoho cenného materiálu pro literárního historika. Ale tento přínos knihy zdaleka neurčuje její nejvlastnější význam. Způsob, jakým je tu poezie vsazena do skutečného živoucího prostředí, z něhož vyrůstala, poctivost, s jakou je nastíněn obraz jejího vývoje v letech válečných i

poválečných, může mít hluboce očistný účinek i na samotný náš vztah k poezii, která je tu předvedena v celé své bezbrannosti, ale také v celé své spjatosti s úsilím o vnitřní svobodu člověka. A tak lze říci, že bude-li vůbec ještě v Čechách existovat poezie, bude to ve velké míře i zásluhou této Hiršalovy knihy.

J P

261

Iva Kotrlá / Z Katalogu čtenářských záznamů

Hudba v českých dějinách. /Edice Supraphon, Horizont, Praha 1983, odp. red. Iša Popelka, vydání I., s. 460, náklad 4 000, cena 45,- Kčs./

Sedm vědců z ČSAV, spoluautorů knihy, zařazují za sebe dle data narození: V. Lébl /1928/, J. Sehnal /1931/, J. Kouba /1931/, Z. Filková /1931/, J. Černý /1939/, J. Luďvová /1943/, P. Vít /1944/. Činím tak proto, aby si čtenář z oblasti samizdatu mohl vypočítat, že k vědeckým kariérám je připravilo socialistické školství. Jimi vytvořené dílo se zabývá kulturními dějinami naší vlasti; podtitul knihy zní: Od středověku do nové doby. V jejím úvodu se pak praví, cituji ze s. 7:

"Cílem bylo napsat práci pro širší čtenářský okruh zájemců o českou kulturní minulost, a to práci, která by vedla k přemýšlení. /.../ Zaujímá kritické postoje k mnohým starším míněním. /.../ Ale díváme-li se zde na své dějiny a tedy v jistém smyslu sami na sebe, je vždy lépe trochu ubrat než příliš přidávat."

S poslední větou naprosto souhlasím: zvláště, když jsem si pročetla Pekařovské studie /Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře/, který byl pro širší čtenářský okruh zájemců sestaven v Praze v lednu 1987. Zvláště, když jsem si v něm přečetla stať doc. Luboše Kohouta - Josef Pekař očima svých kritiků. Přední samizdatový vědec zde dospívá k názoru, který cituji /s. 155 z Pekařovských studií/:

"Vlastní obrozenecký proces mohl začít a úspěšně pokračovat jenom za podmínky, že se bojovně opřel protireformaci; napadl a vyvracel celý systém předchozí doby: ekonomický, politický, kulturní, ideologický, a také jej úspěšně v y v r á t i l."

Na dalších stranách potom L. Kohout podniká "několik kritických poznámek k Pekařově chvále barokní kultury" /od s. 158/. Cituji některé postřehy, jak jdou za sebou:

"Symbolem této ideologie "temna" byl právě svatojanský kult." /.../ Barokní katolicismus všemi prostředky upevňuje existenciální pověřčivost člověka 17. století, násobenou útrapami vleklé třicetileté války." /.../ Takže přemnohé a rozhodující svědčí pro tezi, že národně obrozenecká ideologie, jakožto celek, představuje dialektickou negaci doby protireformační, přes všechna její nesporná "světla" a přínosné hodnoty, převzaté i do kulturní pokladnice novodobého českého národa. Tradice husitská, táboorská, českobratrská, osvícenství, herderovský humanismus se promítly do národního obrození a ovlivnily proces formování novodobého českého národa daleko více než tradice i nejpokrokovějších prvků z odkazu doby protireformační."

V pracně rozšiřovaném sborníku samizdatovém můžeme tedy čísti pojmy o "vyvrácení celého systému" /celý systém předchozí doby/ i o "ideologii "temna". V jiném příspěvku cituje PhDr. Jaroslav Mezník z "České otázky" Boženy Komárkové. /S. 108 Pekařovských studií, když v Bibliografických poznámkách ke své stati uvádí J. Mezník na s. 123 plný název práce, na kterou se v textu odvolával: Božena Komárková, "Česká otázka" v průběhu století /Tři poznámky/, Brno 1985 /strojopis/."

Je pochopitelné, že názory B. Komárkové /která obdržela čestný doktorát na švýcarské univerzitě r. 1983, při příležitosti svých 80. narozenin/ se shodují, co se týče pohledu na baroko a obrození, s názory doc. L. Kohouta. ~~Což však jednoduše od zvláštního světa, a zejména~~
~~konkrétně vzhledem k tomu, že se jedná o velmi závažný problém~~
~~ještě dříve, než se dostane k samotnému řešení, které by mělo být~~
~~základním prvkem jakéhokoli budoucího vývoje, a zejména~~
~~to, že se jedná o velmi závažný problém, který by měl být~~
~~základním prvkem jakéhokoli budoucího vývoje, a zejména~~
~~to, že se jedná o velmi závažný problém, který by měl být~~
Více mě zaujalo, o kolik jsou J. Pekařovi blíží mladší historici čeští, kteří mají v ČSSR navíc možnost publikovat své teze legálně, za honorář a v rámci své profese v ČSAV. Konkrétně si dovoluji ocitovat několik zveřejněných historických údajů z práce Jiřího Sehnala Pobělohorská doba /ve výše uvedené knize z nakladatelství Horizont/; tedy z doby, jež měla být úplnou pohromou českého národa, drceného katolickou devastací kulturních hodnot, atd. /epiteta lze měnit s onou rozkoší, jež vyvolává chuť odsuzovat, nejen posuzovat/. Cituji ze s. 154:

"Úbytek obyvatelstva v českých zemích po Bílé hoře býval dříve vysvětlován hromadnou náboženskou emigrací. Dnes již víme, že v tomto úbytku hrála jen malou roli; např. z 20 000 obyvatel, jež ztratila Praha v letech 1620-1650, tvořili náboženští exulanti jen asi 2 300 osob. Z pohraničí, kde byla náboženská emigrace nejsilnější, odešlo 7 - 12% obyvatel, většinou Němců. Naproti tomu morová epidemie /1639/ si vyžádala v Čechách na 28 000 obětí, atd. /.../ Rány způsobené třicetiletou válkou se zacelovaly proti očekávání poměrně rychle. Úbytek obyvatelstva se v podstatě doplnil již během šedesátých a sedmdesátých let. ... celá jedna třetina obyvatel žila ve městech a dvě třetiny na venkově. Tento příznivý stav se udržel i po třicetileté válce a podstatně přispěl k obnově kulturní úrovně."

Citát ze s. 155: "Z majetku zabaveného povstaleckým rodům se zbohatila jednak domácí šlechta, která zachovala věrnost císaři, jednak šlechta cizí; v 17. století přišlo do Čech 95 a na Moravě 47 cizích rodů. Je však zajímavé, že tyto rody poměrně brzy vymíraly anebo odcházely /na Moravě jich zbylo v polovině 18. století jen deset/ /.../

Bílá hora v podstatě nezměnila národostní poměry v českých zemích. Původní šlechta si poměrně dlouho ucořovala český ráz, a teprve když se začala sňatky spojovat s cizími rody, začalo slábnout i její české cítění. Od konce 17. století stala se v šlechtických kruzích módní italština a francouština. /.../ Větší poněmčilost Moravy byla způsobena tím, že zde převažovaly německé rody, které sem přišly již v 16. století a kterým podléhaly dvě třetiny poddaných."

A není zde podáván malý důkaz /ze strany ČSAV do samizdatu/, že právě Bílá hora zabránila "větší poněmčilosti" Čech? Ano, Morava propadla větší poněmčilosti než Čechy, neboť zde nebyl násilně přerušen vývoj od 16. století, kdy nekatolíci měli v populaci českých zemí většinu. J. Sehnal na téže straně k tomuto problému uvádí:

"Pobělohorské perzekuce postihly hlouběji českou než moravskou šlechtu. Čechy byly totiž považovány za centrum povstání, kdežto Morava byla do něho vtažena. Na Moravě zmírnil pomstyctivost Habsburků kardinál Dietrichštéjn svým vlivem a diplomacií;" - atd.

Cituji dále závažná fakta ze s. 155: "Města měla pro udržení českosti větší význam, než se dříve soudilo. Německý ráz si udržela jen ta města, která byla německá již před Bílou horou, např. Brno, Olomouc, Jihlava a města v severních Čechách. Naproti tomu Kutná Hora a Plzeň si udržely český charakter až do 19. století. O záměrné germanizaci nemohlo být tehdy řeči. Církev, ani sám jezuitský řád nesledovaly germanizační tendence v nacionálně útočném smyslu..."

Ano, k takovým uzávěrům dochází v ČSSR vědec, který vysokoškolská studia absolvoval v letech 1950-1955, kdy byl k nemiřitelnosti vůči úpadkovým "feudálním jevům" veden stalinským marxismem. Jeho názory na kulturní význam baroka budu citovat dále. A nyní obrátím pozornost na výroky kdysi pokřtěné katoličky a nyní přední vědecké osobnosti z řad Českobratrské církve evangelické, prof. Boženy Komárkové. Cituji z její České otázky, Brno 1985:

"Pro obrozence byla od počátku vzorem sekulární kultura evropského západu. Inspiraci pro národní obnovu čerpali z ducha osvícenství. Barok zůstal mrtvým ramenem vzdálené řeky, která nechovala žádných živných látek pro obnovu národní kultury."

Co odpovědět na terminologii "mrtvého ramene vzdálené řeky, která nechovala žádných živných látek"? Z faktografických dat, jak je česká kultura vytvořila, považuji za nutné připomenout i názor současníka prof. B. Komárkové, prof. Jar. Ludvíkovského. Ten napsal, na základě velmi podrobného studia, že u českých obrozenců ze osvícení nešlo

"o odsouzení barokní kultury v celku", ale pouze o odsouzení oněch složek baroka, jež se "zpronevěřily někdejšímu humanistickému pojetí, a proto byly cizí i současnému humanistickému renouveau". /J. Ludvíkovský, Český klasicismus obrozenský a ~~kraťka~~ tradice národního humanismu, Praha 1940./

B. Komárková si neuvědomuje, že stejně jako obrozenci se i Čechové, uvádějící k nám barok, obraceli na "kulturu evropského západu". Jako důkaz stačí citace ze Sehnalovy práce. Jeho 4. kapitola začíná takto:

"Vstup baroka do českých zemí měl povahu kulturního importu. V oblasti výtvarných umění působil nový sloh převratně, protože vliv renesance byl v českých zemích velmi nevýrazný a nové umění se často střetávalo ještě s gotickým dědictvím; většina kostelů u nás měla v první polovině 17. století ještě gotický ráz a v gotickém slohu byl v šedesátých letech postaven i nový presbytář olomoucké katedrály. Slohový přechod v literatuře a hudbě nebyl tak příkrý, protože v těchto oblastech navazovalo baroko na mladší vrstvy renesance a humanismu. Nové umění neslo pečeť katolicity, modernosti a vyšší kultury, která mu v situaci po Bílé hoře zajišťovala postavení oficiální kultury." /S.177/

Citát ze s. 153: "bylo by omylem domnívat se, že nejvíce byly třicetiletou válkou postiženy české země. Některé oblasti Německa se po válce téměř vylidnily, zatímco v Čechách se udržela poměrně vysoká lidnatost 34, 5 obyvatel na km čtvereční." /.../ Nejhůře byly postiženy kraje ležící při hlavních cestách a strategicky důležitá centra, méně místa odlehlá; někde, zvláště v severních Čechách, znamenala válka dokonce obohacení z výroby vojenských uniforem a výzbroje. V některých městech se ani za války kulturní vývoj nezastavil, jak to dokazuje např. tvorba Adama Michny, která vznikla z velké části ještě před uzavřením vestfálského míru v Jindřichově Hradci, v té době druhém největším městě v Čechách." /.../ "Právem se musíme tázat, jak mohly v tak vysávané zemi vznikat monumentální kostely a paláce, jimž se dodnes podíváme. Na jedné straně je zřejmé, že bohatství českých zemí bylo větší, než stačily pohltnout daně, ale na druhé straně nesmíme zapomenout, že 88% obyvatel tvořili poddaní, kteří žili velmi nuzně; "

Citát ze s. 155: "Velká část šlechty měla kromě rezidencí na svých českých panstvích ještě paláce ve Vídni... . Přesto na byla zvláštní postavení Praha, kde si většina šlechty z Čech zbudovala po třicetileté válce nádherné paláce, které po dobu poměrně krátkých pobytů panstva vždy zazářily oslnivým společenským a bohatým kulturním životem. Koncentrace šlechtických paláců v Praze neměla obdobu nikde v Evropě a budila podiv četných cizinců projíždějících Prahou."

Citát ze s. 159: "Mladí šlechtici podnikali v doprovodu svých vychovatelů dlouhé cesty po zemích západní Evropy, zvláště po Itálii, Německu, Francii a Anglii. Kromě toho strávili mnozí čeští páni dlouhá léta v cizině jako diplomaté vídeňského dvora. Jiří Adam Martinic působil v Anglii, portugalsku a Itálii, Jan Václav Gallas v Londýně /1705-1712/, J.F. Mansfeld v Paříži /1680-1682/, Lobkovicové v Paříži /1695-1698/ a ve Španělsku /1690-1697/, N. Kolovrat v Berlíně /1693-1695/, H.J. Černín ve Varšavě, atd. Rozsáhlé styky s cizinou měli především Václav E. Lobkovic /1609-1677/, budovatel Roudnice, F.O. Kinský /1634-1699/ a Jan Václav Vratislav z Mitrovic /1670-1712/, kteří stáli v druhé polovině 17. století v čele habsburské mezinárodní politiky."

Citát ze s. 160: "Koncem 17. století se v Čechách výrazně projevil kulturní vliv Francie."

Je tedy snad zřejmé, že Češi barokní se chovali v přejímaná západoevropských vlivů stejně, jako Češi z doby obrození. B. Komárková představuje /dogmatictěji než vědci marxističtí/ tu část českých vzdělanců, kteří barokem pohrdají zásadně. V samizdatové České otázce tvrdí:

"Barok je autokratická společenská stavba s patriarchálním poručenictvím kléru nad celou společností. Ovládá ji svým duchovním a mocenským vlivem a udržuje nižší vrstvy v nevědomosti a ngramotnosti po mnohá staletí. Vtiskl svou nesmazatelnou tvář nejen románským zemím, kde byl domovem."

A nyní zase citáty z díla, vydaného v Horizontu, v nakladatelství profesionálně ateistické Socialistické akademie ČSSR. Jak oni vidí veřejně patriarchální poručenictví kléru - pochopitelně katolického! - co udržuje nižší vrstvy v nevědomosti a ngramotnosti po mnohá staletí?

Citát ze s. 160: "r. 1723, od konce srpna do konce října, ..k provedení hudebních akcí, jako bylo Zelenkovo oratorium ... se sjel do Prahy výkvět hudebníků z celé střední Evropy. /.../ Za Pražským hradem bylo vybudováno jeviště pro 4 000 diváků, kromě vynikajících sólistů zpíval v opeře stočlenný sbor a v orchestru hrálo dvě stě vynikajících instrumentalistů. Tak silné obsazení bylo v tehdejší hudební praxi něčím zcela ojedinělým. Většina hudebníků a sboristů pocházela z pražských kostelních kůrů, jezuitských škol /např. F. Benda/ a z kapel české šlechty. Rozsáhlé zahraniční styky udržovaly též církevní instituce. /.../ Duchovní řády vysílaly často své novice nebo členy na studia do zahraničních konventů /.../ V rámci těchto styků přicázeli naopak zase někteří cizinci studovat na církevní učiliště do Čech: hudební a teologické vzdělání získal v Praze r. 1628 Boloňan G.B. Alovisi, před r. 1691 slavný polský skladatel G.G. Gorczycki a v Kroměříži r. 1726-1729 B. a G.

Zuccari. Styky klášterů s cizinou měly větší společenský význam než styky aristokracie, poněvadž chrámová hudba měla širší publicitu."

Citát ze s. 161: "Odchody hudebníků z českých zemí byly v době baroka méně časté než v době klasicismu. Snad to lze vysvětlit tím, že v pobělohorské době teprve vznikala institucionální základna, ze které později vyrostla příslovečná nadprodukce českých hudebníků."

Citát ze s. 162: "I když se v době baroka přesouvalo těžiště uměleckého vývoje v Evropě z kostela do operních divadel a paláců, v českých zemích zůstával kostel v důsledku vypjaté religiozity a výše popsaných politických a společenských okolností hlavním místem pěstování hudby. Pro hudebnost obyvatelstva v českých zemích to bylo neobyčejně významné, protože v kostelích se pravidelně scházelo všechno místní obyvatelstvo a hudba, která tu zněla, byla dostupná všem sociálním vrstvám. Uvážíme-li, že kolem r. 1700 bylo u nás kromě nedělí ještě 42 nepracovních svátků s povinnou návštěvou kostela, zjistíme, že průměrný člověk navštívil kostel nejméně devadesátkrát ročně, tedy průměrně každý čtvrtý den. Množství hudby, kterou bylo nutno pro tento provoz zajišťovat, bylo stejně ohromné, jako její publicita. Na umění kladla protireformační církev mimořádný důraz, protože byla ve smyslu duchovních cvičení sv. Ignáce přesvědčena o tom, že člověk je k vyšším duchovním hodnotám přiváděn prostřednictvím smyslu /slovy Z. Kalisty "skrze tento svět"/.

Stojí za povšimnutí, jak marxistický vědec považuje působení kléru v kulturní sféře za neobvyklé, s chutí vyzdvihuje zakladatele jezuitského řádu "sv. Ignáce" a jeho ideologický vliv, aby byly právě nižší vrstvy přiváděny k vyšším duchovním hodnotám a dokonce nebojácně cituje v 80. letech oficiálně umlčeného Z. Kalistu, historika a křesťana, který se há rozdíl od mezinárodně uznávané B. Komárkové věnoval propagaci baroka. Ovšem, s erudicí vědecky mnohem průkaznější, než je zaujatost vůči baroku u této nositelky i významné samizdatové ceny "Edice Petlice". A k předchozímu podivu J. Sehnala "jak mohly v tak vysávané zemi vznikat monumentální kostely a paláce" přidávám jeho důkaz, že i nejnižší vrstvy obyvatel měly zaručené volno nejméně 90x ročně /ale i 100x/, při němž bylo útočeno na jejich smysly hudbou, výtvarnými artefakty a češtinou, kázání /na vysoké literární úrovni/ a písňových textů /na vysoké literární úrovni/. A k čemu vedl a jak vychovával klérus české šlechty, aby, dle B. Komárkové, tímto "poručnictvím nad celou společností" udržoval nižší vrstvy v nevědomosti a ngramotnosti po mnohá staletí?

Citát z knihy nesamizdatových autorů, s. 166:

"Hudbě ve školách bylo věnováno opravdu hodně času. V Prachaticích se

r. 1713 věnovala hodina denně zpěvu a hře na housle a kromě toho ještě dvakrát týdně dvě hodiny odpoledne. Z Příbora a z Dobrovice máme zprávy, že se školní mládež učila nejen kostelním písním, ale též vícehlásným latinským skladbám. /.../ Vzorem byly po této stránce klášterní školy a semináře... Zvláště příznivé podmínky pro hudební výchovu a chrámovou hudbu vytvořil na svém panství hrabě Arnošt Josef z Valdštejna, který již r. 1689 vydal pro obyvatele Bakova nařízení, že nedovolí žádnému měšťanskému synkovi vyučit se z řemeslu, - "kterýžby aspoň na díle v muzice povědom nebyl a na choru v chrámu Páně něco zastati nemohl" -. Toto nařízení, které bylo několikrát obnoveno, mělo neobyčejně blahodárný vliv na rozvoj hudby na Maladoboleslavsku."

Ano, zde jsme seznamováni s důkazy, že světově proslulá česká muzikálnost má kořeny v nebývalém kulturním tlaku na prosté obyvatelstvo českých zemí, právě v době baroka. Pravý opak je tedy pravdou - než to, co tvrdí v České otázce B. Komárková. Cituji jiný její názor z oné statě:

"K literárnímu činu dojít nemohlo. Ochuzený jazyk na něj nestačil a neexistovalo kulturní společenství, k němuž by se mohl obrátit."

Protože kniha "Hudba v českých dějinách" se pochopitelně nezabývá problematikou "ochuzení" českého jazyka, dovolím si k tomuto problému ocitovat z díla jiného marxistického vědce, prof. dr. Fr. Cuřína, DrSc., a to přímo z vysokoškolské učebnice "Vývoj spisovné češtiny", Praha 1985:

"Česká věda zná poměrně dobře poměry i jazyk zhruba od 80 - 90 let 18. století, v našich vědomostech je však značná mezera týkající se tzv. období přípravného. Bývá tak obyčejně nazýváno období od vystoupení J. Dobrovského, ale není znám podrobněji ani jazyk celého 18. století. V 80. letech 18. století končí neprobádané období ve vývoji českého jazyka, začínající 17. stoletím. Všechny výklady, i naše, jsou založeny jen na několika známých dílech a na tradičně posuzovaných mluvnících. /.../ Rozbor jazyka novin 18. století ukazuje, že u jejich redaktorů a vlastně jediných jejich autorů se úpadek jazyka nijak nápadně neprojevil a že i u nich trvalo vědomí i znalost dřívější vypracovanosti."

Mrzí mě, že právě do oblasti "druhé kultury" musím vnášet názor marxistů - jako objektivnější - proti bojovně zaujatému názoru vědce křesťanského. Dr. Božena Komárková se zřejmě rozhodla pro neinformované mladé lidi z oblasti československého samizdatu vytvořit strašáka v oblasti českých dějin - z baroka a jezuitských krasoduchů. Cituji z její České otázky:

"A tak veršování jezuitských krasoduchů, jejichž dnešní vydání má

přinést důkazy o zásluhách baroka na národním obrození a kulturní kontinuitě, zůstalo muzeálním artiklem bez vlivu na národní život. Obrozenectvím zůstala nepovšimnuta, ačkoliv k němu mohlo mít časově nejužší vztah a vidět v něm bezprostřední jazykový vzor. Tvrzení, že obrození zrodil barok, je jenom pium desiderium jeho ctitelů. /.../ Čeština, zachraňovaná obrozenci pro nový slovesný výraz z literárních zbytků reformační epochy, hlavně Kralické bible, a s pomocí příbuzné polštiny, nijak netěžila z údajně obohaceného jazyka jezuitské básnické tvorby."

Zde se přidržím pouze bible, když už B. Komárková tak vyzdvihuje bibli Kralickou. Je totiž vědecky prokázáno, že česká Durychova a Procházkova bible, vydaná r. 1780 a hned rozebraná, měla vliv na vývoj obrozenecké češtiny. A přitom vycházela z péra oněch jezuitských kra-
soduchů! Ano, jezuité r. 1771 dokončili překlad bible, ale protože byli r. 1773 jako řád zrušeni, navázali na jejich činnost výše uvedení dva pavláni, jimž byla řehole zrušena až josefinským dekretem r. 1784. A už prof. Frank Wollman přesvědčivě ukázal, jak nad překladatelskou prací biblickou se u Fortunáta Durycha projevovalo jeho slovanství k jako logické pokračování barokního slavismu. /F. Wollman, Český slavismus, jeho minulost a program, Brno 1947./

Nebo, když se český obrozenec /učitel Bolzana i postava z F.L. Věka/ Stanislav Vydra rozhodl v samotném konci 18. století /1798/ vydat souborně svých 19 kázání, hodnotí je současný vědec Dr. Bedřich Slavík takto:

"Vydrova kázání mají ráz apologetický, jejich rozbor provedl Stan. Svoboda. Hus je opovážlivý svědce, husité i protestanti buřiči, četní kacířských knih zavedlo mnoho prostých duší. Jako bychom četli některá kázání pozdního baroka...". /B. Slavík, Od Dobnera k Dobrovskému, Praha 1975./

Ano, obrození na baroko navazovalo a proto ocitují závažný začátek stať J. Sehnala "Pobělohorská doba", s. 145:

"Také označení této doby jako doby temna /počle A. Jiráska, 1913/ je jednostranné, poněvadž vidí v národostní a náboženské problematice jediné hodnotící měřítko pobělohorské doby a navíc jí chápe v poněkud tendenčním pohledu českých vlastenců z počátku 20. století".

I kvůli tomuto citátu jsem si dovolila spojit stať J. Sehnala s Českou otázkou B. Komárkové. Neboť právě v začátku 20. století získala Dr. B. Komárková svůj "tendenční pohled českých vlastenců". Pro srovnání je možné připomenout i postáje učitele B. Komárkové na Masarykově univerzitě v Brně, prof. Arne Nováka. S jakým despektem psal o Koniášovi ve "Stručných dějinách literatury české" z r. 1910 a jak svůj nábor

změnil - a opravil sám sebe! - ve vydání téhož díla v roce 1939! A ne snad z důvodů dobového konjunkturalismu baroka z třicátých let, jak o tom v souvislosti s barokem v České otázce vede Dr. Božena Komárková řeč. On se jen poctivě během let Koniášem zabýval, výzkum baroka se posunul ve vědeckém smyslu kupředu a Arne Novák vědeckou poctivost svým životem vyznával. A - jak by to bylo krásné - kdyby i prof. Komárková svou Českou otázku přepracovala a zbavila ji - zbytečného a urážlivého - pohrdání barokem! Vždyť z nejnižších vrstev pocházel ze Smržic u Prostějova Jakub Kresa /nar. 1648, zemřel 1715 v Brně/ - a díky kléru se stal obdivovaným matematikem ve Španělsku a jeho početné spisy Evropa ~~obdivovala~~ obdivovala i udělovanými tituly od Holandska po Pyrenejský poloostrov. Z nážších vrstev pocházející brněnský rodák Jiří Camel své botanické vědomosti rozšiřoval v Mexiku i v Asii takovým způsobem, že jeho jméno z doby plně barokní zvěčnil i luterán a Švéd v názvu camélie. Jen ze statě J. Sehnala lze jmenovat příklady služebníků z nejnižších českých vrstev, kteří nejen díky kléru samotnému, ale i díky šlechticům /klérem vychovaných/ hráli a zpívali v operách, jimž se obdivovaly hlavy korunované. A nejen v Praze, ale i v Jaroměřicích n/ Rokytinou, Holešově či Hradisku u Olomouce. Aspoň jeden nepatrný dokument z doby úpadku a temna: 18. 6. 1748 uchvátila dle záznamů Marii terezií a Františka Lotrinského s doprovodem druhá z hanáckých oper, kterou shlédli na Hradisku u Olomouce, ~~klášter~~ s názvem a provedením českým. A přímo citovat lze ze Sehnalových statě další důkaz úrovně barokní kultury Čech /s.207/:

"Spis opata emauzských benediktýnů Jana K. Popela z Lobkovic Arte neuva de Música vyšel r. 1669 v Římě a u nás asi nebyl znám./.../ Tím překvapivější bylo vydání věsného hudebního slovníku Clavis ad thesaurum magnae artis musicae roku 1701 v Praze /2. vyd. 1715/ od učeného vgrhaníka Týnského kostela v Praze T.B. Janovky. Clavis dosáhl v krátké době neobyčejné popularity a Janovka platil po celé 18. století v evropské hudebně teoretické literatuře za autoritu."

A poslední citace z díla J. Sehnala, z jeho závěru /s. 209/:

"Z celoevropského hlediska byly české země v pobělohorském období rovnocenným článkem katolické části střední Evropy, který v prvních dvou třetinách epochy více přijímal než dával. Teprve od konce 17. století vzrostl tvůrčí potenciál českých zemí natolik, že se domácí tvorba vyrovnala kvantitou a v tvorbě některých jedinců a kvalitou importu a začala pronikat do sousedních zemí."/.../

Tímto nezaújatým hodnocením našeho baroka ovšem knihu "Huďba v českých dějinách" neuzavírám. V kapitole Doba národního probuzení je zdůrazněn fakt, že v české kultuře právě huďba "nejsilněji" navazovala na "kulturu předchozích epoch" - tedy i baroka. Poznatek z České otázky

Dr. B. Komárkové, že "Barok zůstal mrtvým ramenem vzdálené řeky, která nechovala žádných živných látek pro obnovu národní kultury" - je zgruntu falešný: ano, i v době národního obrození navazovali čeští hudebníci jednoznačně na muzikálnost svých dědů z baroka a byli pro své rodové hudební cítění hledanou posilou orchestrů v celém světě. Petr Vít ve statí Doba národního probuzení zveřejňuje dobový fakt, s. 297:

V Rozličnostech Pražských novin z 13. 8. 1829 čtete, že Čechové hrají téměř ve všech světových orchestrech, v Londýně hraje 86 Čechů, v Paříži 240 Čechů."

Pro českou otázku je nepominutelné, že národ se zdravě obrozuje pouze tehdy, když neškrtná ze svých dějin celé epochy, neponižuje úsilí svých vlastních předků na projevy lidí stěží gramotných, ideově zaslepených a celkově v "temnu" zaostalých. Ale naopak: pokračuje v jejich umění! A kulturní pozoruhodností českého baroka bylo, že západoevropská veliká kulturní centra nahradilo houževnatou decentralizací do městeček, zámků, klášterů a vesnických kostelů a far. Tedy i Masarykova idea drobné práce na téma kultury a práce národní - navazuje na skutečnost kultury barokní!

Uvažme, při české otázce: stane se, že Praha je pouze bydlištěm novodobé šlechty a o státní svébytnosti národa se rozhoduje v jiné metropoli. Obranným aktem české kultury je potom důsledná kulturní decentralizace a drobná práce kulturní. Nejen v každé střediskové obci, ale i v každém disidentském bytě: včetně univerzit, seminářů, bytového divadla - i vydavatelské činnosti. Se vsí barokní úctou služby - hodnotám - vyšším! S opuštěním ducha užitekivosti, který pohrdá možností věnovat každý svůj čtvrtý den duchovním potřebám!

K té nutné úctě při podobné činnosti ovšem patří i uvážlivost hodnocení a soudů - v kultuře celonárodní. A to i v době, kdy podobná epocha pomine! Z knihy Hudba v českých dějinách, ze statě Nová doba, lze získat novodobý poznatek o omylnostech kulturních hodnocení, a žel Bohu, stále platný. Cituji ze s. 373:

"Především bylo důležité, aby skladatel působil v Praze; každé jiné místo bylo nevýhodné, což na sobě poznal nejen Leoš Janáček. Autor, jenž žil v mimopražském působišti a obracel se svými díly především na místní hudební provoz, byl automaticky hodnocen níž než autor přibližně stejného formátu, který tvořil a byl znám v Praze."

Takto je více než naznačeno, že kulturní hodnocení podléhají v Čechách nejen ideovému postoji hodnotitele /marxista, protestant, katolík/, ale i tomu, kde konkrétně žije! A rozhodně není únosný stav, aby jakýkoliv kulturní fenomén byl automaticky hodnocen: takové hodnocení

nemusí být vždy hodnocením kulturním. /Hodnotit např. automaticky fakt, že v 50. letech právě v Praze byly rozmnoženy nekatolické teologické fakulty / na Husovu a Komenského bohosloveckou fakultu/, zatím co katolická teologická fakulta byla z Prahy vyexpedována do pohraničí - jako fakt svědčící o kolaboraci nekatolických církví s komunistickým režimem - je pro pamětníky automatickým hodnocením scestným./

Opustím už okruh možných odpovědí na Českou otázku Dr. Boženy Komárkové a při Hudbě v českých dějinách se pozastavím u jedné drobné polo-pravdy. V místě, které považuji za důležité. Cituji ze s. 391:

"V české hudbě první poloviny 19. století útvar symfonie téměř vymizel. I Smetana svou tzv. Triumfální symfonií po provedení v r. 1855 na dlouhý čas odložil."

Ale, vždyť i nehudebníci v Čechách dobře vědí, jak to s "odložením" symfonie skutečně bylo. Smetana, autor tak bytostně český, měl při komponování Triumfální symfonie na zřeteli oslavu Rakouské říše. Svým způsobem vyhověl společenské objednávce Bachova absolutismu do té míry, že při tvorbě symfonie ocitoval do tří vět rakouskou státní hymnu. Jako "výraz politických nadějí, jež tehdy byly stále spojovány s dynastií!" /Citát z Knihy o hudbě, Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, Praha, Orbis 1962./

A proč osobně považuji za důležité, že Smetana tehdy /před r. 1855/ vytvářel významné dílo "prorakouské"? S geniální větou čtvrtou /Scherzo/, atd.? Setkala jsem se totiž v české kultuře samizdatové s názorem, že to, co Smetana, si český slovesný tvůrce dovolit nesměl. Konkrétně, když B. Němcová odevzdávala ve stejných letech Babičku, prorakouské tendence v této geniální knize by byly něco jako zrada na českých národních a vlasteneckých zájmech, atd. Kde se prolínají meze automatického hodnocení, v oblastech národní kultury? To je Česká otázka !

M. D. Rettigová: Domácí kuchařka. /Edice Klub čtenářů, Odeon, Praha 1986, odp. red. J. Lehár, vydání I., s. 558, náklad 143 000, cena 55,- Kčs./

V masovém nákladu vydanou Domácí kuchařku uspořádala, předmluvou, vysvětlivkami, ediční poznámkou i slovníčkem opatřila Felicitas Wünschová. Provedení je pečlivé; znalosti české kultury z doby obrození jsou u Wünschové nepochybné. A Rettigová v podtitulu Domácí kuchařky zdůraznila, že je "pro dcery české a moravské". Ve slovníčku na s. 541 pak čteme pojem Rettigové "trhnout kapra" /ve smyslu "naříznot a vykuchat"/; tento obrat mi připomněl mrtvé rameno vzdálené řeky, kde se v českých poměrech kaprům báječně daří /dokud je někdo "netrhne"/.

Kezpírám, že mi při četbě Domácí kuchařky vytanula na mysl stať E. Komárkové Česká otázka: byla kdysi nejen dcerkou moravskou, ale i posluchačkou prof. Arne Nováka /jehož významné vědecké hodnocení M.D. Rettigové je v knize připomenuto na s. 421 - 423/. Ale co E. Komárková v r. 1985 o obrození píše /aniž by brala v úvahu, že i v mrtvém ramenu řeky mohou vznikat kruhové víry/? A tak jako s kulturního receptáře, z České otázky prof. Boženy Komárkové, cituji:

"Pro obrozence byla od počátku vzorem sekulární kultura evropského západu. Inspiraci pro národní obnovu čerpali z ducha osvícenství. Barok zůstal mrtvým ramenem vzdálené řeky, která nechovala žádných živých látek pro obnovu národní kultury".

Z Domácí kuchařky si nyní dovoluji ocitovat názor Felicitas Wünschové, otištěný v ČSSR v nebyvalém nákladu /143 000 výtisků! / na s. 30:

"Skutečnost, že literární dílo Rettigové zahrnuje i knížku tohoto žánru /Křesťanka vzývající Boha, 1827/, mj. naznačuje, jak nepřesná je naše představa, že je radikální přerýv mezi literaturou 17. - 18. století ~~našpřidstavaxpřidavxradikálnixpřerývxmezixliteraturax~~ a literaturou obrozenskou a že v novočeském písemnictví chybějí prvky vývojové kontinuity. Knížky takových žánrů, jako byly duchovní písně, litanie, modlitby, "rozmyšlování" apod., měly v literární životě 17. a 18. století i funkci umělé poezie a básnické prózy a tuto funkci si zachovávaly i v době obrozenské a dále. Knížkami tohoto typu býval knižní trh v době obrozenské hojně zásoben, někdy byl jimi až zaplaven."

Hle: dostali jsme se až k záplavám, viditelným přes mrtvé rameno řeky. A přesto mnozí potřebují hájit i v disidentské literatuře zastaralé pojmy: je přece zřejmé, že naše současná oficiální kultura nemá sebemenší potřebu ideově obhajovat stanoviska 50 let mrtvého Josefa Bekaře. Byl to však zřejmě historik neomplněno vědeckého zření a nynější generace badatelů jen stále více potvrzuje jeho premisy. Přesto v Bekařovských

studíách /samizdat, Praha 1987/ čteme ve stati doc. Luboše ^{KOHOUTA} ~~W. S. J.~~ následující zjištění, citují s. 153/:

"Pekař nevystihl třídní dialektiku doby: hlavní rozpor byl mezi feudály na straně jedné - šlechtickými i těmi, kdo řídili stát - a nevolníky na straně druhé. /.../ Ze zorného úhlu Pekařova se vytrácí, ba je popírána progresivní společenská role absolutismu, pokud jde o jeho dějinami prověřený kladný vliv na formování raně kapitalistických vztahů a novodobého českého národa."

Toto je skutečně pozoruhodné zjištění a já se ptám: je vůbec nutné, aby historik k pravdivému zření ovládal pravidla rozpoznávání "třídní dialektiky doby"? Ti čeští historici, které už reálný socialismus jednostranně vychoval k dialektickému zření, pokud objevují stále nalézané historické realie, svesejňují v ČSSR k problému baroka a obrození důkazy svědčící pro Pekařovu koncepci! Jak to, že Pekař svým zastaralým historickým zřením byl historické pravdě blíže, než zření masarykovské /v samizdatu reprezentované L. Komárkovou/, či zření marxistické /v samizdatu prezentované doc. L. ^{KOHOUTEM} ~~W. S. J.~~?

Citují ze statě L. ^{KOHOUTA} ~~W. S. J.~~ Pekařovské studie, s. 154/:

"K nejspornějším partiím Pekařovy tvorby o době protireformační však patří hodnocení jejího duchovního odkazu a jeho vlivu na proces národního "obrození"."

Jsem přesvědčena, že každý spor řeší nové a nezvratné důkazy pro tu, či onu koncepci. J. Pekař v Bílé Hoře /s. 110-111/ píše:

"h i e r a r c h i e č e s k á, kterou po Bílé Hoře nacházíme v rukou cizinců, p o č e š ť u j e se rychle v kléru světském i řádovém, a stává se zněšklá pevným kmenem národního života, jedinou téměř inteligencí, jež stojí na stráž, aby později, od dob Josefových, stala se hlavním nositelem tak zv. probuzení." /.../ "Toto z r o z e n í n a c i o n a l i s m u není jen dílem germanizace doby josefínské, ale, jak Balbin /a i Komenský/ prozrazují, především p r i o d e m ú t i s k u p o b ě l o h o r e k é h o."

A jestliže v kritických připomínkách k Pekařovi ^{raději} ~~W. S. J.~~ i. ^{KOHOUT} ~~W. S. J.~~ /Pek. Stud. s. 159/, že Manniho "Věčný pekelný žláb" připeal překladatel V. Šteyer Tomáši Peřinovi a za obrození pak -"Jungmann toto dílo nazval "nejhroznější ze všech knih"- dokládá nám Domáci kuchařka, zájem právě českých obrozenců o tuto nejhroznější ze všech knih: jakoby bylo nutné v ČSSR i o tomto problému vést spor - mezi odsuzováním a posuzováním!

Citují z České otázky L. Komárkové/1985/:

„Tak veršování jezuitský^{ch} krasoduchů, jejichž dnešní vydání má přinést důkazy o zásluhách baroka na národní obrození a kulturní kontinuitě, zůstalo muzeálními artiklem bez vlivu na národní život. Obrozenectví zůstalo nepověřeno, ačkoliv k němu mohlo mít časově nejužší vztah a vidět v něm bezprostřední jazykový vzor.“

Přemíňme ono rozhoření B. Komárkové proti dnešním vydáním „jezuitských krasoduchů“ a přečtěme si z Domáci kuchářky hodnocení P. Wünschové. Považovat M. D. Rettigovou za „jezuitského krasoducha“ jistě nelze a proto cituji ze s. 31x podložený názor o její tvorbě:

„V podstatě sice navázala, obsahově i výrazově, na suchovní poezii a prozu barokní, přitom však obsah i slohové stvárnění výrazně posunula: nápadně pomínula drastické barokní motivy a slohové prvky, tak např. krutě naléhavé stvárnění barokního tématu pomíjivosti lidské existence se v celé knížce objeví jen jednou, a to tam, kde v Písní o nestálosti světa čtete verše: „Červů pokrme, hrst popele! Čč horlíš, človče, tak směle, zde jest nestálost a oženetnost;“, podobně Rettigová slohově ztlumila barokní motiv krve a umučení Kristova, motiv lebky, hřbitova, kostnice atd. Na druhé straně stejně nápadně zaslila jiný typický starší motiv, motiv života jako boje, zápasu, jehož cílem je dosažení vítězství /např.: „Mnitž žáného vítězství bez boje a žáné blaženosti bez vítězství“/.“ /Podtrženo u Wünschové/

Vcelku je dílo Rettigové hodnoceno, že „její umělecká tvorba je výrazem doby“: a to se pohybuje ať v biedermejeru a přesto je zde v české tvorbě vliv jazyka a ^{ovládá} ~~středí~~ s baroka! Božena Komárková však je přesvědčena, že přerýv mezi barokem a obrozením je naprosto zásadní; v České otáscě tvrdí, cituji:

„První obrozený básník, ačkoliv sám klerik, se v nejméně neinspiroval barokními tématy svých bezprostředních předchůdců. Psal anakreontské verše po vzoru nejrozsáhlejší osvěcenské tématiky.“

Zde si dovolím /v rámci hostiny literární, poučené Domáci kuchářkou/ poukázat na faktickou tvorbu onoho „prvního obrozeného básníka“. Dr. B. Komárková nemůže mít - ale údaj, jež uvedla - nikoho jiného na mysli, než básníka, překladatele do češtiny a klerika Václava Stacha. vysvěcen na kněze r. 1781 vystoupil jako první obrozený básník na veřejnost už v Thánově almanachu z r. 1782 a typickou obrozenou poezií pod názvem - „Něco pro českou literaturu milovníkům básní obětováno pod Štěpělovského“ své osvěcenské credo sdělil v dopise J. Lobrovskému dne 4.4. 1783, kde psal, že „je tak málo katolíkem jako luteránem“. V dalším Thánově almanachu /1785/ přispěl Václav Stach, jako básník, elegií,

napodobující doslovně německého anakreontika Klopstocka. Roku 1785 také vydal své "Písň křesťanské pro slabeckou obec", kde působil jako zámecký kaplan. Proti mínění /baroknímu/ V. Rokose, že kazatelé nejsou kněží /u augšpurského i helvetského vyznání/, vydal v prospěch protestantů "Psaní školního mistra, Petra Bächodského z Slevízu". Největší pozornost v Čechách vsudil Stach svým "Návěstími", jimiž doplnil vlastní překlad německé Roykovy práce o koncilu kostnickém /hájící M. Jana Husa/. Obě knihy vydal v letech 1785 a 1786 a jako katolický klerik prokázal ve vztahu k Husovi českému osvícenství neocenitelné služby. Přesto si na jazyku a stylu jeho "Návěstí" můžeme i v krátkosti dokumentovat, jak barokní jazyk i barokní horlivost byla u tohoto prvního obrozenského básníka živá. A funkčně, v zájmu osvícenství:

"Mnozí z těch pánů, kterým první díl byl obětován, nárazně nejen s kazatelnou a po vesnicích při křesťanském poučování, nýbrž také oustně slofečují, i by pana skladatele... i s překladatelem do nejsadnější díry horoucího pekla, které kejklíř Kochem /v Pekelném žaláři/ živě a živě vymaloval, taz do té díry, kam Dáblové Kochemští trusky z vypálených a rozvařených duchů k předělání v nového a čerstvého zatracence na vidlech házejí, na své písmo uvrhli, kdyby v stavu byli brány pekelné otevřít, od kterých sbrojný papež Julius II. klíče Petra do řeky Tibery hodil, uchopiv se meče Pavla, kdež na štěstí za panování osvěty v počtvé srezovatí musí a budoucně k žádné potřebě víc nebude?"

Zvláště považujeme za nutné zdůraznit, že Václav Stach byl i prvním obrozenským literátem, jenž pro barok použil výrazu temna /noční hodiny/. Se svým oponentem se v Návěstích loučí větou /1786/: "přestanouť oni strašit, jestli z celého běhu nynějších časů poznají, že minula noční hodina". Během času Stach sám osvícenský radikalismus postupně opouštěl, když se stal profesorem české pastoráky v olomouckém semináři, pozdravil dvojí písní korunovací Leopolda II.; vydal modlitební knihu pro děti a především složil v 14 písíciích verších "Divný oučinek potěhu, má vzbuzená chuť k spěvu a obrana staročeského veršování", kde vliv barokního českého jazyka je ještě odměšlejší básníka /Stejně jako Stach /proto citace z 1786/ tohoto obrozenského básníka/ se o naprosto barokní Pekelný žalář /poprvé v češtině vydaný r. 1676/ zajímali i obrozenští literáti, jako František Dominik Kynčský /+1848/ a Rettigová. V Domácí kuchařce je v kapitole K otiskům na s. 390-392 dopis Rettigové F.D. Kynskému /z 3. 12. 1823/2, z něhož vyplývá, že Pekelný žalář byl obrozenci čten a urputně cháněn. Citují se s. 391:

"Tejka je se Pekelného žaláře, viz tedy totiž o jednom, který ale až potud není k čtení - ten, co ho má, zbláznil se nad ním, a chytá

za plného využití byrokratických struktur, byl schopen evidovat: tu potom i on, nebojovný potec s dětmi, vysokoškolský profesor Fuchmajera, Hněvkovského, Zieglera, J. i V. Nejeudéno napsal "Ale s Vícně nepřihlo ještě nikdy nic moudrého. Již za Keneáše Sylvia bylo tam, jak tento kronikář - pozdější papež - píše, sídlo hlouposti a zdá se, že podnes není lépe."

Pochopitelně, že v současnosti nikdo v ČSSR nemá chuť veřejně připomínat stále fungující osvícenské výročí stoupy. Naopak, je třeba prohlubovat potřebu domácí kuchářky: tyto knihy nejsou nikdy vyřazovány z knihoven jako "knihy bídného a křesného vkusu". Baroko ještě přesně rozeznávalo pojem cti, osobní cti jako nutné podmínky života: ano, duch poezie splývá s dechem čestně prolévané krve! Domácí kuchářka, však krev zpracovává jako poživatinu: o tom věděla své už Rettigová! Proto tři měsíce před smrtí napsala svůj povzdech než tka, jak je z vše podřízené utilitárnímu prospěchu:

"... třebaže mé nepatrné spisy nezůstaly ležet, přece jsem psala kuchářku, neb, buď bohu žel, že tomu tak, až potud více lícu se shání po dobrém a chutném obědě než po nejkrásnější básni." /s. 6/

Tento úryvek z dopisu J. Pospíšilovi /z 16.4. 1845/ slouží jako motto knihy: z a z v její^š podtitulu je zdůrazněno, že Domácí kuchářka z "vychází" 200. výročí autorčina narození". /Zde se Odeonu vydal smetek: v tiráži, kde je podtitul knihy zopakován, je zdůrazněno, že kniha vyšla v Praze r. 1986 - Rettigová se však narodila v lednu 1785! /

I proto si myslím, že kniha vyšla spíše k 200. výročí císařského dekretu z 3. 4. 1786, který určoval, kam patří knihy křesťanské, zabývající se barokní stravou pro nesartelné duše: do stoupy. Neboť byly tyto české knihy náboženské okamžitě nahrazeny - v duchu osvícenství - knihami jinými. Cituji známý ^{literární} historický fakt z doby obrození /s.23/:

"Jen J. Jungmann ve své Historii literatury české ... registruje v rozmězí let 1782- 1826 /tj. před vydáním kuchářské knihy Rettigové/ ne méně než sedm takových českých knih, z nichž některé vyšly dokonce opakovaně, což ukazuje, že ve své době měly příznivý ohlas."

... tak si oproti tvrzení Dr. B. Komárkové v České otázce myslím, že ono osvícenské a přitom už plně byrokratické vzrušení při rozhodování za neosobní horou spisů, ona osvícenská radost z dobré a chutné krme, odpovídá naší české současnosti víc, než doba barokní, /a níž vede Dr. Komárková z dnešního reálného socialismu paralelu... připomínám opět

tu smutnou skutečnost, že barokní fakt nutné slechtické cti osvícenství odložilo mezi nepotřebnou veteš. A přitom jak nyní ~~už~~ pocítujeme potřebu návratu k osobní cti, nadřazené utilitárnímu prospěchu

/A nebyla to jen barokní knižní kultura, kterou se osvícenství rozhodlo zlikvidovat: ~~Už~~ v Čechách bylo vzápětí po vydání tolerančního patentu zrušeno státními komisari 74 klášterů a z křesťanského majetku získal stát během několika let jen z českého prostoru tedy úžasnou sumu k 25 milionů zlatých. Z Čech i 740 750 zlatých /úředních, ceny zaznamenávají s podhodnocených údajů finančních/, z Moravy více jak 10 milionů sl.,: tyto nikým neviděné miliony, pohlcené do náboženského fondu, osvícený stát okamžitě prodlužil na potřeby armády. Toto ožebračení kulturního prostoru bylo v osvícenské terminologii nazváno úředně "sepsáním všech klášterů mužských i ženských, jež jsou pro bližního b e s u ž i t k u". Copak lze zapomenout, že pro "užitek" byly z ~~kněžských~~ ~~praxar~~ kulturní objekty, sakrální i stavovské, osvíceny ve vráskách české a slovenské země takovým způsobem, jež vedl k jejich smru! I slovenský obrozenec Juraj Pándly, venkovský kněz pod vlivem osvícenství, komentoval v "Divernej zalúve medzi nichom a diáblom" ničení františkánského kláštera v Katarínke. Jako současný svědek už jen pěl "Neďaleko Bielych hor stál jeden kláštor", aby chronostichonem 1788 "Zdáv buď, zrušený mnichu, dobre sa maj", dutoval naprosté zničení barokní stavby, kde zásahem osvícenské politiky byl přiveden ke smru i odborně vedený jablonoňový sad, svými výpestky vyhlášený v celém Uhersku. Lze to vše komentovat heslem: když se kácí les, létají třísky?
Pro Českou otázku považuje za nutné B. Kozárková o baroku tvrdit:

"Evropa severně od Alp a Pyrenejí se od něho spovobčila k nové dynamice a kulturnímu růstu skrze osvícenství."

Takové horlení pro osvícenství vede ~~ke jednostranné chvále~~ k jednostranné chvále. To ~~je~~ recept k dobrému zažití? Vždyt v oné době, "severně od Alp a Pyrenejí", od Anglie po Švédsko byli katoličtí misionáři vězněni i popraveni, jejich knihy byly ničeny i katům vydávány ke spálení a prostřednictvím parlamentů /viz. demokratický, anglický/ byl církevní život katolíků tvrdě a nespravedlivě, i proti naprosté vůli národa /konkrétně v Irsku/ ničen a staven mimo zákon. A v Čechách nelze zapomenout, že josefinismus čerpal ze zkušeností osvíceného panovníka severoevropského, Bedřicha Velikého: tento panovník vnucoval občanům své názory celou sítí předpisů i v tak podružných oblastech - jako že zamějí barvit velikonoční vejčička! A jeho byrokratické /vždy osvícené/ zásahy do autonomie křesťanství z hlediska stá-

ta Vídeň následovala: tak Duchovní dvorská komise zakázala r. 1762 papežskou bulu "Unigenitus", a v první fázi rakouského "Iryč ou říma" zakázal Josef II. klášterům v říši styk s jejich provinciální, kteří sídlili v Římě. A ještě druhý nástupce po Josefovi II., císař František měl gubernium k tomu, aby vydalo 1. 3. 1793 běžné nařízení, co přesně mají duchovní kázat ve všech kostelích: osvícenství v zájmu státních orgánů prosvítilo církve do všech jejich struktur, aby jí zbavilo mystéria. Barok, ten se neodvažoval tázat: je mystérium nekulturní? - zatímco osvícenství znalo na otázku už předem danou odpověď.

A z Domácí kuchařky vyplývá, že každý, kdo se vyhýbá mystériu a zná na otázku už předem danou odpověď, uží dobře z-žít odborně připravené pokrmy. Ovšem, odstraňte mystérium duchovní a dojdete ke společnosti, která šetří na všem a natolik, že podléhá mystériu šetrnosti, tomu mystériu, kterému se baroko všeožně vyhýbalo. A nikoho nepřekvapí, že Kettigová pak pro Češky v úvodu k Domácí kuchařce úpěnlivě zdůrazňuje /s. 38/: "Opatrná kuchařka musí hledět každý kouštínek užitečně použít". Opakuji to nebarokní a dnes stále znovu propagované heslo společenské: "každý kouštínek užitečně použít"! Pro ženy mystérium šetrnosti přivedla k dokonalosti Kettigová maximou: "lobrá hospodyně nesmí nic zmařit"! Ale: z kouštínek lze sestavit hnízdo i samopal, ne však Berniniho katedrálu! a to je moje odpověď, z Domácí kuchařky, na Českou otázku.

Lydia Petráňová: Příklad interpretace textu a symboliky. /Umění a řemesla, 4/86, s. 32-33, panorama, Praha 1986, čtvrtletník ČLUV./

Stat' je doprovázena černobílými reprodukcemi barokních obrazů s českými nápisy. A protože se může čtenář strojopisných textů setkat ve vlasti se statí Dr. Boženy Komárkové Česká otázka /v níž je zdůrazněno, jak klérus za baroka udržoval nejnižší vrstvy v nevědomosti kulturní/, považuji za potřebné seznámit takového čtenáře s nově objevenými fakty o kultuře nejnižších vrstev obyvatel Čech.

Lydia Petráňová ve své studii zdůrazňuje, že až do doby barokní byli ovčáci přímo v ponižujícím postavení ve společnosti, cituji /s. 33/: "- /po boku pohodných a jiných deklasovaných skupin". Dovídáme se, jak čeští barokní "páni Žďárský, Dobřanský a jiní" "poupořili petice ovčáků, poslané z Kutné Hory do Vídně". Peticemi pouných ovčáků /být po staletí na úrovni pohodných, to už ve společnosti cosi vážilo/ se od r. 1699 zabýval sám "císař Leopold I., jenž na přímouvu "syna Josefa" milostivě sklání hlavu...". "Ovčáci byli konečně v roce 1704 opatřeni na poctivosti, zbaveni ponižujícího postavení ve společnosti".

Cituji dále ze studie, s. 32:

"Pokud neznáme písničky bratří Volných, lidových veršovců a zároveň iniciátorů žádostí o povolení ovčáckého cechu v Čechách, nepochopíme ikonografickou symboliku maleb.../.../. Autory písniček vidíme také na dvířkách vyobrazeny zcela vlevo, jak s klobouky v ruce přejímají 24.8. 1710 od hejtmana panství Chlunce n.O. Františka Smetany cechovní artikule po desetiletém usilování o povznesení prestiže živnosti ovčáků. Písničky z roku 1710 charakteristickou dobovou přírodní alegorií vysvětlují malbu na pravých dvířkách truhlice. Lukáš Volný, správce ovčína v Kratonohách, vyhájí stádo a stane náhle očarován líbezným zpěvem slavíka, jemuž přizvukuje i další nebeské ptactvo. Slavíkem není nikdo jiný, než kutnohorský měšťan a úředník Štramberský, který zformuloval první žádosti o zřízení cechu roku 1699, " ... atd.

V takovém drobném pohledu do samotného středu doby "temna" najeďnou vidíme, že pouhý ovčák Lukáš Volný v nepatrných Kratonohách má svou společenskou váhu a své vzdělání a že barokní společnost umožňuje i ovčákům, aby r. 1710 vydali své písničky. A jako by pro Boženu Komárkovou na okraj její České otázky přetiskuje Petráňová prosbu Čechů z baroka /s.32/: "- Vážít sobě to umějte a vždy v sobrem spomínajte na mne Václava Volného a Lukáše Štramberského".

Bestseller Malcolma Bradburyho /1932/ The History Man se odehrává v prostředí anglické university a bývá proto označován jako satira na universitní život. Autorův obraz universitního prostředí však má obecnější význam - je satirou na západní levičácký radikalismus, který se zdál koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let zhoubně zachvacovat západní společnost, především její intelektuálské vrstvy.

Hrdina románu Howard Kirk je profesorem sociologie, oblíbeným učitelem, autorem dvou úspěšných knih. Je také schopný manipulátor, obratný demagog a svůdce žen.

Metoda, kterou autor kreslí svého hrdinu i prostředí, připomíná metodu Páralovu /i když není pravděpodobné, že by Bradbury, který - sice stejně starý jako Páral - začal psát o desetiletí později, Párala znal/. Jeho vyprávění je založeno na suchém, věcném popisu a výborném dialogu. Stejně jako Páral miluje mírnou nadsázku i opakování situací a dialogů. Jeho hrdina stejně jako Páralovi hrdinové se pohybuje od postele k posteli, od kopulace ke kopulaci, aniž je schopen jakéhokoliv citového projevu, natož milostného vzplanutí.

Dějová osnova románu je prostinká. Kirkovi pořádají gigantický večírek, na nějž je pozván každý, kdo se hostitelům namane do cesty. Ještě před večírkem přichází ke Kirkovým Myra Beamishová, manželka jejich nejlépšího přítele / všechny vztahy Kirkových jsou však čistě formální, navíc promiskuitní/. Myra jim sděluje, že chce opustit svého muže Henryho. Oba Kirkovi s ní věcně probírají její potíže. /Samí měli podobné, dokonce Howardova žena Barbara se právě k Beamishovým uchýlila, když chtěla uprchnout ze svého manželství./

Večírek začne - je to typický intelektuálský večírek, na němž se žvásty kupí v hory bezměrné stejně jako množství jídla, které se sně a vína, které se vypije. Howarda zaujme nová kolegyně slečna Callendarová, která se zdá být velmi konzervativní a tím ho intelektuálně vzrušuje, rozhodne se, že se jí pokusí dobýt. Během večírků ho však svede jedna z jeho žákyň Felicie Phee^{aby}, právě se totiž rozhodla ukončit své lesbické období a potřebuje, ji Howard pochopil, potěšil, aby jí pomohl. Také Barbara Kyrková s kýmisi souloží, takže ani jeden z hostitelů není přítomen, když dojde k tragické události. Henry Beamish nedopatřením či v sebevražedném úmyslu rozbije rukou skleněnou výplň dveří a málem vykrvácí. Naštěstí je přítomna Flora, Howardova kolegyně a stálá milenka, která přijde na večírek opožděně, je tedy střízlivá a může se o raněného postarat.

Příprava a průběh večírku, líčení zcela zvnějšněných vztahů hlavních hrdinů zabírá téměř polovinu knihy. V druhé polovině se líčí profesionální činností Kirkova a prostředí fakulty. Howard si počíná jako rutinovaný demagog a intrikán. Úmyslně šíří pověst, že na fakultě má proslovit přednášku slavný genetik Mangel, o němž Howard prohlašuje, že je rasista a fašista, jemuž nesmí být poskytnuta příležitost, aby šířil své reakční názory. Jeho záměr je zřejmý, chce vyvolat kampaň, která by zradikalizovala prostředí. Skutečně se mu podaří vytvořit situaci, v níž liberální kolegové považují za mtné Mangela pozvat, aby se mohla prokázat jeho naprosté bezúhcnost. /Mangel, jak vychází najevo, je Žid, který byl z rasových důvodů pronásledován a v jeho teoriích není ani náznak rasistických či fašistických názorů./ Howard pak zorganizuje násilnou demonstraci proti Mangelově přednášce o kryších rodinách. Že skutečným cílem demonstrace je manipulovat a zfanatizovat studenty je podtrženo tím, že se demonstrace koná, ačkoliv profesor Mangel právě zemřel.

Jako učitel si Howard počíná se stejnou zaujetostí a zerputilou nesnášenlivostí. George Carmodyho, jediného studenta, který nezastává jeho radikální názory, ničí a štví proti němu ostatní učitele i studenty. George jako každého, kdo s ním nesouhlasí obviňuje z fašismu a vyděračství, a žádá, aby byl vyloučen z fakulty. Carmody ve snaze zachránit se, odvolává k liberálnímu nadřízenému Howarda, později zjistí i řadu skandálních údajů o Howardově životě i o jeho poměru s vlastní posluchačkou. Na okamžik se zdá, že by Howardovo postavení se mohlo otřást, ale zatímco liberálové, kteří si to cítí, že pravda je na straně studentově, jsou ustrašení, zdvořilí a neschopní cokoli podniknout, Howard neprodleně jedná.

V závěru, samozřejmě, nevítězí ani pravda ani právo, ale cynická demagogie Howardova, jeho popularita ještě narostla. Kniha končí páralovsky, opakováním slavného kirkovského večírku. Na něm si tentokrát zraní ruku o dveřní sklo snad náhodou, snad v sebevražedném úmyslu Howardova žena Barbara.

V Bradburyho románě se nevyskytuje jediná postava, která by vzbudila sympatie. Liberálové a konzervativci - tedy zastánci starých dobrých mravů a práv jsou buď ustrašení a alibističtí anebo jako slečna Callendarová podlehnou Howardově naléhavě demagogické životní filosofii. Příběh se vypráví s naprostou věcností, autor se do

něho nevměšuje ani jediným soudem. Jen předvádí prázdnotu života hlavních hrdinů, jejich postojů a jejich pseudoideálů, planost jejich radikalismu, frázovitost cílů, které vyhlásují. Za velkými slovy a ideály, jimiž se zaštiťují, se skrývá ubohost, nízkost a průměrnost, za sebevědomím, s nímž mistrují životy druhých, s nímž píší své studie, v nichž sebevědomě předstírají životní názor, se skrývá naprostá bezradnost. Lidé, kteří se považují za učitele druhých, za proroky současného světa, nemají ve skutečnosti nic co by sdělili, nečovedou se se vypořádat ani s vlastními životy. To, co vydávají za rozumné a svobodné uspořádání vzájemných vztahů, je ve skutečnosti jen směsice lží, skrývaných podlostí, jen útěk před jakoukoliv opravdovostí a odpovědností. Občas do této podvodné hry padne jakýmsi zábleskem poznání pravdy o prožívané skutečnosti - a tu se hrdinové snaží spásit útekem. Částečným ane o úplným. V úvodu knihy se Kirkova manželka Barbara zděsí nad sebevraždou své přítelkyně, v závěru se o ni sama pokusí. Životní prázdnota jakkoliv je maskovaná horečnou revoluční činností, je k neunesení. Jenom Kirk se zdá nezaažitelný - je nesmrtelný jako fráze, jako pózy, z nichž se skládá jeho jednání, jeho bytost.

Bradburyho obraz života je nelítostný a pochmurný a i v tom je podoben Fáralovi, připadá mi však ve své nelítostnosti přesněji zacílený. Rozpor mezi tím, co hrdinové Kirkova typu hlásají a jak žijí, je zjevnější, jejich pózerství a prolhanost nestoudnější, jejich prázdnota ošpudivější. Něco však přece jen v jeho knize působí očištné: tušíme, že kromě útočného a úskočného společenství, do něhož nás autor uvádí, trvá ještě jiné společenství, které se snad, i když jen chabě kirkovskému útoku brání.

Nakonec malou ukázkou z textu, který se asi jen těžko objeví vytištěný v češtině: /Myra Beanishová přichází ke Kirkovým na večírek, kde se chystá oznámit, že opustí svého muže. Zhuštěný způsob psaní dialogu přejímám z originálu/. "Hele, Myra," řekne Howard. "Ahoj, Howarde," řekne Myra, "doufám, že ti nevedí, že jsem přišla dřív. Věděla jsem, že Barbara přijde vhod pomoc s přípravou. Má tolik práce." "Dobřeš udělala," řekne Howard, "co bys řekla skleničce?" "Jéje, Howarde," řekne Myra, "strašně ráda se napiju." Řada sklenic stojí už nalitých a připravených na večer. Howard vezme jednu z nich a nese ji Myře, ta se na něj usměje a řekne: "Díkes!" "Kde je Henry?" zeptá se Howard. "Kdoví?" řekne Myra, "kdo ví o Henrym?" "Myalel jsem, že ty bys mohla," řekne Howard a sedne si. "Víš Barbara všechno ale věšičko o tobě?" zeptá se Myra. "To ne," řekne Barbara, "nevím nic." "Tak proč se tedy čeká, že víš všechno o Henrym?" řekne Myra. "Fakt, to se nečeká," řekne Barbara. "Neviděla jsem vás od jara," řekne Myra. "Co jste dělali v létě? Byli jste pryč?" "Ne, nebyli," řekne Barbara, "sůstali jsme tady a Howard dokončil knihu." "Knihu," řekne Myra, "Henry se pokusil napsat knihu. Velmi klubekou, závažnou knihu. O charismatu." "Výborně," řekne Howard, "Henry pokračuje další knížku." "Howarde, Henry pokračuje víc než nějakou knihu," řekne Myra s krájí chleba. "Musíš říct, že mám raději tvoji knihu." "Opravdu?" zeptá se Barbara. "Zvlášť tu o sexu," řekne Myra. "Jedinou věc, kterou jsem v té knize nikdy nepochopila, je, jestli všechny ty sexuální zvrácenosti můžeme mít už teď anebo jestli musíme čekat až po revoluci." "Proboha, Myro," řekne Barbara, "v dobrovolném sexu nemůžeme být zvrácenosti." "Co víc," řekne Howard, "ony jsou revolucí!" "Chlapče," řekne Myra, "cěláš tak fantastické revoluce." "Snažím se o to," řekne Howard.

Barbara vstane od stolu. Řekne: "Howardovy knihy jsou hodně prázdné, ale vždycky jsou na správné straně." "Jsou to milé knihy," řekne Myra, "skoro jim rozumím. Rozhodně víc než těm Henryho." "Tebe právě to je na nich špatné," řekne Barbara, "namozřejmě, prodávají se dobře." "O čem je tvá nová kniha, Howarde?" ptá se Myra, "co ničíš teď?" "Lidi," řekne Barbara. "Barbara tu knihu nechápe," řekne Howard, "je taková aktivistka, myslí si, že se mále otejit bez teorie." "Howard je takový

teoretik, že si myslí, že se obejde bez akce," řekne Barbara.
"Proč nefekneš Myro, o čem kniha je? Nepotkáš tak často někoho, kdo má opravdový zájem. Máš přece opravdový zájem, Myro, víš?"
"Samozřejmě, že mám," řekne Myra. "Jmenuje se to P o d r o b e n é s o u k r o m á í," řekne Howard. "Je to o faktu, že už neexistuje soukromé já, žádné soukromé koutky ve společnosti, ani žádné soukromé vlastnictví, žádné soukromé činy." "Žádná soukromá místa," řekne Barbara, "lidstvo otevírá a zpřístupňuje všechno." "I mě?" ptá se Myra. "Přece o tobě víme všechno," řekne Howard. "Pochop, sociologický a psychologický přístup nám teď dává úplný obraz člověka, despotická společnost nám dává naprostý přístup ke všemu. Nemí nic, co by se dalo skrýt, žádná tajemná temná místa v duši. Jsme tu všichni vytaženi všemu vesmírnému obecenství. Jsme naší a dosažitelní." Myra vzhledne, řekne vědomě: "Chceš říct, že už vůbec nejsem jakožto já?" "Jsi tu, jsi přítomná," řekne Howard, "ale jsi jen spojení známých proměnných - kulturních, psychologických a genetických." "Připadá mi to jako intelektuální imperialismus," řekne Myra. "Hezdá se mi, Howarde, že by se mi tvá kniha líbila." Barbara řekne: "Ale kdo je to já, které hájíš? Nemí to právě ten starý buržoazní kult osobnosti, myšlenka, že individuum je nevysvětlitelné? Nemí to právě to, o čem svět poznal, že je třeba odgrhnout?"

163

Jiří Gruša:

Jan Koblasa a jeho nezvaní poslové

/Řeč k zahájení umělcovy výstavy v Essenu v březnu 1987/

Bylo to v srpnu 1968, když naša redakce, šlo o literární časopis, zakázaný o několik měsíců později, hledala nenápadné místo pobytu. Před naším dosavadním sídlem parkoval ruský tank a u našich stolů pojídali vojáci své denní dávky.

Chtěli jsme pracovat dál, najít však něco nebylo lehké, až někde navrhl Koblasův ateliér, nedaleko od ministerstva obrany, ve čtvrti s velkým nakupením vojska. Zdálo se nám to dobré, vždyť pod svícnem bývá tma.

Naskýtal se i jiný důvod. "Sešity", jak se náš list jmenoval, se až dosud zajímaly o umělce Koblasova ražení. Nakrátko se tyto malíři a sochaři vynořili z dosavadních kamrlíků či uměleckých privatisim nejružnějšího druhu a rozvinuli své umění. Ne bez úspěchu: Jan Koblasa byl zrovna v Itálii.

Náhle ovšem ani nikdo z nás nemohl říci, kde se zítra octne, ale drželi jsme dosud pohromadě a tak se stalo, že jsme vstupovali i do našeho nového, tajného působiště. Za střelby, náhodou. Stmívalo se a naši osvoboditelé na sebe rádi upozorňovali necílenými, výstražnými výstřely.

Ten týden nato, soužití s Koblasovým prostředím, psaní krátkých textů a básní pro letáková vydání naší revue, tékání sem a tam... zkrátka to vše mi umožňovalo zbystřené vnímání Koblasova díla, takže se jeho, řekl bych apokalyptická dimenze nedala přehlédnout.

Už dříve jsem zjistil, že tento umělec jak v malbě, tak ve skulpturách, je odpočátku posedlý tématem "zvěstovatele neblahé zvěsti". Ale až do onoho dne jsem byl vcelku bez starostí, lépe řečeno: domníval jsem se, že právě já budu ušetřen. Že se ta zvěst týká jen světa o sobě.

Na stole pod klopenou střechou ložnice stála malá plastika, jejíž jméno jsem neznal, ale která mi připomínala aztécké bůžky. Pokřtil jsem ji Vinčilopočtli, tedy kouzelník, onen ukrutný bůh války, který v někdejší státě úplné sociální jistoty tak rád

požíral lidské maso.

Řekl bych, že ta skulptura vznikla v rané fázi Koblasovy tvorby, v éře "Králi", kteří všichni byli ztvárněni jako pohanské idoly a odkazovali k denní, reálně existující idolatrii... k zaběhnutému uctívání model Česka. Kultičnost a gnomičnost, odkazující k silám jakéhosi nadcházejícího zla, nekonkretizovatelného sice, ale přesto se konkretizujícího, už tu byla.

Teprve pak přišli jeho přímí ohlašovatelé, zvaní tehdy ještě po řecku-biblicku andělé. Jako kdyby čistě teoreticky ještě trvala naděje, že budou s te doručit i nějakou zprávu od nás a o nás, určenou oné instanci, která je vysílá. Neboť i toto bývala kdysi funkce těch bytostí.

Ve starém, důvěrném světě, který byl možná tmářský, nikoli však zničitelný lidskou rukou, se tito poslové procházeli mezi lidmi. Vstupovali do lidských příbytků, provázeli na cestách, snadno na sebe brali lidskou podobu, stále ještě ochotni podobat se nám. Dávali se dokonce poznat, takže se jim mohlo svěřit i cosi velmi prolidského, maličko osobního. A byli to samozřejmě oni, kdo se zjevovali nejhlubším z nás, prorokům.

Vy, kdo znáte Koblasovo dílo, víte rovněž, jaký fundamentální prostor v něm zaujímá i téma proroka. Vzpomeňme si přitom, že to byl rovněž anděl, tedy tento tajuplný posel, kdo kdysi Ezechielovi prozradil stavební míry jeruzalémského chrámu, neboli vyměřil místo neprofánnosti. Býval to přece prorok, kterému se dostalo břemene hájit neprofánnost mezi námi. Po něm se o to pokouší každý umělec, se stále menším úspěchem a stále osaměleji.

Prorokovi za to bylo v nejsilnějších okamžicích dovoleno uzříti "smysl tváře" anděla, který se mu zjevil. Zdá se, že Jan Koblasa se dopracoval podobného svolení. Ztvárňuje totiž gesto těchto poselů, jejich šifru, odhaluje jejich znamení. Je to činnost i podle samého významu slova "odhalující" neboli: apokalyptická. Předpokládá neohroženého vnímatele. Kohosi, kdo má dost sil vystát i hrůzu, která z toho může vzejít.

A opět: mnozí z vás měli jako kdysi já příležitost zažít Koblasu jako malíře Zjevení svatého Jana. Koblasovo dílo vykazuje totiž velmi podstatný a zaujatý smysl pro nadcházející a hrozící, pro to, k čemu se schyluje a co nelze odstranit, jakmile jsme o tom /jestliže jsme o tom/ skrze znamení nabyli vědomost. Tímto způsobem se však Koblasa dotýká ještě jedné di-

menze: času "po", toho, který začíná, jakmile si dosud nepředstavitelné dovedeme představit. Který začíná už v tomto okamžiku, v tomto našem čase, připadajícím nám tak bez konce, jelikož v němž žijeme s pocitem, že patří zcela nám, který však není ničím jiným než pouhým mžikem v oku našeho anděla.

Podobným zhuštěním komprimuje Koblasa matérie, kterých se mu dostalo. Výsledkem je jakoby hmatatelné bezčasí. "Finis terrae" a "Transcendence", abych navázal na pojmenování, která dal svým prvním artefaktům. Následoval "Tanec mrtvých" a skřetovští "Trpaslíci", potom "Králové" a "Proroci", až k "Andělům". Pak přišli jejich antipodi, neboli andělé padlí, neffelim. Snad vznikli až tady venku, protože na západě jsou viditelnější. Přicházejí totiž k ještě nespáleným dětem pokroku. K naivním, aby jim nabídli své služby a svou užitečností uspíšili katastrofu. Andělé "techné" čili bezbřehé zručnosti, andělé přičiňlivého člověka, jemuž se říkávalo homo faber. Žijeme v jeho věku.

Avšak ti staří, praví poslové, ti nenajatelní, bloudí kolem nás jako opěšalí ptáci. Tyto jednosměrné, hrozebne bytosti /hrozebne, protože jejich výskyt se nedá usmlouvat/ vstupují zadním vchodem. Nepříjemný pocit, který šíří, se týká naší dosud nejistoty, že není žádné "po". Že neexistuje žádné zlé "after", abychom zahovořili v lingua franca, v praktické hantýrce věků těsně před "po".

Zludračelý a otrhaný zevnějšek těch poslů klame, jsou mocní. Poznává se to podle toho, že je nemůžete dát zabít, jak se to to obvykle dělávalo s doručiteli neblahých zpráv. Nepodléhají zkrátka žádnému ze skřetovských králů světa.

A je v nich i jakýsi prahistorický smutek, určený němým a hluchým mezi námi. Připadá mi velmi český, jako kdyby se jednalo o staré tristium Bohemiae - chmuru Čech - odedávna dobře známou nejstředoevropštějším Středoevropanům. Tam, v zemi Koblasova původu, jsou lidé na špatné zprávy zvyklí. Byla to kdysi také vlast nadhorlivých čtenářů bible, kteří zbudovali město pojmenované podle hory, na které se Kristus zjevil svým učedníkům v božské podstatě. Tábor. Koblasovo rodiště.

A jiný pozorný rodák z Čech v druhém desetiletí našeho století napsal:

Kdo, kdybych vzkřikl, kdo že mě uslyší z andělských kůrů? A kdyby snad přece, kdyby mě jediný

přivínil k srdci: musel bych zhynout
jeho silnějším bytím. Protože krása je
poměly počátek hrůzy, který my ještě tak snesem,
a který obdivujem, neboť nás blahovelně
pohrdá zničit...

Byl to René... Rainer Maria Rilke, roky jako Rodinův taje-
nník měl už za sebou.

120

NÁVOD K POUŽITÍ DĚJIN

"V Mauthausenu bylo mezi léty 1940 a 1945 asi sedm tisíc Španělů... Přivezli je 6. srpna a byla to vůbec první skupina odjinud než z Německa. Jinak tenkrát v koncentračních táborech byli Němci, většinou obyčejní zločinci, ale i staří němečtí odboráři a komunisti, tedy první bojovníci proti nacionálnímu socialismu. Většina těch druhých byla z Mnichova a z Bavorska. Poznal jsem je zblízka a mám na ně nejlepší vzpomínky, protože to byli stateční lidé... I když jsem měl svoje vlastní politické smýšlení, musím spravedlivě přiznat, jak byli poctiví... Například jsem znal Novotného, co je teď prezidentem České republiky, a tenkrát prostě pracoval jako jeden v lágru; Cyrankiewicz, teď v čele polské vlády, žil ve stejných podmínkách... Všechny ty lidi jsem znal a říkám vám, že jsem je tenkrát měl za dobré bojovníky...

Od měsíce srpna 1940 až do třetího nebo čtvrtého března 1941 to se mnou bylo jako s každým jiným. Pracoval jsem v lomu a nosil kusy kamene na ramenou. Za těch podmínek jsem si uvědomil, že jestli chci z tábora jednou vyjít, musím vynaložit úsilí navíc. Pochopil jsem, že je jedině správné naučit se německy. Řekl jsem si, musíš se učit německy. Až budeš mluvit německy, líp se ubráníš.

Učil jsem se, když jsem nosil kameny. Tenkrát se prostě muselo do lomu a nosily se kameny. Napřed nahoru, potom zase dolů... No a vedle mne byl jeden Němec a já ho požádal, ať mi řekne, jak se skloňuje, například mít. On mi odpověděl: "Ich habe, du hast, er hat." Takže jsem pak nosil kameny a opakoval si, jako se opakuje modlitba. Tak jsem se naučil základům německé řeči. A... oni mi pak dovolili dělat tlumočníka.

Pozdně poválečné sdělení nejmenovaného španělského anarchisty z týchž milic, v jejíchž oddílech za španělské občanské války bojoval Orwell a jež komu-

nisté tamější i jiní, přes jejich zásluhy na odražení prvního Frankova náporu, od jisté doby nenáviděli a potírali skoro stejně tvrdě jako frankovci a nacisti. Toto sdělení spolu s jinými svědectvími zapsala Američanka Nancy Macdonaldová a uvedla je ve své nedávno vydané knize Pocta španělským vyhnancům. Titul zjevně je vědomou nápodobou titulu Orwellovy jedinečně prosté a ryzí knihy svědectví nazvané Pocta Katalánsku. Macdonaldová dělí svůj zájem mezi osudy titulních vyhnanců po porážce republiky a skupinku amerických intelektuálů včas vytvořivší Spanish Refugee Aid a shromáždující pro vyhnance z nejrůznějších zdrojů šaty, peníze, léky, šicí i psací stroje, v jednom případě též saxofon atd. Asi patří k povaze světa, že se smýšlení a solidarita "špatných" skoro vždy při vší eventuální včasnosti vyjadřuje přece jen opožděně a projevy i předměty krajně nevinnými ve srovnání s municí, letadly a mafii generálů, jak to vše s předstihem poskytuje "horším" gang nejhorších. Ale tak jako tak, kdo upře bezejmennému Španělovi v Mauthausenu vítězství v prohře? Jen to potřebuje obdoby té jeho účinné modlitby. Jeho sdělení není naštěstí citováno v úplnosti. Bylo v této podobě - s tečkami na místě vynechávek - nalezeno v New York Review z 12.2.1987, kde Mary McCarthyová otiskla o řečené knize referát s nadpisem Zapomenutí lidé. Přeložil a titulem i touto poznámkou opatřil Z.U.

58

Vladimír J a n o v í c : 11. teze o Feuerbachovi

Smávala se mi přítelkyně luna:
 ty jeden popírači pohybu!
 Býval jsem v mládí melancholický
 a svět - tak neprůhledný složitý -
 zastavoval se mi pod rukama
 V studených mansardách
 jsme ohřívali čaj
 plamínkem nekonečných debat
 Kolem nás jako z vývojký
 vystupovala nová doba
 Kukačka činu v lese slev -
 to byl náš tehdejší studentký chleba
 Až jednou v noci z vypůjčené knihy
 jak jiskra přeskočila věta:
 F i l o z o f o v é s v ě t j e n r ů z n ě v y k l á d a l i ,
 j d e e t o j e j z m ě n i t
 V ohromení jsem ji dočet
 Vyřčena k jiným mířila na mě
 Te od ní počítám svůj nový letopočet

/Tvorba - Kmen 11, 1987/

1+1 aneb Nesoustavný rozhovor o poezii

Pod tímto titulkem vyšla v edici Puls knížka, v které se básníci Karel Šys a Jiří Záček formou dialogu zamýšlejí nad funkcí a podobou humoru a ironie v básni, nad vztahem české a světové poezie, nad překládáním, nad možnostmi i překážkami básnické tvorby, hovoří i o vlastních autorských záměrech a genezi. Přetiskujeme ukázkou:

JZ:

Často se volá po experimentu v literatuře. A přitom experiment je obsažen v samé podstatě tvorby. Každá báseň, povídka, román, drama, které laserem fantazie osvětlí alespoň výsek světa z nového, nečekaného úhlu, jsou úspěšným a neopakovatelným pokusem přiblížit se pravdě. Tzv. experimentální poezie, která u nás v šedesátých letech přinesla řádku efektních kreač, nakonec zplaněla ve formálních hříčkách a obohatila daleko víc typografii než poezii. Hlasné programové experimentování ve mně prostě budí nedůvěru. Platí nikoliv záměry, reklamní povyk, manifesty, ale to, co zůstane, co nezmlízí v propadlých časech.

KS:

A vůbec — mluvit o experimentu v poezii je hloupost. Na začátku papír je prázdnota a každé napsané slovo je pokus, sázka — i když do poctivé loterie.

JZ:

Báseň je šachová partie, kterou hraju sám proti sobě. Nemohu nevyhrát. Nemohu neprohrát.

KS:

Jiří, kritika by nám neodpustila, že jsme o ní nemluvíli. Zřejmě nějak souvisí s českou povahou, že po kritice toužíme a přitom se jí bojíme.

Jsme národ mlynářů: kdo dřív přijde, ten dřív mele, a druhý v pořadí se se svou troškou pravdy už do mlýna nedostane.

Když chceme jednomu podkuřovat, cítíme jako nutnost druhého z literatury vykouřít. Na našem hřadě musí panovat jediný domovní řád, vejce musí být stejně bílá, stejně těžká a stejně oblá.

Jenomže literatura není křížovka s předem zadanou legendou, tajenka vyjde často překvapivě jiná a v jiném řádku. Kritika praví: To už tady bylo. Tudy už česká poezie prošla. Říkám na to: ale ne se mnou. Připadá mi to, jako když lord komentuje soulož: Zase ty směšné pohyby!

Dobře poučen na Holanovi —, čteme kousavou poznámku. Ale tak to má přece být, od toho je kultura — předávat a přebírat štafetu, rozfoukat ji a podat dál.

Nikoho nenapadne vyčítat: Dobře poučen na Faradayovi, o oči vypínačem!

JZ:

Před lety jsem dostal pár kritických pohledků za „nezvalovskou“ báseň Křik. Žádný z recenzentů (až na Milana Blahynku) nedokázal odložit klapky primitivní „vlivologie“ (to

je přímo recenzentské hobby!) a aspoň letmo se zamyslet nad tím, proč má text tak okatě „edisonovskou“ formu. Když řeknu, že Křik měl být polemikou s Edisonem, strážci básnické skromnosti mě obviní z velikášství. Upřesním to: Chtěl jsem pouze připomenout, že z opojení vědeckotechnickými zázraky, z něhož se zrodila velikolepá Nezvalova óda na tvůrčí aktivitu, člověk na sklonku století vystřízlivěl a že přes všechny geniální vynálezy je pořád ještě největším zázrakem narození dítěte. Třeba jsem si vzal příliš velké sousto — ale názor, že jsem „nezvalovský základ jenom vyplnil novými, současnějšími barvičkami jako dětskou omalovánku“, musím i dnes zamítnout jako příklad momentálního zatmění mozku.

KS:

Vykladači literatury touží po řádu, po formuli, po systému. Ale poezie je bujnější než příroda. Jakmile Linné jednou popsal nějakou rostlinu, jakmile ji zařadil, rostla poslušně ve své botanické příhrádce. Básníci se bouří, lezou ze škatulky do škatulky, z odrůdy do odrůdy, zakládají nové, pišou, také varlance na svá i cizí témata, což mate, a jsou krajně neskromní.

JZ:

„... když usedáš ke psaní a jsi skromný, měníš se ve spisovatele skromné úrovně,“ řekl Gabriel García Márquez. „Je nutné nu práci naplnit veškerou ctižádostí světa a je třeba si vzít za vzor velké příklady.“ Na skromnost a pokoru, bez níž se člověk neobejde, musím při psaní zapomenout — jinak nenapíšu ani dvojverší. Až dopíšu, pochybnosti, skromnost u pokora přihlásí samy.

Vykladači literatury nevykládají vagóny, proto by neměli pracovat s lopatou, ale s jemnějšími nástroji. Obligátní metafyziky literární teorie toho o poezii poví asi tolik jako sexuologická příručka o milování. I teoretik, i kritik si musí vytvořit svůj živý jazyk, svůj styl, svou poetiku — jinak bude jen kazatelem obecných axiomů. Často jde spíš o předvedení odborné terminologie žasnoucímu publiku. Kritik chce mít patent na rozum. Když ho umí užívat, ať ho má. Jenže v teorii stačí vědět, zatímco v poezii je navíc třeba umět. I mistr tesal Šalda se občas ufal. Ale nám dnes nehrozí kritický furor — naopak. Běžná oslavná komentátorská praxe dnešní kritiky vytváří obraz bohaté úrody tvůrčích činů. Ale v čem spočívá podstata oněch činů, to se už obvykle nedovíme.

KS:

Kritik otec radí kritiku synovi: Nezapomeň, Šys píše o ženských, Peterka o filozofii, Záček je humorista. A tak si básníky předávají z pokolení na pokolení. A je to, jako když se dva staří absolventi kněžského semináře baví o souložích.

Ludvík Vaculík:

Veselé velikonoce!
/fejton/

ANGLICKÉ VYDÁNÍ
ZADÁNO PRO INDEX
ON CENSORSHIP

Pletu si karabáč osmerák a myslím na vládu. Že není tak důležitá, kolik ran dostává. Že člověk má tolik svobody či potěšení, kolik si jich zařídí. Někteří lidé někdy, jako třeba já furt, dávají vládě přehnaně avšak správně odpovědnost za všechny škody místo užitku a za nemožnosti místo možností. Ale jsou velikonoce a nahlédněme: není to tak. Ovšem tlačit na vládu je vždycky dobré: jen ať cítí pětítlak! Hned však si říkám, co když jí to ani nezašimrá? No, ale oni si mezi sebou také snad musejí přiznat, že to a to jim nejde, nefunguje či vypálilo jinak. Když čtvrtina závodů neplní plán, musejí v tom poznávat kritiku, nesouhlas až odpor! Potom vláda musí své cizí požadavky přenášet na nás s jakousi psychologíí, dost minimální: musí občas něco dát. A to se mně líbí, protože je to správně literárně ironické: vysněná vláda pradědů, vláda S.K. Neumannova, Wolkrova, Nezvalova, Zdeňka Nejedlého, E.F. Burianova, vláda taky Julkova, Toníkova a Barunčina neumí ani za půl století své plné moci potěšit a uctít svobodný lid líp než stokorunou! - Vypálilo jim to, duchům šlechetným, jinak.

Ale neměl bych pravdu, tvrdě, že vláda na nás nedbá. Dbá tolik, kolik z musu smí. Je svázanější než my: nemůže toho ani nechat. Jako když vzpíráte zeď a nemůžete povolit, aby vás nezavalila. A z druhé strany kdosi pořád přidává cihel! Vyslovuju jenom své dohady, ale právem: vždyť celou a tajnou skutečnost nám nikdo neukáže. Nedovídáme se obsah smluv a dohod, nevidíme do účtů krom amerických. Místo pořádné informace slyšíme jenom další hyjé. K tajnostem naší republiky patří už i jakost narozených dětí, vody, vzduchu. Někdy v začátku roku 1969 dr. Gustáv Husák, pre-prezident, šklíživě řekl: A kdo hesla o kabinetní politice vymyslel? - Tloukl jsem pěstí do svého čela, náhradně, a volal naň: Kdo vymyslel kabinetní politiku, máš se ptát!

A v tomto teď nastane prý obrat: nové myšlení, demokratizace. - Nové myšlení, za prvé, je hloupost. Je jenom myšlení, či nemyšlení. Kdo uzná myšlení, riskuje, že na jeho místo postoupí větší myslitel. Takže mluví-li dnešní státní myslitelé o demokracii, co tím sakra myslí? Diskusi "odborářů" na téma, kolik megawattů? "Demokratizaci společenského života" museli bychom poznat tak, že by přestaly platit černé listiny, diskriminační kádrování a privilegia jistých straníků. Ne, to nemíníte vážně! Nechat lidi pracovat podle jejich schopnosti a svědomí - taková oběť se po vás ani nedá žádat! Míňte-li tím "novým myšlením" a "demokracií" něco menšího, nižšího a užšího, než co ta slova v Evropě znamenají, je to zas ten starý váš tovar. Za to vám máme mávat v ulicích?

Bráno bez záruky - atmosféra se přesto zlepšila. Džezmeni vyfasovali míň, než jsme podle zvykového práva /ius commune/ čekali. Z obžalovaných katolíků byli loni někteří zproštěni obžaloby. Já si píšu, co chci, a krom Svobodné Evropy necenzuruje mě nikdo. Nebyl jsem už přes půl roku na vyhrůžkách. Gordon Skilling oslavil v Praze zlatou svatbu a Večerní Praha o tom humánně přinesla zprávu. Nakonec může začít platit zákon!

Máme velikonoce a na břehu Berounky ve špíně naplavených igelitů sedí jarní rybářové. Je Bílá sobota neboli Vzkříšení. Nastávají svátky, jež i stát uznává, i když dělá hlupkavého: že neví, o čem jsou. V televizi nám ukazovali slovácké tragačnický a klepače, jak prý svým rachotem oznamují jaro. Je možné, že by nikdo v televizi neznal pravdu o zvonech, jež odletěly do Říma? Že by tam neslyšeli nikdy ani nečetli o tom, jak ukřižovaný a pohřbený Kristus z vůle Boha Otce vystal z mrtvých a vstoupil na nebesa? Já tomu, technicky vzato, sice moc nevěřím, ale je to věrněhodnější a pravděpodobnější než vzkříšení naší demokracie z vůle jejích dnešních majitelů.

Hruza z toho úkolu, z Gorbačovova úkolu, mě obešla, když jsem si domyslel význam jedné věty v jeho pražské řeči. Chtěje přihlásit

svou politiku do Evropy řekl, že Evropu stvořila renesance, osvícenství a socialismus. Vynechal křesťanství. Vylučuju, že by to neznal, proto dovozuju: nesměl to říct! Kdyby uznal křesťanství, co by rozpoutal po "svaté Rusi", co ohrozil, nadrobil si! Ten člověk na sebe vzal kříž, pod nímž musí víc mlčet než mluvit. A my mu k tomu přejme rozum, odvahu a sílu nadlidskou, dělá to bez Boha! Budiž bráno básnický, když dodám: a trůme, kam až ten kříž dovleče a kdo na něm nakonec povisí.

Dopletl jsem karabáč, pošvihávám si s ním, plný sváteční smířlivosti: cítíte ji? K vládě, ke Gorbačovovi i k Svobodné Evropě. Tu přidávám proto, že ona mi připomněla, co je posledním identifikačním znakem demokrata: co zcenzuruje. Gorbačov vyškrtl z evropských dějin křesťanství. Svobodná Evropa vysílala můj článek "Historická chvíle", v němž se předběžně posmívám tomu, jak si v jisté zemi otevřeli státní doly na pravdu, a to s velkou intercí, leskem a dokonce osobním šarmem, "na což však - doufám jako Evropan - můžou naletět jedině Američané". Část věty v uvozovkách byla zabavena. Usmál jsem se tomu: tak je to na světě. A nebude to jiné, nikde a nikdy.

Vlastně mě ten nadávaný stát rozmazlil: výslovně nedovoluje mi nic, ale trpí, čeho se odvážím. Vláda není tak důležitá, kolik ran dostává. Člověk má tolik svobody, kolik si jí odváží vzít. Až zas budeme mít nakladatelství a noviny, kde budeme svobodně vydávat a psát všecko - svázáni jen odpovědností k lidstvu, národu či k svému Tématu -, já tomu odolám. Všim tím lákán, zůstanu - bez odpovědnosti k lidstvu i národu, pobaven svým Tématem - i potom při těchto třech strojem psaných listech.

/Duben 1987/

